

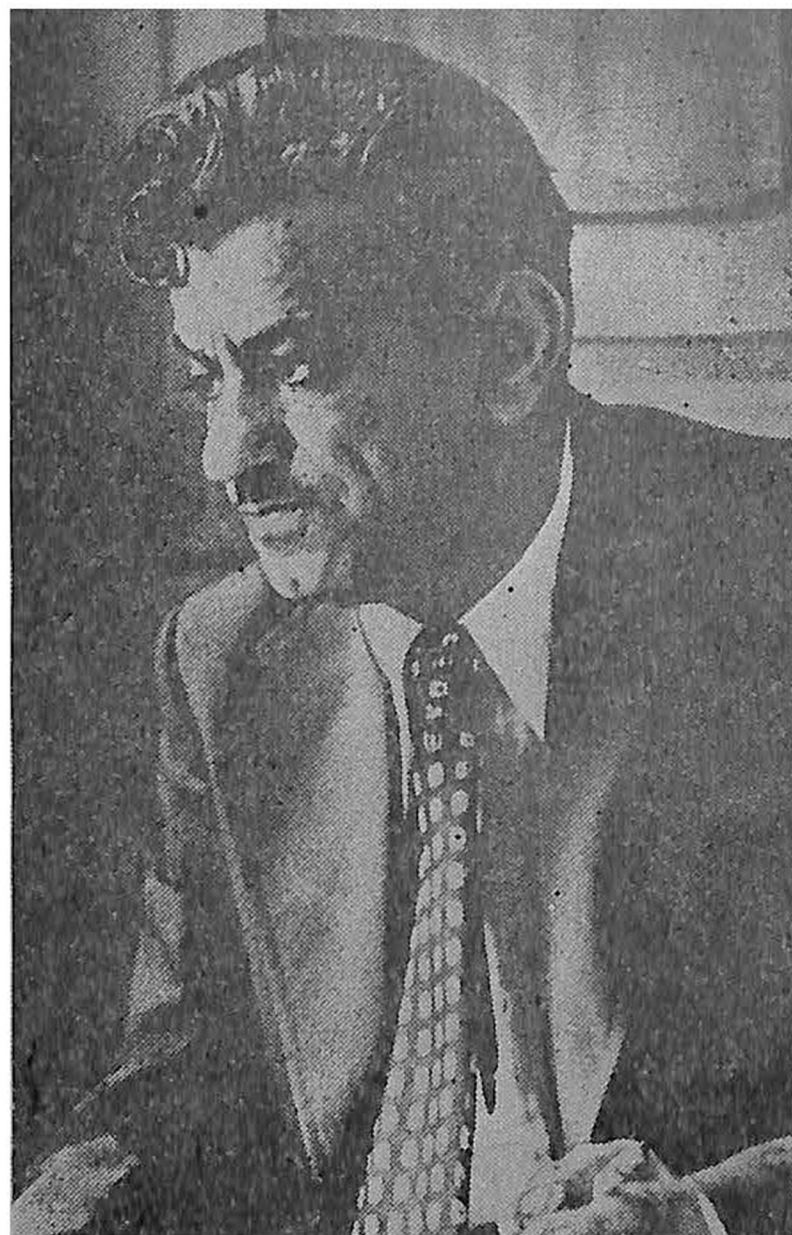
Э ДЭБИ

П ОРТРЕТЛЭР

АМБ

БЭХТИЈАР
ВАҲАБЗАДЭНИН
ЛИРИКАСЫ

Ифрат Әлијева

*Ифрат
Әлијева*

БӘХТИҶАР
ВАҲАБЗАДЭНИН
ЛИРИКАСЫ

БАКЫ
ЈАЗЫЧЫ
1983

М. Ф. Ахундов адына
Азәрб. Республика
КИТАБХАНАСЫ

ЭДЭБИ ПОРТРЕТЛЭР

**БЭХТИЈАР ВАҒАБЗАДЭНИН
ЛИРИКАСЫ**

Рә'јчи филолокија елмләри намизәди
ГАСЫМ ГАСЫМЗАДӘ

Редактору филолокија елмләри намизәди
ВӘКИЛ НАЧЫЈЕВ

Әлијева И.

Ә56 Бәхтијар Ваһабзадәнин лирикасы.
Б., Язычы, 1983.—180 с.

Филолокија елмләри намизәди Ифрат Әлијеванын
китабында көркәмли Азәбајчан шаири, республика
Дөвләт мұкафаты лауреаты Бәхтијар Ваһабзадә лири-
касынын инкишаф мәрһәләләриндән, сәнәткарлыг ху-
сусијәтләриндән, шаирин јарадычылығына рөвнәг ве-
рән вәтәндашлыг вә бейпәливләлчилик мотивләриндәй
әтрафлы данышылыр.

Ә 4603000000—54
М—656—83 185—82

С(Аз)2

© Язычы, 1983

ӨН СӨЗ

Өзүнүн һәртәрәfli парлаг јарадычылығы илә хал-
гымызын дәрин мәрһәббәтини газанмыш Бәхтијар Ваһаб-
задәнин һаггында китаб јазмаг һәм асан, һәм дә чәтин-
дир. Асандыр она көрә ки, шаир, ширәси ел әдәбијја-
тындан, әтри вәтән торпагындан, руһу халтын үрәјиндән
хәлән доғма ана дилиндә һәјатын бүтүн саһәләринә,
инсан гәлбинин ән инчә, ән дәрин кушәләринә анд әсәр-
ләр јазыб. Елә әсәрләр ки, онларда кечмишимиз дә,
бу күнүмүз, кәләчәјимиз дә, севинчимиз, кәдаримиз дә,
заман да, сәма да, һәгигәт дә, хәјал да әкс олунуб, мәр-
һәббәт поезија ганады тахыб, јашыл чәлләр, көј дәннәз-
ләр, уча дағлар ше'р мәскәнинә чеврилиб.

Чәтиндир она көрә ки, бу әсәрләр одлу дујғу саж-
рышмаларыдыр; көрүндүјүндән гат-гат парлаг вә әлван-
дыр. Бу әсәрләр чошғун фикир сәлләридир; көрүндү-
јүндән гат-гат сүр'әтли вә тәләтүмлүдүр. Фәлсәфи, дә-
ринлик вә зәка вүс'әти бахымындан ше'римиздә инди
онларын мисли-бәрабәри јохдур. Белә әсәрләрин мүәл-
лифиндән китаб јазмаг чәтиндир.

Бәхтијар Ваһабзадә орта сәвнјә танымыр, мијанә-
лији көрән көзү јохдур. «Дағда шәләлә кими...» ше'-
риндә дејир: «Ағласан, һәнкүр ағла, күлсән, гәһгәһә
чәк күл». О, поезијада мәрһәз белә бир шүары рәһбәр
тутур. Белә шаирдән әсәр јазмаг һәгигәтән чәтиндир.

Охучуларә тәгдим едилән «Бәхтијар Ваһабзадәнин
лирикасы» китабы филолокија елмләри намизәди Иф-
рат Әлијеванын тәхминән он беш иллик әмәјинин мәр-
сулудур. Б. Ваһабзадәнин зәнкин јарадычылығынын
әсас саһәсинә — лирикасына һәср олунмуш, китабда

мүәллиф шаирин ше'рдә атдығы илк аддымлар барәдә үмуми гејдләр едәндән сонра, онун лирикасынын әсас мотивләри, мәктәб вә кәнчлик, мәнәббәт, вәтәнпәрвәрлик, бејнәлхалг импернализмин ифшасы, инсан вә заман һаггында дүшүнчәләр кими мөвзуларын поетик ифадәсиндән данышыр, кәлдији елми нәтичәләри вә үрәк сөzlәрини охучулара чатдырыр. Китабын икинчи бөлмәси Б. Ваһабзадәнин лирикасынын сәнәткарлыг мәсәләләринә һәср олунмушдур.

Десәк ки, И. Әлијеванын китабы шаирин зәнкин лирикасыны, бу лириканын тәрәннүм вә тәһлил етдији бүтүн мәсәләләри там әһәтә едир, доғру олмаз. Гәдним тарихи олан Азәрбајчан ше'ринин ән кәзәл ән'әнәләрини бөјүк сәнәткарлыгла давам вә инкишаф етдирән, поезијамызы заманын тәләбләри сәвијјәсинә жүксәлдән Б. Ваһабзадәнин ше'р мө'чүзәләрини јерли-јатаглы тәһлил етмәјә китабын һәчми дә имкан вермир. Бунула белә, сәмими үрәклә, аналитик тәфәккүр вә ити гәләмлә јазылмыш бу әсәр, шүбһә јохдур ки, көркәмли ше'р устасыны дәриндән аламагда вә дујмагда охучулара лазыми көмәклик көстәрә биләчәкдир.

АҒАМУСА АХУНДОВ
филолокија елмләри доктору,
профессор

КИРИШ

Јүксәк идејалылыг, партијалылыг, бејнәлмилләтчилик әдәбијјатымызын апарычы гүввәси олмуш вә олмагдадыр. Ч. Чаббарлы, С. Вурғун, Р. Рза, С. Рүстәм, М. Һүсејн, М. Ибраһимов, С. Рәһимов, М. Раһим кими гүдрәтли сәнәткарларымыз бу идеалларә һәмишә лајигинчә хидмәт етмиш вә онлардан илһам алараг, совет әдәбијјаты хәзинәсинә јүксәк кејфијјәтли бәдин әсәрләр вермишләр. Сәнәт аләминә онлардан сонра кәлән нәслин нүмәјәндәләри Б. Ваһабзадә, Н. Хәзри, Һүсејн Ариф, А. Бабајев, Ә. Күрчајлы, Габил вә башгалары бу шәрәфли ән'әнәләрин фәал давамчылары кими шөһрәт газанмышлар.

Азәрбајчан совет поезијасының инкишафында диггәтәләјиг хидмәтләри олан көркәмли шаирләримиздән бири дә Бәхтијар Ваһабзадәдир. О, вәтәндашлыг пафосу илә ашыланмыш лирик, епик, сатирик ше'р вә поемаларын, публисист вә тәнгиди мәғаләләрин мүәллифи кими танынмыш вә кениш охучу күтләси тәрәфиндән севилмишдир. Шаирин мөвзу даирәси кениш вә рәнкарәнкдир. О, әсәрләриндә бәшәријјәтин хиласкары В. И. Ленинин инги-

лаби фəалијјəтиндəн, халгымызын əзəмəтлi кечмишиндəн, онун јени сoснaлист һəјатындан вə коммунизм гуручулуғу уғрундакы шərəфли мұбаризəсиндəн, ағыр сынағ иллəриндə мұс-тəсна əзм, ирəдə вə гəһрəманлығ кəстəрмчш совет адамларынын мə'нəви кeјфијјəтлəриндəн, мұстəмлəкə өлкəлəриндə баш галдыран азадлығ һərəкатындан, фүсункар вə ширин ушағ алəминдəн, тəзадларла долу һəјат һадисəлəриндəн бəһс едир.

Б. Ваһабзадə јарадычылығына марағ кəстəрəн вə она дəриндəн бəлəд олан халғ јазычысы М. Нүсeјн јазырды: «Бəдии сənəт алəминə ајағ басдығы илк күнлəрдəн халгын мəһəббəтини газанмағ һəр јазычыја мұјəссəр олан бир сəадəт дејилдир. Бəхтијар Ваһабзадə өзүнүн фитри шаирлик истe'дады сaјəсиндə охучуларын диггəтлə излəдијн вə бeјүк үмид бəслəдијн хошбəхт сənəткарлардандыр. Ваһабзадə сөзүн əн јахшы мə'насында нараһат шаирдир»¹.

Б. Ваһабзадə һəјата, зəманəјə һəссас мұнасибəт бəслəјир, ону рeaлист бoјaларла рəсм етмəјə чaлышыр. Һəјаты ајығ идракла јанашы, романтик ин'икас онун истe'дадынын сəчијјəви чəһəтлəриндəндир.

Б. Ваһабзадəнин јарадычылығы сoснaлист рeaлизминин тəлəблəринин парлаг шəкилдə нұмајиш етдирмəкдəдир. Онун арамсыз јарадычылығ ахтарышлары фəрди маһијјəт дaшыма-

мыш, əксинə, јени јарадычылығ тəшəббүслəрин кими поезијамызын инкишафына кəмəк етмишдир. Шаирин јарадычылығындакы јенилик, бир тəрəфдəн, онун дүнјабəхышында, варлығи идрак вə изаһ методунда, һəјата вə инсанлара, һадисə вə фактлара мұнасибəтиндə тəзaһүр едирсə, дикəр тəрəфдəн, поетик нијјəт вə мəтлəблəринин орижинaллығида, јени бəдии тəсвир вaситəлəринин кəшфиндə өзүнү кəстəрир. Бунунла јанашы, Б. Ваһабзадə классик прeдəн, шифaһи халғ əдəбијјaтынын, рус вə дүнја əдəбијјaтынын сынанмыш əн'əнəлəриндəн јарадычылығла фaјдаланыр.

Б. Ваһабзадəнин јарадычылығи əдəбијјaтшұнаслығын вə əдəби тəнгидин диггəтиндəн кəнарда галмамышдыр. М. Ариф, М. Ибраһимов, М. Нүсeјн, О. Сарывəлли, Ə. Мирəһмəдов, Ə. Ағaјев, П. Хəлилов, К. Мəммəдов, К. Тaлыбзадə, Б. Нəбијев, Ј. Гарајев, Ч. Абдуллајев, Х. Əлимирзəјев, А. Ахундов, Г. Гасымзадə, А. Аббасов вə башғa јазычы, алим вə тəдгигатчыларын јазыларында шаирин јарадычылығ лабораторијасы, сənəткарлығи, поезијамыздакы мөвгeји вə с. барəдə гијмəтли фикир вə мұлаһизəлəр вардыр.

Көркəмли түрк алыми доктор Əһмəd Би-чан Ерчиласунун «Бир Азəрбајчан шаири: Б. Ваһабзадə» адлы мəғалəсиндə охујуруг: «...Онун даша, торпаға чан верəн сeһрли кəлмəлəри јалныз тəбиəтдəки варлығларын дејил, инсан əлиндəн чыхан əшјанын да руһуну өзүндə тəчəссүм етдирир. Саат, тəјјарə, антенна кими техники вaситəлəр онун шe'риндə мaд-

¹ Н. Мeһди. «Нараһат шаир». Бах: Б. Ваһабзадə. Инсан вə заман, Б., Азəрнəшр, 1964, сəһ. 5.

диликдән чыхыб мә'нәви маһијјәт алып. Мәнчә, Ваһабзадәнин шаирлик гүдрәтнин индијә гәдәр шаирләрин тохунмадығы бу сәһәдә дә ајдын көрә биләрик».

«Үфүгләрә ачыг јол» адлы мәғәләннин мүәл-лифи академик М. Ибраһимов јазыр: «...Б. Ваһабзадә һәјатла, зәманә илә јашајан, халғы марағландыран бир сыра чанлы мәсәләләрә бәдии сөзлә чаваб вермәјә чалышан, һәјәчанлы, дүшүнән вә дүшүндүрән шаирдир. Онун јарадычылығында ән чох хоша кәлән чәһәт одур ки, Бәхтијар јүксәк амал шаирдир. О, тәрәннүм етдији идеалларын рупору дејил, еһтираслы фәдаис и вә мүбаризидир»¹.

Шаирин ајры-ајры әсәрләри, јарадычылығынын мүһүм чәһәтләри барәдә Москвада вә Бақыда чыхан рус дилли мәтбуатда да бир сыра марағлы мәғалә вә ресензијалар дәрч олунмушдур. Анчаг индијә гәдәр Б. Ваһабзадә јарадычылығы системли шәкилдә арашдырылмамыш, тәһлил вә шәрһ едилмәмишдир. Һәмин бошлуғу долдурмағ мәгсәди илә јазылан бу китабда мөвзу Азәрбајчан совет әдәбијјатынын инкишаф јоллары илә әлагәдә шәрһ олунмушдур.

ИЛК АДДЫМЛАР

Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин сон илләриндә поезија аләминә кәлән вә илк ше'рләриндән әдәби ичтиманјјәтин диггәтнин чәлб едән Бәхтијар Маһмуд оғлу Ваһабзадә 1925-чи ил август ајынын 16-да Шәкинин Јухарыбаш мәһәлләсиндә анадан олмуш, ыбтидан тәһсилни дә орадакы 1 №-ли мәктәбдә алмышдыр. 1934-чү илдә аиләси илә бирликдә Бақы шәһәринә көчән Бәхтијар тәһсилни 176 №-ли орта мәктәбдә давам етдирмишдир. Онун ше'ри, сәнәти севмәсиндә әдәбијјат мүәллимнин бөјүк тә'сири олмушдур. Шаир, өз мүәллимнин еһтирамла белә хатырлајыр: «Мәним бир шаир кими јетишмәјимдә орта мәктәбдә әдәбијјат фәнниндән дәрс апаран Ибраһим Чәфәр мүәллимин сә'ј вә гајғысыны һеч вахт унуда билмәрәм. О, әдәбијјатын сирләрини бизә бүтүн варлығы илә чатдырмаға чалышан, өмрүнү елмә, әдәбијјата сәрф едән савадлы мүәллимләрдән бири иди. Мән һәр дәфә јени ше'р јазанда она мүрачиәт едәр вә һәр дәфә ондан ајрыланда тәзә бир ше'р өјрәнәрдим».

Онун ше'рләри ара-сыра мәктәбин дивар гәзетиндә дәрч олунмаға башлајыр. Мәктәб

¹ «Коммунист» гәзети, 25 ијул 1964-чү ил.

илләриндә Бәхтијар ше'р вә драм дәрнәкләринин дә ишиндә јахындан иштирак едәр, өзүнүн орижинал әсәрләри илә мәктәб коллективини һејран гојарды. 1942-чи илдә кәнч шаир «Хәзан бүлбүлү» адлы бир поэма јазыр вә ону көркәмли Азәрбајчан шаири Мәһәммәд Нәдијә итһаф едир.

1942-чи илдә орта мәктәби мүвәффеғијјәтлә битирән Б. Ваһабзадә Азәрбајчан Дөвләт Университетинин филолокија факултәсинә дахил олур. Тәләбәлик илләри, университет һәјаты шаирин гаршысында јени үфүгләр ачыр, ше'рә, сәнәтә олан мејлини даһа да инкишаф етдирир. О илләрдә профессор Мир Чәлалын рәһбәрлији илә университетин нәздиндә тәшкил олунаң әдәбијјат дәрнәји кәнч јарадычы гүввәләрә јахындан көмәк едирди. Нәмин дәрнәкдә Новруз Кәнчәли, Адил Бабајев, Габил Имамвердијев, Бәхтијар Ваһабзадә вә башгалары даһа јахындан иштирак едир, мүнтәзәм олараг јени ше'рләр охујур, јолдашчасына мүбаһисә вә мүзакирәләр кечирирдиләр.

Тәләбәлик илләриндә Бәхтијар Азәрбајчан, рус вә дүнја әдәбијјатыны мәһәббәт вә һәвәслә мүталиә едир, М. Фүзулини, М. Ә. Сабири, Ч. Мәммәдгулузадәни, С. Вурғуну, Ч. Бајроһу, Н. Гикмәти вә диқәр бөјүк сәнәткарларын әсәрләрини хүсуси бир еһтирасла охујурду. Бәхтијар бу сәнәткарлары сонралар дәнә-дәнә хатырламыш вә онлара ајрыча әсәрләр һәср етмишдир. («Шәби-һичран», «Сәнсиз дә јашадар бу дағлар сәни», «Ағлар-күләјән», «Ајрылды» вә с.). О заманлар тәшкил едилмиш

«Кәнчлијин сәси», «Кәнчлик төһфәси» кими тәләбә алманахларында кәнч Бәхтијарын да ше'рләри дәрч олунур.

Шаирин бизә мә'лум олан илк мәтбу әсәри 1943-чү илдә университет тәләбәси олдуғу заман чап етдирдији «Ана вә шәкил» ше'ридир. Илк гәләм мәһсулу олан бу ше'р Бәхтијарын парлаг кәләчәји олдуғуну көстәрмәкдә иди. Бу уғурлу ше'рин ардынча онун «Әдәбијјат гәзети»ндә «Икинчи јара», «Мирвари», «О кимдир?», «Коммунист» гәзетиндә «Тәрәннүм», «Вүсал нәғмәси», «Пионер» журналында «Илк чығыр» вә с. ше'рләри чап олунур. «Јашыл чәмән, ағач алты, бир дә ки түнд чај» ше'ри Б. Ваһабзадәнин јарадычылыг имканларыны ашкар етди.

1947-чи илдә Азәрбајчан Дөвләт Университетини битирән Бәхтијар һәмин ил аспирантураја дахил олур. 1950-чи илдә о, «Сәмәд Вурғунун поезијасы» адлы намизәдлик диссертасијасыны мүдафиә едир вә филоложии елмләр намизәди алимлик дәрәчәси ады алыр.

Халғ шаири С. Вурғунун һәјат вә јарадычылығыны тәдгиг етмәк, онун ше'рләринин поетик гүдрәтини ачыб көстәрмәк еһтирасы Бәхтијары һеч вахт раһат бурахмырды. Чидди јарадычылыг вә елми ахтарышлар өз нәтичәсини верди. Шаир-алим 1964-чү илдә «Сәмәд Вурғунун јарадычылыг јолу» адлы докторлуг диссертасијасыны мүдафиә етди.

Шаирин әдәбијјата кәлдији ағыр мүһарибә илләриндә лириканын әсас чәһәти социалист Вәтәнинә вә совет адамларына түкәнмәз мә-

һәббәт, дүшмәнә барышмаз кин вә гәзәб һиссәринин тәрәннүмү иди. Мүһарибәнин илк аяларында нәзәрә чарпан декламасиячылыг, чағырыш, хитаб, трибунлуг руһу өз јерини тәсвир, сүжет вә бәдии ләвһәләрә мејл едән ше'рә верди. Бу дәјишмә просеси Б. Ваһабзадә јарадычылығында да мүһарибәдә едилир. Һәјатыны вә мәишәтини дәншәтли мүһарибә шәраитинә ујғунлашдыран, ишини вә фәалијәтини «Һәр шеј чәһһә үчүн, һәр шеј мүһарибә үчүн» шүары әсасында истигамәтләндирән вә чәмләшдирән совет халгы мисилсиз мәрдлик, гәһрәманлыг нүмунәләри көстәрдији бир вахтда ше'р мүчәррәд, гуру тәблиг, тәмтәраг, нида вә чағырышларла кифәјәтләнә билмәзди. Мүһарибә дөврүнүн спесифик хүсусијјәтләри сәнәтдән вә сәнәткардан һәгиги еһтирас вә мүбариз руһ тәләб едирди.

Шаирин Бөјүк Вәтән мүһарибәсинә һәср олуңмуш илк ше'ри «Ана вә шәкил»дир. Вәтәнпәрвәрлик руһунда јазылмыш бу ше'рдә өз өвладларыны мүһарибәјә јола салан минләрлә ананын үрәк ағрысы, кәдәри, өвлад һәсрәти вә севқиси тәрәннүм олуңур. Ше'ријјәтчә эәиф олса да, «Ана вә шәкил» мүәллифинин јарадычылығы сағлам бир нијјәтлә, саф биридеја илә кәлдијини тәсдиг едирди.

Б. Ваһабзадәни охучулар танытдыран, ону бир шаир кими мәшһурлашдыран «Јашыл чәмән, ағач алты, бир дә ки түнд чај» ше'ри олмушдур. Мәһз бу әсәринә көрә Б. Ваһабзадә Азәрбајчан Совет Јазычылары Иттифагынын үзвлүјүнә гәбул едилмишдир. Бу ше'р-

дә азәрбајчанлы бир әскәрин өз дөјүшчү досту һаггында тәәссүраты верилмишдир. Күллү бағчада, арх кәнарында, јашыл отлуғун үзәриндә отуруб түнд Азәрбајчан чајы ичән дөјүшчүнүн көзләри гаршысында чәһһә достунун чанлы сурәти, онун арзулары, ширин сөһбәтләри кәлиб дурур. Мүәллиф чәһһәдән гајыдан әскәрин дили илә дөјүш мејданында гәһрәманчасына һәлак олан дөјүшчү јолдашынын доғма јурда бәсләдији дәрин мәһәббәти, вәтән һәсрәтинин мараглы епизодларла чанландырыр. Бу ше'рдә «Кәләчәклә јашамаг, кәләчәјин сәадәти үчүн вурушмаг» идеалы совет әскәринин сәчијјәви, хүсусијјәтләриндән бири кими тәрәннүм едилир.

Тәсадүфи дејилдир ки, 1947-чи илдә С. Вурғунун үмуми редакторлуғу илә чыхан «Кәнчлијин сәси» алманахында охујуруг: «Б. Ваһабзадәнин «Јашыл чәмән, ағач алты, бир дә ки түнд чај» ше'ри онун инадлы зәһмәт вә фитри исте'дад сәјәсиндә, мүәјјән дәрәчәдә мүвәфғәијјәтли әсәрләр јаратмаг гәбилијјәтинә малик олдуғуну көстәрир»¹.

Мүһарибәнин гәләбә илә битмәси, динч гуручулуг ишинә башлајан халгымызын мадди вә мә'нәви чәһәтдән инкишафы Б. Ваһабзадәнин јарадычылығы башладығы илләрин поезијасында өз әксини тапмышдыр. Бу илләрдә јаздығы һәр јени ше'р онун поетик исте'дадынын кет-кедә тәкмилләшдијини көстәрирди.

¹ Кәнчлијин сәси (алманах), Ушаг-Кәнчләр Әдәбијјаты Нәшријјаты, 1947, сәһ. 3.

Мүһарибәдән сонракы дөврдә Вәтәнимизин һәр бир кушәсиндә ғәһнаһан һәһәт, совет адамларынын харигәләр җарадан әмәһи, бөһүк вә нәһиб арзулары совет җазычылары үчүн башлыча мөвзу мәнбәһи олмүшдүр. Б. Ваһабзадәнин әсәрләриндә дә заманын ән вачиб мәсәләләри, күндән-күнә чичәкләнән сәһиалист керчәклиһи, совет адамларынын һәһәти вә арзулары ифадә олунурду.

Истәр шаирин илк китабында («Мәһим достларым», 1949), истәрсә дә икинчи китабчасында («Баһар», 1950) топланмыш ше'рләрин әксәриһәти буну сүбүт едир. «Баһар» китабчасына мәктәб җашлы ушағларын һәһәтиндан, тәһсил вә тәрбиһәсиндән, арзу вә әмәлләриндән бәһс едән ше'рләр вә поемалар дахил едилмишдир. Мәктәб һәһәти илә бағлы олан ше'рләр өз мәфкурәви дәһәри, мөвзу һенилиһи, композисиһа биткинлиһи етибары илә сечилир.

Өзүнә ғаршы тәләбкар олан Б. Ваһабзадә җарадычылығыны сәһиализм ғуручулуғунун тәләбләри әсасында һенидән ғурмағ үчүн мәктәб мөвзусундан бир гәдәр узағлашыб һени җарадычылығ җолуна дүшүр. Илләр кечдикчә шаирин җарадычылығ даирәси даһа да кенишләһирир. Өлмәз бәстәкарымыз Ү. һачыбәһовун вәфаты мүнәһибәтилә җазылмыш «Сәнһиз дә җашадар бу дағлар сәһи», Бөһүк Вәтән мүһарибәһи илләрини әкс етдирән «Мирвари», Октҗабр инҗилабына һәһр етдиһи «Октҗабр баһрамы», өлмәз рус шаири Пушһинин ушағлығ илләрини тәһһир едән «Илһам чырағы» кими

ше'рләр шаирин сәнәткарылығ чәһәтдән кетдикчә камилләшдиһини көстәрирди. Бу ше'рләрдә үрәһи вәтәнпәрвәрлик, һәһәтимызын әһәмәтиндән доған ғурур, ифтихар һисси илә чырпыһан бир шаирин һәфәһини дуһуруғ. Җарадычылығында мүшәһидә олунан мөвзу мүхтәһлифлиһи вә рәнкарәнклик Б. Ваһабзадәнин чидди ахтарышлара меһлиһини нәтичәһи иди.

1953-чү илдә һәһр олунмуш «Достлуг һәғмәһи» китабы Б. Ваһабзадәнин һени уғурлу аддымы олды. Тәһгидчи Гулу Хәһлиловун көстәрдиһи кими, шаирин бу китабы онун «җүксәһиш җолларында» олдугуну көстәрирди. «Достлуг һәғмәһи» китабында топланмыш ше'рләр «Мәһим достларым» вә «Баһар» китабларында дәрч олунмуш ше'рләрдән истәр идеһа, мәзмун, истәрсә сәнәткарылығ чәһәтдән хеһли үстүн иди. Бу ше'рләрдә шаир җарадычылығынын илк дөврләриндә мүшәһидә олунан ғүһурлардан—сөзчүлүкдән, бәһһит ифадә вәһһәтләриндән, риторикадан, мүчәррәдликдән мүмкүн гәдәр узағлашмаға чалышмыш, һәһәтин үзүнә бәзәк чәкмәдән ону өз тәһһии вә һәһиги көзәһлиһи илә көстәрмәһә чәһд етмишдир. Она көрә дә бу ше'рләрин әксәриһәтиндә һәһәтин һәфәһи, әтри дуһулмагдадыр. «О хәтләр», «Дәһириҗолчу», «Садә адамлар», «Совет һәһими», «Аһад күнүн кәләчәкдир», «Бир столун башында», «Сәадәт кешикчиси» кими ше'рләрдән аһдын олур ки, Бәхтиһар бир шаир кими араһыр, ахтарыр, дөврүмүз үчүн әһәмиһәтли олан марағлы чәһәтләри тәрәннүм етмәһә чалышыр. Бәһһи бәһдләрдә зәһһфлик олса

да «Совет һәкими» ше'ри бу чәһәтдән әһәмиј-
јәтлидир. «Биолокија һәјат елмидир. Нә үчүн
сиз өз сәсинизи бу елми өлүм елминә чевирән-
ләрә гаршы јүксәлтмирсиниз?» Совет али-
мләринин Америка микробиологларына јаздыг-
лары мәктубдан кәтирилән бу епиграф ше'рин
бүтүн идеја хәттини тәшкил едир.

«Һәким дә һәјата дүшмән олармы?»—дејә
шаир, вәзифәси хәстәләрә шәфа вермәк олдугу
һалда, тәкчә шикәстләри, нахошлары дејил,
һәтта сағлам мәфкурәли адамлары да сыра-
дан чыхармаг үчүн мүхтәлиф јоллар ахтара
мүртәчә Америка һәкимләринин мәифур иң-
јәтләрини чанлы вә инандырычы фактларла
ишһа етмәјә чалышыр.

Б. Ваһабзадә гәләмә алдыгы һәр бир һа-
дисәни дәриндән өјрәнмәјә чалышыр. Бу, хү-
сусилә, онун һәјат һадисәләринин тәсвириндә
тәфәррүатдан истифадә етмәк бачарығында
өзүнү көстәрир. Лакин шаир һадисәнин һәр
чүр тәфәррүатындан дејил, сәнәт үчүн лазым
олан, идеја вә характерин ачылмасында әһә-
мијјәтли рол ојнајан деталларындан истифадә
едир.

«О хәтләр» ше'ри конкретлији, јығчамлығы
е'тибары илә сечилир. Бурада дүңја пролета-
риатынын даһи рәһбәри В. И. Ленинни сәр-
сылмаз ирадәси, әмәл вә арзулары, халга һәд-
сиз мәһәббәти образлы диллә, орижинал бир
шәкилдә әксини тапмышдыр:

Мәһбәс гаға... Дарысгал,

Сәғфи алчаг, ичи нәм.

Арзусу әләмләрә сығышмајан бир әләм

Јашајыр дар гәфәсдә, јашајыр чохдан бәри;

Зәкасынын, гәлбинин аловлу шәфәгләри
Ғалын диварларыны јарыб кечир мәһбәсин,
Күнәш кими алышыр үрәјиндә һәр кәсин,
Өнүндә ачыг китаб, бир гәләмдан, бир дә шам...
О, өзү мәһбус икән дүшүнүр сәһәр-ахшам
Бајырда мәһбус олан халгын азадлығыны,
Әбәди шадлығыны¹.

Ленин һәбсханада сүдлә халгын ағ күнлә-
рини јазыр. Бу сәтирләр, јазылар бәшәријјәти
фәлакәтләрдән гуртарыб азад күнләрә, хошбәхт
кәләчәјә доғру апаран мүбаризә јолла-
рыдыр. Инди һәммин ишығлы јолларла Комму-
нист Партијасы вә Совет һөкүмәти халгы ком-
мунизмин гәләбәсинә доғру апарыр. Заман
кечдикчә Ленинни арзулары, әмәлләри һәги-
гәтә дөнүр.

Үзүмүзә ачылды ал шәфәгли бир сәһәр
О вахт кизли јазылан о сәтирләр, о хәтләр,
Бу күнсә гаршымызда узаныр јоллар кими,
Електрик хәтләри, нәһәнк қаңаллар кими,
Доланыр јурдумузу, доланыр ахшам-сәһәр,
Коммунизмә апарыр инди бизи о хәтләр!

¹ Гейд: Б. Ваһабзадәнин әсәрләриндән кәтирилән
сипатлар «Баһар» (Бақы, Азәрнәшр, 1950), «Достлуг
нәғмәси» (Бақы, Азәрнәшр, 1953), «Әбәди һәјкәл» (Ба-
қы, Азәрнәшр, 1954), «Ајлы кечәләр» (Бақы, Азәрнәшр,
1956), «Чипар» (Бақы, Ушагкәнчнәшр, 1956), «Чейран»
(Бақы, Ушагкәнчнәшр, 1957), «Ше'рләр» (Бақы, Азәр-
нәшр, 1961), «Инсан вә заман» (Бақы, Азәрнәшр, 1964),
«Бир үрәкдә дөрд фәсил» (Бақы, Азәрнәшр, 1966), «Се-
чилмиш әсәрләри», 1-чи чилд (Бақы, Кәнчлик, 1967),
«Көкләр... будаглар» (Бақы, Кәнчлик, 1968), «Ачылан
сәһәрләрә салам» (Бақы, Јазычы, 1979), «Пајыз дүшүн-
чәләри» (Бақы, Јазычы, 1981) китабларындан кәтүрүл-
мүшдүр.

Адамларымызын мә'нәвијаты, әхлаги көзәллији, јарадычы әмәји, истәк вә арзулары, гајнар вә мә'налы һәјаты ән јүксәк поезија мәнбәјидир. Бу чәһәтдән «Садә адамлар» вә «Дәмирјолчу» ше'рләри чох әһәмијјәтлидир. Шаир кәнд мәктәбиндә зәнк чалан бир гадынын симасында садә, тәвазәкар совет адамынын бәдиин образыны јарадыр.

Икинчи дүңја мүһарибәсиндән сонра ССРИ-нин бејнәлхалг нүфузу сон дәрәчә гүввәтләнди. Јени демократик дәвләтләр Совет Иттифагы әтрафында сых бирләшдиләр. Бүтүн дүңјада сүлһ вә демократија тәрәфдарлары өз мүбаризәләриндә совет халгына архаланырдылар ки, бу да империалист дәвләтләрин, мүртәчә гүввәләрин Совет Иттифагына гаршы гәзәбини артырды. Бу дөврүн әдәбијјатында сүлһ вә демократија, бејнәлхалг иртичаја гаршы мүбаризә мөвзусу әсас јер тутурду.

Шаирин «Достлуг нәғмәси» китабында верилән «Азад күнүн кәләчәкдир» ше'ри јухарыда көстәрилән мүһүм мәсәләјә һәср едилмишдир. Бу ше'рдә һинд халгыны өз бојундуруғу алтында сахламаға чалышан инкилис империалистләринин төрәтдикләри рәзаләтләр ифша олунар. Ше'рдә долғун идеја илә јанашы јығчамлыг, үмүмиләшдирмә гүввәси вә һәјатилик вардыр.

Шаирин һәммин дөврдә јаздығы бејнәлхалг мөвзулу ше'рләрдә ичтимаи пафос чох гүввәтлидир. О, заманын актуал мәсәләләринә тохундугча конкрет фактлара даһа чох мејл едир,

әсәрләринин тәбии вә сәмиими чыхмасына чалышыр.

«Әбәди һејкәл» поемасы, «Бир мајакдыр», «Истирахәт ше'рләри», «Мәним партбилетим» вә б. ше'рләрдә ичтимаи варлыг, онунла бағлы олаң мәсәләләр диггәт мәркәзинә чәкилмишдир. Бу әсәрләрин мејдана чыхдығы илләрдә өлкәмиздә гуручулуғ ишләри вүс'әтлә инкишаф едирди. Сәмәд Вурғунун дили илә десәк, һәјат јазычыларымызын гаршысында «кечилмәмиш мөвзулар мејданы» ачырды. Бу тарихи шәрантин бөјүк идејаларыны әкс етдирмәк үчүн бәдиин кәшфләр зәрури иди. Буну дәриндән дујарағ әдәби ахтарышлар апараң Бәхтијар Ваһабзадәнин јарадычылығы кетдикчә пүхтәләширди. Шаирин илк көврәк аддымлары ону тәдричән үфүгләри кениш вә ајдын бөјүк бир јола—һәгиги ше'р-сәнәт јолуна кәтирмәкдә иди.

БӘХТИЈАР ВАҲАБЗАДӘ ЛИРИКАСЫНЫН ӘСАС МОТИВЛӘРИ

Бәхтијар Ваһабзадәнин лирикасы һәм мөвзу, һәм дә мүнәричә етибарилә зәнкин вә долғундур. Үлви вә пак һиссләри тәрәннүм едән шаир һәмишә инсандан, онун камалыйдан вә көзәллијиндән гүввәт вә илһам алып. Б. Ваһабзадә лирикасынын түкәнмәф һәјат гүввәси халг һәјаты илә сых тәмасда, халгын арзуларына, диләкләринә, дүшүнчәләринә ғырылмаз телләрлә бағлы олмасындадыр.

Бәллидир ки, лирика инсанын һәјат просесиндә доған дүјғу, дүшүнчә вә һәјәчанларыны, чәмијјәт вә тәбиәт һадисәләри һаггындакы тәәсүратыны әкс етдирир. Лирика инсаны, онун характеринин ајры-ајры тәһәһүрләрини, һиссијјатыны шаирин өз дахили аләми, дүјғу вә һәјәчанлары кими, јәни субъективләшдирилмиш шәкилдә көстәрир. Лирик поезијанын маһијјәт вә характерини Белински чох көзәл көстәрмишдир: «Лирика дилсиз дүјғуларә сөз вә сурәт верир, онлары дар көкс гәфәси ичиндән

бәдний һәјатын тәмиз һавасына чыхарыр, онлара хүсуси бир һәјат верир»¹.

Азәрбајчан лирик ше'ринин инкишафында инки мүһүм амил—шифаһи халг ше'ри ән'әнәләри вә халг мусигиси дә һәлледиһи рол ојнамышдыр. Бәхтијар бир шаир кими классик әдәби ирсин вә фолклорун өлмәз ән'әнәләриндән гүввәт алмыш, инкишаф етмишдир. Онун әсәрләринин кениш јайылмасынын бир сәбәби дә мәһз халг һәјаты вә халг ше'ри ән'әнәләри илә мөһкәм әлағәсиндәдир. Б. Ваһабзадәнин өз јарадычылығында лириканын гәдим жанры олан гәзәлә јер вермәси һеч тәсадүфи дејил. Гәзәл классик ән'әнәләр вә халг мусигиси илә үзви сурәтдә бағлыдыр.

Б. Ваһабзадә поезијасынын сәнәткарлыг чәһәтдән камилләшмәсиндә түкәнмәз јарадычылыг, илһам мәнбәји олан халг әдәбијјатынын бөјүк ролу вар. Халг әдәбијјатындакы гәһрәманлыг, һәјата никбин бахыш, азадлыг уғрунда мүбаризә кими нәчиб хүсусијјәтләр вә кејфијјәтләр онун лирикасында гүввәтлә сәсләнмәкдәдир.

Мүасир Азәрбајчан поезијасында лирик бир шаир кими танынан Бәхтијар Ваһабзадәнин ше'рләри өз мәзмуну, һәјатилији, фикир дәринлији, ичтиман әһәмијјәти вә сәнәткарлығы етибары илә диггәти чәлб едир. Зәнкин вә әһатәли фәалијјәт јолу кечән Бәхтијар Ваһабзадә ше'рдән-ше'рә инкишаф едән јарады-

¹ В. Г. Белинский. Сечилмиш мәгаләләр, Бакы, Ушагкәнчнәшр, 1948, сәһ. 60.

чылыгы жүксәк мә'нәви-сијаси вә бәдни кеј-
фијјәтләрә малик олан истә'дадлы шаирдир.
Елә буна көрә дә онун лирикасы поезијамызда
һәјәти, емоционал тә'сир күчүнә малик бир
һадисәдир. Вәтәнә, халга мәһәббәт Бәхтијарын
ше'рләриндә чанлы дүјғуларла, охучуну мүба-
ризәјә вә фәалијјәтә сөвг едән һиссләрлә бағ-
лыдыр. Онун бир чох ше'рләриндә мәһәббәтлә
гәзәб јанашы јашајыр. О, мүсбәт адамлары вә
һадисәләри, халгын гәһрәман вә һуманист
тәбиәтиндән доған нәчиб мә'нәви-әхлаги кеј-
фијјәтләри мәһәббәтлә тәрәннүм едәркән, мән-
фи тәзаһүрләри — икиүзлүлүјү, сахтакарлығы,
јабанчы тә'сирләрлә бағлы дикәр мәнфи дүјғу-
лары лә'нәтләјир. Бу чәһәтдән онун ше'рләри
јахшы мә'нада күчлү, тенденсијалы ше'рләр-
дир, онларда мүәллифин естетик идеалы ачыг
һисс олунур.

Бәхтијар даим орижиналлыға мејл едән
сәнәткардыр. Бәлкә дә «мејл едән» ифадәси
фикримизи там ајдынлашдырмыр. Чүнки ори-
жиналлыг шаирин истәјиндән јох, һәјата вә
һадисәләрә поетик мүнасибәтиндән доған тә-
бии бир кејфијјәтдир. Ән'әнәви мөвзулары гә-
ләмә аланда да Бәхтијарын өз сәси, өз нәфәси,
өз мүнасибәти дәрһал көзә дәјир. О, мә'лум
һадисәләри ше'р дилинә чевирәркән башга-
ларынын ишләтдији нахышлары тәкрат етмир,
бу һадисәләрин јени чәһәтләрини, јени кејфиј-
јәтләрини ачыр:

Гочалдыр инсаны, гочалдыр заман,
Үрәјин атәши, көзү гочалмыр.
Дағлары, дашлары гочалдан заман,
Билмирәм, бәс нијә өзү гочалмыр?

Кетди баһарымыз, јер гыша галды,
Дүзләр гара галды, јағыша галды,
Бизимки бир гуру бахыша галды,
Нејләјәк, арзунун көзү гочалмыр.

Бәхтијар, дүшүнәк биз дәрин-дәрин,
Хәјаллар мөһтәшәм, арзулар ширин,
Әсил сәнәткарын, әсил шаирин,
Өзү гочалса да, сөзү гочалмыр.

Бәхтијар гәләмә алдығы һадисәјә, мөвзуја
принципналлыгла јанашыр. Онун үчүн орта
һәдд јохдур, мәһәббәти дә, нифрәти дә ејни дә-
рәчәдә күчлүдүр. Шаир өзү јахшы дејир:

Орта јолум јохдур, дәриндир мәним
Сонсуз нифрәтим дә, мәһәббәтим дә.

Одур ки, охучу шаирин мүсбәт гәһрәманла-
рына, доғма Вәтәнин рифаһы наминә харигәләр
јарадан әмәкчиләрә, сәнәт баһадырларына, ши-
рин лајлаларында «халгын гүдрәтини, дилини,
руһуну јашадан» аналара нә гәдәр дәрин мә-
һәббәт бәсләјирсә, һәјата бармагарасы бахан,
анчаг өз мәнафејини күдән гејрәтсизләрә, «өз
әмәји илә инсанлар үчүн бирчә ағач да әкмә-
јән» худпәсәндләрә, милли мәдәнијјәтинә хор
бахан ниһилистләрә бир о гәдәр нифрәт едир.
Бу чәһәт Бәхтијар лирикасыны сәчијјәләнди-
рән кејфијјәтләрдән биридир.

Бәхтијар чох садә мәтләбләри мә'наландыр-
мағы, охучусуна ашыламаг истәдији фикри
поетик һисс вә дүјғуларла јоғурмағы, әсл сә-
нәт дилилә ифадә етмәји бачарыр. Белә ше'р-
ләрин күчү инсаны һәјата чағыран, гуруб-ја-
ратмаға руһландыран, она нәчиб мә'нәви вә

эхлагы кејфијјәтләр ашылајан јени фикирләр, поетик һиссләр ифадә етмәсиндәдир. Илк бахышда дүшүнүрсән ки, ади рәгәмләри, кағызлары, рәис столуну лирик ше'рини объекти кими нечә мә'наландырмаг олар? Шаир мүнәсибни сајғачында игтисади һәјатымызын букүнкү вә кәләчәк мәнзәрәсини ајдын, дәгиг ифадә едән чансыз рәгәмләрин поетик мә'насыны тапа билир. Ағ кағызлары саф, ләкәсиз, көрпә ушаг гәлбинә охшадан шаир дејир ки, «елә ки, јазылдыныз... јеткин бир чаван кими хејрхәһ, ја да ки, бир чани олурсунуз»... Бу ше'р парчасында бир-биринә зидд ики инсапын дахили аләми, дүшүнчәси, ичтимаи мөвгәји, эхлагы, ики аләми әкс етдирилир. һәмни ағ кағызлар мәһәббәт вә нифрәтин, бириндә әдаләтин, ди-кәриндә исә зүлмүн һөкм сүрдүјү өлкәләрин чанлы салнамәсидир.

Сиз өлкәдән өлкәјә гуш кими учарсыныз,
Атом ача билмәјән јолу сиз ачарсыныз.

Ән мараглысы одур ки, Б. Ваһабзадә ади предметләрдән јазанда белә мүнһүм ичтимаи фикирләр сөјләјир ки, бу да истә'дад вә чәсәрәтин вәһдәтиндән доғур. О, һансы мөвзуда јазыр јазсын, фикрини јашадығы заманла бағлајыр. Бу чәтин бәдни нијјәт керчәкләшдији тәгдирдә шаирин јарадычылығынын фәлсәфи мүндәричәси артыр, тә'сир вә гавранма даирәси кенишләнир. Анчаг әксәр һалларда шаир бу күнүң адамларындан јазыр. Онун гәһрәманлары конкрет иши, әмәли фәалијјәти илә һәр күн бизимлә гаршылашан совет адамларыдыр.

Фәал, јүксәк мә'нәви дәјәрә малик дујғуларын тәсдиги, поетик мүндәричә Б. Ваһабзадә лирикасынын мүнәффәгијјәтини тә'мин едән башлыча чәһәтдир. «Мәктәб ше'рләри», «Учуш» («Бир үрәкдә дөрд фәсил»), «Әлван чичәкләр», «Саһилә чыхмаг истәјирәм...», («Көкләр... будаглар...») вә с. ше'рләр мүнәллифин охучуја јени һисс, јени фикир ашыламаға, охучу үчүн јени бир һәгигәт ачмаға, ону јүксәк идеаллара руһландырмаға, онда естетик зөвг тәрбијә етмәјә чалышдығыны көстәрир. Шаирин өз халгынын тәлејинә бағлылығы, дөврүмүзүн идеалларына фәал мүнәсибәти, мүнәсибәти, вәтәниһизин ән сәчијјәви чәһәтләрини әкс етдирмәк мејли онун ше'рләриндә ајдын һисс олунмагдадыр. «Улдузлар вә каннат». «Пиргулу рәсәдханасында», «Јол чәкирик», «Гәмәрван» вә с. ше'рләр буна мисал ола биләр.

Шаир мәзмуна мүнәфиг көзәл формалар тапыр. Форма вә мәзмун вәһдәти исә сәнәтин һәм тәләби, һәм дә мәзијјәтидир.

Мәним сол әлимдә јаныг јери вар,
О, мәнә төһфәдир, көрпәлијимдән,
Одун олдуғундан хәбәрсиз вахтлар,
Әлими мангалда јандырмышам мән.
Мән оддан горхмадым јанана гәдәр,
Мән горху билмәдим ғанана гәдәр,
Елә ки, јандым,
Одла ојнамагдан горхдум, дајандым!
Башланды горху,
Башланды еһтијат.
Башланды һәјат.

Б. Ваһабзадә истәр ичтиман-сијаси вә мәһәббәт лирикасында, истәрсә эпик поемаларда охучунун гәлбинә јол тапа билир. «Бармаглар» ше'ри мұһарибәјә нифрәт едән адамларын диләјини әкс етдирир. Бу поетик лөвһәдә бармагларын вәзифәси садаланыр: китаб јазмаг, от чалмаг, чалаг вурмаг, бағ салмаг, чыртма чалыб мә'сум бир көрпәни күлдүрмәк, каһ да бир түфәнкин тәтијини чәкиб бир инсаны өлдүрмәк... Лакин бармағын вәзифәләри бунунла битмир. Шаирин мәгсәди охучунун диггәтини бармағын ифа етдији башга вәзифәјә чәлб етмәкдир. Бу да сәрсәм бир адамын кичик бир дүјмәни басмагла әрзи виран гоја биләчәји горхусудур. Шаир бүтүн инсанлара үз тутур, онлары бирләшмәјә, сүлһә чағырыр вә гәтијјәтлә дејир:

Бизим бирлијимиз кәсәчәк анчаг
Дүјмәјә узанан о бармаглары.

Б. Ваһабзадәнин бир сәнәткар кими јүксәлмәсинә өзүнә гаршы тәләбкарлығы, јаздыглары илә кифәјәтләнмәмәси, даим мәс'улијјәт һисс етмәси дә көмәк едир. Јазычы нараһатлығы барәдә халг јазычысы С. Рәһимов мәгаләләринин бириндә јазыр: «Јарадычылыг аләминдә өзүндән даим разы галмаг хәстәлији баш верәрсә, онда сәнәткарын өзүнә гаршы тәләбкарлығы азалар, о өзүнү јарадычылыг аләминин кәлләсинә чыхмыш һесаб едәр; бу һал исә чох еркән јазычынын башыны гызышдырар, јери-көјү сечмәз, бир вахт ајылар ки,

јарадычылыг карваны чохдан өтүб көздән итмишдир»¹.

Шаирин нараһат едән ән мұһүм мәсәлә инсанын сәадәтидир. Сәадәт одур ки, башгалары үчүн јанасан, башга бирисинин көмәјинә чатасан, чыраг олуб онун јолуну ишыгландырасан. «Сәмәндәр» ше'риндә шаирин лирик гәһрәманы өзүнү сәмәндәр гушу илә мұгајисә едир. Сәмәндәр гушу од-алов ичиндә јашајыр. Јанмагдан усананда мәһв олур. Шаир дә көнүнә мұрачиәтлә дејир ки, ешгин, амалын уғрунда кәрәк сәмәндәр гушу кими јанасан, әкәр јанмагдан усансан тез сөнәрсән.

Еј көнүл, сән дә јан сәмәндәр кими
Јашат диләјими, јашат ешгини!

Шаирин фикринчә, өзүнә мәфтунлуг адамы ирәлијә јох, керијә апарар, илһамыны аловландырмаз, сөндүрәр. Тәвазөкарлыг, садәлик инсанын бәзәјидир. Бу, шаир үчүн дә үмдә мәзијјәтдир. О, бу көзәл кејфијјәтләр нәтичәсиндә дахилән тәкмилләшир вә һәмин тәкмилләшмә просесиндә јени-јени кәшфләр едир. О, бу күн јаздыглары илә кифәјәтләнмәјиб, сабаһ үчүн ахтарышлар апарыр, ше'рләрини үмумбәшәри фикирләр, һиссләрлә рөвнәгләндирир. Б. Ваһабзадәнин гәһрәманы вәтәнини, халгыны севән аловлу һуманистдир, о, өз иши, әмәли илә фәхр едир, Шаир илк совет космонавты Јури Гагаринә һәср едилән «Ики саат» ше'риндә тәкчә Гагаринин чәсарәтини,

¹ С. Рәһимов Јазычы вә һәјат, Б., Азәрнәшр, 1964, сәһ. 4.

гәһрәманлығыны дејил, онун тимсәлында бүтүн
 јер үзүнүн әшрәфи сәјылан инсаны алгыш-
 лајыр. Лирик гәһрәман хырда инсәләр, өтәрки
 дујғулардан узаглашыр, һәјәти уча зирвәләр-
 дән, јохламағы бачарыр. Шаирин өзү кими,
 лирик гәһрәманы да торпаға мөһкәм бағлы-
 дыр. Бу мәзијјәтләрә даһа чох шаирин «Дағ
 чичәкләри», «Көј көл», «Дағларым», «Апа
 торпаг» вә с. ше'рләриндә раст кәлирик. Вәтә-
 нин қуллү-чичәкли дүзләри, башы гарлы дағ-
 лары, соналы көлләри, мејвәли бағлары --
 һәр шеј, һәр шеј шаирин поетик мисраларында
 јени кејфијјәт кәсб едәрәк көңүлләри охшајыр:

Хәјал көјләрдәдир, үфүгләрдәдир,
 Ешгимиз, арзумуз, сүрәтимиз дә,
 Күчүмүз, чәкимиз, гијмәтимиз дә
 Јердәдир, јердәдир, анчаг јердәдир.

Шаирә көрә, нә гәдәр учалсан да, сәмаларда
 учсан да, јенә торпаға, доғма торпаға бағ-
 лы олмалысан. Торпагдан мәһрум олмаг, аја-
 ғыны јердән үзмәк сәни күчсүз, чәкисиз, ги-
 мәтсиз едәр.

Вәтәһпәрвәрлик онун ирили-хырдалы бүтүн
 ше'рләриндән гырмызы хәтт кими кечир. Ли-
 рик гәһрәман өз вәтәнини севмәклә кифәјәт-
 ләнмир, һәм дә кәләчәк уғрунда, өз халгынын
 сабаһы уғрунда дөјүшләрә һазыр олдуғуну
 билдирир.

Шаирин бәдәни — бу ана торпаг,
 Нәфәси—хәзридир, ганы—Күр, Араз.
 Чох шеј вәтәнсиз дә јашајыр, анчаг
 Ше'рсә вәтәнсиз, елсиз јашамаз...

Бу идеја «Бакы» гәзетинә, «Данышыр
 Бакы», «Гәмәрван», «Һабил секаһы», «Јол чә-
 кирик» ше'рләринин әсас руһуну тәшкил едир.
 Шаир өз дүшмәнләринин дә тамамлә мөјјән-
 ләшдирмишдир. Булар -- виңдан оғрулары,
 мәсләксиз, лагәјд, мешшан адамлардыр. Вә-
 зифәдән өтрү өлән, Вәтәни пул кими чибинә
 дүртән худпәсәндләрди, рүшвәт дүшкүнләри,
 рүтбәли һаданлардыр. Шаирин онлара виңф-
 рәти о гәдәр бөјүкдүр ки, о, бә'зән башга
 ше'рләринә хас олмајан бир јолла кедәрәк,
 ше'рин дахили тәләбләрини көзләмәдән үрә-
 јиндәкиләринин һамысыны гәзәблә дејир. Чүн-
 ки бу ше'рләрин јүксәк вәтәндашлыг руһу
 поезијанын вәзифәсини чох мөвәфғәгијјәтлә
 јеринә јетирир. Б. Ваһабзадәјә көрә, әлбәттә,
 ше'р бүтүн бәдин тәләбләрә чаваб вермәлидир.
 Амма о, ше'ри фајдасыз бәдин чаларларла
 јүкләмәји јох, бәдин чаларын әгидәјә, мүһүм,
 әһәмијјәтли сигләтли фикрә гуллуғ етмәсини
 үстүн тутур. Јә'ни, ше'р көзәллик тәләби илә
 бәрабәр, диқәр мә'нәви еһтијачлары да өдә-
 мәлидир.

Шаир кәркин јарадычылыг ахтарышлары-
 нын мәһсулу олан «Инсан вә заман» силсилә
 ше'рләриндә заманла јарышан бир фикрин
 сүрәти вә сонсузлуғу, сәрһәдсиз дүнја вә өмүр
 әтрафында дүшүнчәләрә далыр. Инсан кама-
 лы јени зирвәләр фәтһ етдикчә сүрәт чохалыр,
 заман ләнкијир, кайнат бөјүјүр вә кенишлә-
 нир. Бәхтијар ше'ринин үмид вә инам пафосу-
 ну бу јүксәк фәлсәфи никбейлик мөјјән едир.
 Сәрһәдсиз дүнја јаратмаға чан атан инсана

шаир интəһасыз өмүр вə эмəл арзу едир. Үмү-
мијјəтлə, һәр чүр сəрһəд шаирн мə'јус едир.
О, чəрчивəлəрдə боғулур, сүкут она тəлəш кə-
тирир, тəклик дарыхдырыр, белə оландə һəјə-
тында нəсə чатмыр:

Кaһ алышыр,
Кaһ сөнүрүк,
Чырпынырыг,
Дүшүнүрүк.
Нəсə чатмыр,
Нəсə чатмыр...

Заманы тəгвимлəрə, сəманы вə торпағы сəр-
һəдлəрə, хəритəлəри рəңклəрə бəлмəјə е'тираз
бу шe'рлəрин руһуну, пафосуну тəшкил едир.
Үмүмијјəтлə, бу шe'рлəри заман, сүр'əт, хəјал
вə арзу һаггында дүшүнчəлəр адландырмаг
олар. Хүсүсəн заманла үнсijјəт, үзбəүз, тəк-
бəтəк мүсəһибə бу шe'рлəр үчүн сəчијјəвидир.

Шаирн заман вə кəнчлик, заман вə мүасир
инсан, заман вə јохлуг, заман вə өлүм сəлтə-
нəти арасында əлагə вə тəзадлар мөвзусу на-
раһат едир. Шаирə кəрə, заманын башга бир
гəрибə вəһиди дə вардыр — некролог! Она өм-
рүн сəрһəдлəринн кəстəрəн рəгəмлəр һəкк олу-
пур. Лакин шаир некрологда эмəллəрин, ар-
зуларын сијаһысыны кəрмəк истəјир:

Үрəкдəки арзулар эмəллəрдəн əзəлдир,
Елəмəк истəдијим мəним елəдијимдəн
һəм чох, һəм дə кəзəлдир!
Елəјсə... Некролога өмүр там олсун дəјə,
Эмəллəрлə бəрəбəр əн кəзəл арзулар да
Нијə јазылмыр, нијə?!

Шаирн чəлб едəн мəтлəблəр сырасына бир
дə заман вə сүр'əт, заман вə космос һаггында
дүшүнчəлəри даһия етмəк олар. О, гит'əлəри
вə планетлəри бирлəшдирəн, өмүр кəлəчəјə
јахынлашдыран сүр'əти тəрəннүм едир. «Зəл-
рə», «Үлдузлар вə кəннат» шe'рлəри буна ми-
сал ола билəр.

«Инсан вə заман» силсилəсиндəн олан шe'р-
лəрдə философ-шаир өзүнүн һиссə вə дүшүнчə-
лəринн тəрəннүм едир. Бəхтијарын бу гəбил-
дəн олан шe'рлəриндə əввəллəр бир гүсүр
мүшəһидə едилмəкдə иди: шаир өз фикирлəри-
нин кəнишлијинн санки поезија чəрчивəсинə
сығышдыра билмирди, белəликлə, онун јарат-
дығы лəвһдə бир натамамлыг кəрүнүрдү. Бе-
лə нөгсанлар онун јарадычылыгында сонралар
азалыр.

«Инсан вə заман» силсилəсиндəн олан шe'р-
лəрдə фəлсəфи мəзмун, јүксəк романтика, һəјат
вə чəмијјəт һадисəлəринə ајдын шаир мү-
насибəти өзүнү кəстəрир. Бу чəһəтдəн «Бабам-
дан гочајам мəн» шe'ри марағлыдыр. Шаирин
лирик гəһрəманынын гырх јашы вардыр, лакин
сəксəниндə өлəн бабасындан, алтмышында
өлəн атасындан гочадыр. Əлбəттə, бурада сəһ-
бəт физиоложи гочалыгдан кетмир. Инди
зəманə атом, космос əсридир, телеграф, теле-
фон, радио, гəзет əсридир. Лирик гəһрəман бир
күндə бабадарымызын бүтүн һəјаты боју өј-
рəндијиндəн чох мə'лумат алыр.

Сүр'əтимиз чохалдыгча
Мəсафəлəр гысалыр.
Дүнəним бу күнүмдəн,
Бу күнүмсə сабаһымдан

Дагигэлэр борч алыр.
Күнлэр күнэ,
Ајлар аја гарышыбдыр
Итирмишик
ајларын,
иллэрин саһилини.

Илк бахышда белэ көрүнүр ки, шаирин лирик гәһрәманы бабасындан, атасындан тез гочалдыгы үчүн гүссэләнир. Әслиндә белә дејилдир. Күндәлик һадисәләрини мәркәзиндә дуран, өз доғма торпағында әрзи динләјән лирик гәһрәман ХХ әсрин өвләдыдыр. Буна көрә дә о, бәшәрин тәләјинә биканә гала билмәз. Ше'р-дә дахили бир ифтихар вә гүрүр һисси вардыр. Бу гәбилдән олан дикәр ше'рләр кими, бурада дә дәрин һикмәт, заманын фәлсәфи дәрки вардыр. «Инсан вә заман» башлығы алтында кедән ше'рләр бәдин мүндәричәсинә, идеја истигамәтинә, фикри ифадә формасына көрә поезијамызын сон илләрдә јарапмыш ән јахшы нүмунәләридир.

Шаирин ән јахшы ше'рләринин идеја — сәнәткарлыг, мәзмун вә форма јеткинлији сүбут едир ки, Б. Ваһабзадә нараһат вә чәсарәт-ли ахтарычыдыр, халгын, чәмијјәтин һәјатындакы ингилаби дәјишикликләрә, мә'нәви процесләрә онун мүнәсибәти фәал вә һәссасдыр. һәјатын јени мәзмунуну, мүасирләримизин никбин һәјат фәлсәфәсини, зәманәмизин ингилаби әләмәтләрини бүтүн чанлылығы вә мисилсизлији илә әкс етдирмәк үчүн Бәхтијар Ваһабзадә ардычыл вә јорулмадан ахтарыш апарыр, ону шаир — вәтәндаш кими дүшүндүрән, әсринин оғлу кими нараһат едән чидди ич-

тиман мәсәләләри, чошғун фикир вә һиссләри даһа јығчам, парлаг ифадә етмәјә чалышыр, Ахтардыгча поезијанын тәдгигат саһәси, фикир үфүгләри дә кенншләнир, мәзмуну дәринләшир, јени орижинал чизкиләр кәсб едир.

Тәгдирәләјиг чәһәтләрдән бири дә будур ки, Б. Ваһабзадәнин ше'ри һәр чәһәтдән мүасирдир: һәм мөвзуларына, һәјати-фәлсәфи проблематикасына көрә, һәм варлыға, зәманә-јә, инсана мүнәсибәтинә көрә, һәм дә лирик гәһрәманын мә'нәви сифәтләринә, мә'нәви ахтарышларына көрә. Мүәллиф ше'рләриндә мүасирләринә јахын вә онлары дүшүндүрән һадисәләрдән, предметләрдән бәһс едир.

Шаирин јарадычылығына бир күлл һалында нәзәр салдыгда биз онун нә үчүн јашадығыны, нә уғрунда мүбаризә апардығыны, нәјә мәфтунлуғуну, нәјә нифрәт етдијини, нәдән севиндијини, нәдән кәдәрләндијини, нәји тәс-диг, нәји инкар етдијини ајдын көрүрүк:

Мән—кимәм, ким?
Мән дүшүнчәм,
Мән—ешгим,
Мән—хәјалым, мәсләким!..

јахуд:

Өмүр бизә верилмио
Анчаг јашамаг үчүн.
Өмүр бизә верилир,
Дүнјанын да дәрдини,
Гәмјини,
 чијнимиздә
Чәкмәк, дашымаг үчүн

Өмүр—гэлбин, зоканын
Мин ешти, мин эмәли.
Өмүр—өмүрдөн сонра
Јашамагын тәмәли!

Бу ше'рдә ифадә олунмуш фикирләр шаирин јарадычылыгы үчүн бир эпиграфдыр.

МӘКТӘБ ВӘ КӘНЧЛИК МӨВЗУСУ

«Тәрбијә чох бөјүк шејдир, ин-
санын тәлѣини о һәлл едир»
Белински.

Сөз сәнәти инсанларын дүнјакөрүшүнүн кенишләнмәсинә, сәчијјәсинин мүәјјәнләшмәсинә, әхлаг вә зөвгүнүн тәрбијәсинә хидмәт көстәрдији кими, онлары бөјүк ишләр көрмәјә, гәһрәмәнлыг көстәрмәјә дә руһландырыр. Бәдин әсәр инсанларда јүксәк вәтәнпәрвәрлик һиссинин, милли гүрурун, һуманизмин јаранмасына, елмә, әмәјә, сәнәтә, милли варлыға вә мәдәнијјәтә бәсләнилән мејлин гүввәтләнмәсинә бөјүк тә'сир көстәрир. Сөз сәнәтинин, о чүмләдән, лирик поезијанын һәјатда, чәмијјәтдә мөвгеји бунунла мүәјјәнләшдирилир.

Шаирин илк әсәрләриндә мәктәб мөвзусу, шакирдлә мүәллим, тәләбә илә мүәллим арасындакы мүнәсибәтләр кениш јер тутур. Бунларын бир чохунда шаир совет мәктәбинин, мүәллиминин шәрәфли мөвгејини, совет елминин әһәмијјәтини бәдин шәкилдә ифадә ет-

мишдир. Мәктәб мөвзусуна бу гүввәтли мејлин сәбәби нәдәдир?

Мәктәб һәјатынын ширин хатирәдәри шаирин даим дүшүндүрүр, гәлбинин риггәтә кәтирир, онун бу мөвзуја марагыны даһа да артырыр. Шакирд достлары, тәләбәлик илләринин сирдашлары санки јени либасда, јени көркәмдә кәлиб онун гаршысында дајаныр вә шаирин дујуб јашадыгларыны гәләмә алмаға чағырыр. Тәсадүфи дејил ки, шаир илк китабларындан бирини «Мәним достларым» адландырмыш, сонра да бу меһрибан достларындан ајрыла билмәмишдир. Шаирин мәктәб достлары өмрүнү мә'налы јашајан, бүтүн арзу вә әмәлләри илә кәләчәјә бағлы олан хошбәхт совет кәнчләридир.

Бәхтијар Ваһабзадәнин мәктәб вә кәнчләр үчүн јаздыгы әсәрләр өз мөвзусу, ифадә тәрзи вә формасы илә рәнкарәнк олуб, гүввәтли бәдин тә'сирә маликдир. Бу мә'нада шаирин ушаг әсәрләринин бәдин вүс'әти, мәктәб һәјатыны дәриндән билмәси, балача достларынын гәлб әләминин дујмасы, биллик сәвијјәси вә әтраф һадисәләрә һәссас мүнәсибәт бәсләмәси илә әлағәдардыр. Ушагларын тәһсилинә мараг, тәһлим-тәрбијә ишләринә хусуси диггәт шаирин әсас мөвзуларындан биридир. 1947-чи илдә јаздыгы «Илк чығыр» ше'риндән сонра шаир бу мөвзуја тез-тез мұрачнәт етди.

Шаирин «Мәктәб илләри» силсилә ше'рләри зәнкин хатирәләрлә долу өмрүн мә'налы, унутулмаз чағларыны тәрәннүм едир. Кәнчлик мәктәб илләри ше'р үчүн көзәл мөвзу олса да,

ону поетик жүксәклијә галдырмаг үчүн шаңра ээнкин материал версә дә, һәмин һәјатла, тәәсүратла, һиссләрлә јенидән јашамаг, онлары бир фикир, бир мәгсәд әтрафында чәмләшдириб кичик бир ше'рдә ифадә етмәк чох чәтиндир. Хүсусилә, һәмин мөвзуда бир силсилә ше'рләр јазаркән бир-биринә јахын олан, илк бахышта садә көрүнән һадисләрни мә'наладырмаг, һамынын ејни вахта кечирдији һиссләри үмумиләшдириб һәјати штрихләрлә, образлы ифадәләрлә, һәм дә өзүнү тәкрар етмәдән охучуја чатдырмаг бөјүк истәдад тәләб едир. Бәхтијар Ваһабзадәнин мәктәб ше'рләриндә әсасән ики мәсәлә гојулур. Бир гисим ше'рләриндә кәнч нәсли тәрбијә едиб јетишди-рән мүәллимә һөрмәт вә мәһәббәт һисси, икин-чи гисим ше'рләриндә исә мәктәбһинин көзәл әхлаги кејфијәтләрни тәрәннүм олунур.

Шаирин бир-биринин ардынча чап етди-рдији «Ағ сачлар» (1949), «Јенидән мәктәбә» (1950), «Мәктәбдән айрыланда» (1950), «Гы-зыл медал» (1950), «Мәктәблин гыз» (1953), «Мүәллим» (1953) вә с. ше'рләриндә ушаг пси-холокијасы үчүн чох сәчијәви олан һуманизм, сәмимијәт, инчә зөвг, нәзакәтли рафтар вә ушағын һәртәрәфли инкишафы үчүн сон дәрә-чә зәрури олан диһәр кејфијәтләр тәлһин еди-лир. Бу ше'рләриндә мүәллиф ушагларын әх-лаги јеткинлијинә вә мәһәви камиллијинә көмәк едән поетик фикирләр јүрүдүр.

«Гијмәт» (1953) ше'ринин мәркәзиндә белә бир фикир дурур: бөјүк зәһмәт, јүхусуз кечәләр һесабына мәктәби баша вурдугдан сонра

данм өјрәнмәсән, јенилијә, тәрәггијә чан ат-масан, чәтинликләрә галиб кәлмәк үчүн зәһ-мәтә гатлашмәсән, бир сөзлә, өзүндә совет адамына мәхсүс олан көзәл кејфијәтләр тәр-бијә етмәсән, чәкдијини зәһмәт һәдәр кедәр, дөврүмүзә лајинг вәтәндаш ола билмәзсән.

Данм ирәлидир јолумуз бизим,
Будур гәлбимизин ешги, нијәти.
Мүәллимин дејил, сабаһ, әзизим,
Һәјат верәчәкдир сәнә гијмәти!

Бәхтијар Ваһабзадә ушаг ше'рләриндә мүхтәлиф мөвзуларә мүрачикәт едир: әмәк, мәктәб нәғмәләрни, интизам, јолдашлыг, кол-лективчилик, гаршылыглы һөрмәт вә с.

Шаирин «Илк чығыр», «Мәним достла-рым», «Ағ сачлар», «Мән дә онун мејвәсијәм» вә с. ше'рләри өз мәфкурәви дәјәри, мөвзу јенилији, композисија биткинлији етибары илә сечилир. Бу ше'рләрдә шаирин мүгәддәс сандығы мәктәбә, дүнјада ән динч пешә саһи-би олан мүәллимә дәрин миннәтдарлыг дүјгү-лары ифадә олунмушдур. Үмумән мәктәб ше'р-ләриндә илк дәфә мәктәбә кедән ушагла артыг һәјата атылмыш әмәк адамынын һисс-вә фикирләри вәһдәтдә верилмишдир.

«Илк чығыр», «Гызыл медал» ше'риндә јенијетмәләрин өз әмәкчи ата-аналарынын ачдығы мүгәддәс бир јолла, мәктәбә кетмәләр-риндән, онларын бөјүк бир һәвәслә дәрәсә башламаларындан, мәктәби гызыл медалла битирмәләриндән бәһс едилһрсә, «Мәним дост-

ларым», «Мәктәб юллары» ше'риндә онларын артыг әмәк чәһәсиндә чалышдыгы илләр тәсвир олунур. Мәктәб бу кәңчләрин һәрәсини бир сәнәт саһибн етмишдир. Онлар артыг бөјүмүш, қамала чатмышлар. Лакин онлар һансы сәнәтин саһибн олурса-олсунлар, бир мәгсәдә—партијаја, совет вәтәнинә хидмәт едирләр.

Онларын һәр бирн чәкилиб инди.
Кениш вәтәнини бир кушәсинә.
Арзулар, диләкләр башга олса да
Бир мәгсәдә кедир һамысы јенә.

Мәктәб ше'рләриндә мүүллиф һәм дә јени нәслин совет тә'лим-тәрбијәсин саһәсиндә нечә сүр'әтлә инкишаф етдијини, онун һәр күн бир аддым ирәти кетдијини кәстәрмәк истәмишдир. Мәктәб юллары шаирә она көрә әзиз вә гијмәтлидир ки, бу юллар ону сәадәтә јетирмишдир. Шаир мәктәблијә үз тутараг дејир: Бу идеја «Илк чығыр» адлы ше'риндә даһа јакшы ифадә едилмишдир. Инкишаф, ирәлијә кетмәк јени нәслин шүарыдыр. О, бу күн зәһмәт адамларынын ачдыгы чығыр илә кедирсә, сабаһ өзү «бу юлларда чығыр ачацагдыр».

Кет, әј гузүм, гәлбини хош зәһмәтә багла сән,
Ушагыг һәјатынын ән севимли чагыдыр.
Ачылмыш чығырларла бу күн дәрсә кедирсән,
Сабаһ сән ачацагсан бу юлларда илк чығыр.

Бәхтијар јарадычылығына хас олан фикир ајдынлығы, садәлик вә емоционаллыг бу

ше'рдә дә өзүнү ајдын кәстәрир. Шаир «Кет, әј гузүм, гәлбини хош зәһмәтә багла сән» ифадәсиндә өзүнүн ән ширин арзуларыны тәрәннүм едир. Халг шаири М. Раһим мәгаләләринин бириндә јазыр: «Бу ше'рин көзәл чәһәти шаирин бојаларынын табин олмасындадыр. Бурада сахта, үјдүрма тәсвирә раст кәлмәк мүмкүн дејилдир».¹

Шаир јаратмаға руһландыран совет варлығы, сағлам руһда бөјүјән совет кәңчләри, онларын мейрибан мүүллимләри вә достларыдыр. Мәктәб һәјаты ону даим дүшүндүрүр, гәлбини риггәтә кәтијир. Бәхтијар мәктәблиләр үчүн јаздыгы һәр бир ше'риндә ону бојабаша чатдыран халг мүүллиминин шәрәфли әмәјини илһамла, мәһәббәтлә тәрәннүм едир: «Һәр заман онларын шакирдләријик, сабаһ гочалсаг да биз».

Шаирин «Сәнин мүүллиминә» (1953), «Мүүллим» (1956), «Әлифба китабы» (1967) ше'рләри бәдин мәзијјәтләги е'тибары илә гүввәтлидир. Һәмин ше'рләрдә илк дәфә мәктәбә гәдәм басаң ушаға гәләм тутмағы, «Ана», «Вәтән» сөзләрини јазмағы өјрәдән мүүллимә сонсуз мәһәббәтлә јанашы, кәңчилијин јүксәк әхлаги кәјфијјәтләри дә ифадә олунмушдур. Шаир «балача достуна» дејир ки, сән кечәләр раһат јатанда мүүллимин сабаһ сәнә өјрәдәчәји дәрсә һазырлашыр. Шаир мүүллимин чәтиң, лакин шәрәфли әмәјини олдуғча јүксәк гијмәтләндирир:

¹ М. Раһим. Халгын истәјинчә, Бақы, Азәрнәшр, 1971, сәһ. 192.

Мүөллим! Гагынла бөүжүр инсан!
Сән эгла, камала ганад верирсэн.
Ана дилимизин кур булагындан
Көрпө балалара су ичирисэн!

Шаир көстөрир ки, өзү бу күн мүөллим
олмасына, мүстөгил һәят јолларына гәдәм
гојмасына бахмајараг, илк дәфә әлифбаны
өјрәдән мүөллимини көрчәк тутулу,

Дүнән мән раст кәлдим мүөллимимә,
Тутду онун зәһми јенә дә мәни.
Гызардым, бозардым, јаман утандым.
Мүөллим олсам да, онун өнүндә
Өзүмү јенә дә тәләбә сандым.

Б. Ваһабзадәнин мәктәбләр үчүн јазды-
ғы ше'рлериндә чәмијјәтә хејир вермәк, ата-
ананын әмәјини гијмәтләндирмәк, елмин, тәһ-
силини гәдрини билмәк кими әхлаги сифәтләр
тәгдир едилмәклә јанашы, түфәјли һәят сүр-
мәк, зәһмәтдән гачмаг вә с. тәнгид едилир.

Бәхтијар Ваһабзадәнин ушаглара вә кәнч-
лијә һәср олуңмуш ше'рләри күңүн ән актуал
мәсәләләринә тохунур, ушаг психолокијасыны
дәриндән, һәртәрәфли әкс етдирир, она көрә
дә һамы бу ше'рләри севир. Шаир балачалара
каһ сон дәрәчә саф, тәрбијәви мәсәләләрдән,
каһ ушагларын азад јашамасы вә бөјүмдән
үчүн үмдә шәрт олан сүлһ һаггында сәһбәт
ачыр, каһ да онларын аңлә, мәктәб һәјатыны
тәсвир едән ибрәтамиз ләвһләр јарадыр. Онун
ше'рләринин һәјатилијини вә тәрбијәви әһә-
мијјәтини артыран да мәһз бу хусусијјәтләр-
дир. Поезија һәјата, чәмијјәтә тәһсир көстөр-

мәли, адамларын мә'нәви әләминә нүфуз ет-
мәлидир. Хусусән кәнчлијин сағлам руһда
тәрбијәсиндә, јүксәк идеаллар, бәшәри кеј-
фијјәтләр газанмасында поезија гүдрәтли мә'-
нәви силаһдыр. Б. Ваһабзадәнин кәнчлик ше'р-
ләри бу тәләбләрә ләјәгәтлә чаваб верир.

МӘҲӘББӘТ ЛИРИКАСЫ

Бәхтијар лирикасында мәһәббәтнин тәрән-
нүмү кениш јер тутур. Бу лириканын бәдин
гүдрәти инсан гәлбинин дүјғү вә һәјәчанла-
рыны, инсан көзәллијини бөјүк сәнәткарлыгла
вәсф етмәсиндәдир. Шаирин ше'рлериндә гәл-
бин дәринликләринә ишләјән, үрәк телләрини
еһтизаза кәтирән, руһлара, әсәбләрә раһатлыг
чиләјән дәрин лиризм, һисс вә һәјәчан вардыр.
Истәр идеја мәзмуну, истәрсә формасы етиба-
ры илә чоҳ зәнкин олан Бәхтијар лирикасында
инсан мәһәббәтнин ин'икасы хусуси јер тутур.
Анчаг онун әсәрләриндәки мәһәббәт һеч дә
интим, фәрди һиссләрин ифадәси олмајыб, дә-
рин ичтиман маһијјәт дашыјыр. Лирика онун
маһныларында, доғма јурдумуза, тәһнәтә һәср
олуңмуш ше'рлериндә, һәсрәт нәғмәләриндә
даһа күчлүдүр. Белә ше'рләрдә заһири дәбдә-
бә, курултулу сөзчүлүк, лүзумсуз, гуру рито-
рика јохдур. Бу ше'рләрдә инсан гәлбинин ән
дәруни һиссләри, инчә, зәриф дүјғулар, дүшүн-
чәләр еһтирасла, сәнәткарлыгла тәрәннүм олу-

нур, һәјатын көзәлликләриндән кам алмаға, тәбиәти, ели-обаны ғајнар мәһәббәтлә севмәјә, һәјатын, мәһәббәтнин гәдрини билмәјә, мә'налы өмүр сүрмәјә чағырап шаир гәлбинин әкс-сәдасы ешидилир.

Поезија охучуну бөјүк ишләрә, нәчиб амаллар уғрунда мүбаризә сәсләмәклә бәрабәр она жүксәк естетик зөвг, пак вә үлви һиссләр ашылајыр. Бу бахымдан шаирин шәрти оларағ мәһәббәт лирикасына анд етдијимиз-ше'рләри тәгдирәлајигдир. Бәхтијарын көзүндә мәһәббәт инсанын көзәллијинә вә камалына пәрәстиш, һәјат севкиси, инсанпәрвәрлик, достлуг, вәфа вә сәдагәт демәкдир. Шаирин лирикасында һәјатын јарадычы гүввәси, јарашығы олан инсан, онун камал вә көзәллији жүксәк бәдин диллә тәрәннүм едилмишдир. Һәјат севкиси Бәхтијарын илһам мәнбәјидир. Бәхтијар лирикасында мәһәббәт жүксәк, саф, үлви дүјгулар әсасында гурулан һәјатдыр. Бу мәһәббәт зәнкин дахили аләмә малик олан инсанын мәһәббәтидир. Бәхтијар һәјатын мә'насыны, мәгсәдини мәһәббәтдә көрүр.

Б. Ваһабзадәнин ше'рләриндә лирик гәһрәманын мәһәббәти уча бир һисс кими тәсвир вә тәрәннүм олунур. «Саһилә чыхмаг истәјирәм», «Дедин», «Севсәјдин», «Һәјат истәјирсән», «Бир гыз, бир оғлан», «Өзүндән ајрыла билмәјәчәксән», «Оң дәгигә соира» ше'рләри дедикләримизә мисал ола биләр. Бурада шаир севкини јерин нәфәси, заманын руһу, дөврүн нишанәләри зәмининдә чичәкләндирир. Шаирин фикринчә әсл мәһәббәт белә олмалыдыр:

Севә биләрәмсә әкәр үрәкдән,
Дүнјанын ән көзәл адамыјам мән,
Сәни севирәмсә севирәм демәк
Һәјаты,

дүнјаны—

јохдур дүшмәнним...

Әкәр севирәмсә—гәлбим ајнатәк
Шәффафдыр, һәссасдыр,
көврәкдир мәним.

Хатирәләр, ширин севки хатирәләри... Мәһәббәт хатирәләри... Шаир бир вахт көнлүнү алаң, индисә долаблар күнчүндә галан мәктублары варагладыгча бу ширин хатирәләр јенидән чанланыр. Шаир «Мәктублар» ше'риндә инсан характериндә баш верән дәјишклији поетик сурәтдә ачыр. Бир вахт һәр сәтрини әзбәр билдији бу мәһәббәт мәктублары көр лирик гәһрәмандан бу күн нә гәдәр узагдыр:

Кечмиши јенидән јашајырам мән,
Өмрүң үфүгүндә күлүр дан јери.
Дејирәм, инсанын бә'зән өзүндән
Даһа чанлы олур хатирәләри.
...Күлмәли көрүңүр бәлкә дә сәнә,
Еј көңүл, бу көһнә, «шанлы мәктублар».
Анчаг ширинсиниз,

еј мәни мәнә

Гајтаран мәктублар, чанлы мәктублар!

Лирик гәһрәман мәһәббәтиндә садигдир. Буна көрә дә өзүнү дүнјанын ән хошбәхт адамы һесәб едир. Мәһәббәтә сәдагәти онун анды кими сәсләнир.

Мəһəббət—амалым, арзуларымдыр,
Она жаннатым, чаһаным дејим.
Мəним дөвлəтимдир, мəним варымдыр.
Бүтүн варлығымла севə билмəјим.

Бəхтијар Ваһабзадəнин мəһəббət мөвзусундакы ше'рлəри формача тəзəдир, ојнагдыр, мусигилидир. Елə бунун нəтичəсидир ки, онун бу гəбилдэн олан ше'рлəринин бир чохуна мусиги бəстəлəнишидир. «Дан јери ағарыр», «Көнлүм», «Нəсəн сən?» кими ше'рлəр шаирин јарадычылығынын илһам чешмəsi олан саф мəһəббəтин тəрəннүмүнə һəср олунмушдур.

Бəхтијар Ваһабзадə мəһəббət мөвзусуна тез-тез мұрачиəт едир. Шаир мəһəббəти севинч гəјнағы, фəрəһ чешмəsi саныр:

Мəним өз ешгимин өз улдузлары
Дагыдыр көнлүмү нур, гучаг-гучаг...
Ахы бу сəрвəти, дөвлəти, вары
Мəһəббət бəхш едэр инсана анчаг.

Шаирин мəһəббət мөвзусунда ше'ри чохдур. Ејни мөвзуја бу гəдэр чох эсэр һəср етмэк, шаирдэн бу алəмин һэр дəфə јени бир хұсусијјəтини көстəрмэк бачарығы тəлəб едир. Б. Ваһабзадə бу ишин өһдəсиндэн кəлə билир. Шаирин мəһəббət ше'рлəриндə диггəти чəлб едэн јахшы кејфијјəтлəрдэн бири дə будур ки, о, мəһəббət вə көзəллији заһирдə дејил, инсан руһунун эн кизли нөгтəлəриндə ахтарыр.

Севки, ана мəһəббəти вə башга һисслəрин тəрəннүмү классик ше'римиздэн кəлэн эн'əнə

лəрдир. В. Г. Белински јазырды: «Севкини нə гəдэр идеализə едирлəр етсинлəр, јенə буну көрмəмэк мүмкүн дејилдир ки, тəбиəт бу көзəл һисси инсанлара онларын сəадəти үчүн вердији гəдэр, бəшəр нəслини артырмаг вə сахламаг үчүн вермишидир. Јер үзүндə инсан нə гəдэр чохдурса, севки нөвлəри дə о гəдэр чохдур, чүнки һэр кəs өз темпəраментинə, өз сəвијјəсинə вə с. мұвафиг тəрздə севир. Һэр бир мəһəббət өзүнə көрə һəгиги вə көзəлдир»¹.

Б. Ваһабзадəнин «Үрəк јанғысы», «Сən атдын јерə», «Верəјди», «Ај ишығында», «Јазылмамыш» вə б. саф мəһəббəти, севкијə инамы, мөһкəм сəдагəти тəблиғ едэн эсəрлəри һисс-һəјəчан долу ше'рлəрдир. Бу эсəрлəрин гəһрəманы сафгəлблилији, мəһəббəтиндə фəдакарлығы, эн башлычасы исə, һəјата, һəјат һадисəлəринə, мəһəббətə мұасир бахышы илə фəрглэнэн бир ашигдир. О, өз севкилисинин мəзијјəтлəри илə бəрəбэр нөгсанларыны да көрмəји бачарыр. Бу ашиг өз севдијинə бə'зэн һəддэн артыг мəфтун олур, анчаг бу мəфтунлуг ону реал һəјатдан, торпагдан ајырмыр.

Көрүш дəгигəлəри ашигə һəдсиз севинч верир вə о, бу дəгигəлəрдə кечирдији сəмими һисслəри өз севкилиси илə бөлүшдүрүр:

Севкилим, сејр едэк кəл бу алəми,
Кəл, бајрам ејлəсин гој вұсал дəми,
Сəнинлə олдұғум бир дəгигəми
Сəнсиз кечирдијим илə верəрдим!

¹ В. Г. Белински. Сечилмиш эсəрлəри, Б., Азэрб. ССР ЕА-нын нəшири, 1948, сəһ. 162.

Бәхтижарын лирик гәһрәманы һеч дә «өзүн-
дән көзәлдир хәялын сәнин» — деҗән ашигләр-
дән деҗил. Доғрудур, о, бә'зән өз сәләфләри-
нин тә'сирийә гапылараг деҗир:

Сызлар үрәјим, көнлүмә чөврүн аз оlanda,
Тәскин олурам һичр дагы, чарпаз оlanda.

Икинчи бејтдә санки өз сәһвини дәрк едир вә:

Көнлүм ачылыр һәр дәфә көрдүкдә чамалын,
Күлләр ачылыр бир дәфә, анчаг јаз оlanda.—

деҗир.

Шайрин мәһәббәт ше'рләри личәрисиндә
һәсрәт, ајрылыг вә буллардан доған изтираб
мотивләри дә күчлүдүр. Вүсал дәми, ајрылыг
изтирабы һеч ашигин хәялына да кәлмир. О,
елә саныр ки; севкилисинә деҗиләси сөзләр
гуртарыб, она бахмагдан да һәләлик дојубдур.
Анчаг онча дәгигәлик ајрылыг да лирик гәһ-
рәманын үрәјини әзаба салыр. Она елә кәлир
ки, он ил дә данышса севкилисинә деҗиләси
сөзләри гуртармаз.

О көрүш күнләримиз
Кәлди мәнә ан кими.
Көрүшмәк истәјирәм
Сәндән ајрылан кими.

вә јахуд:

Јанында оlanda да
мәнә елә кәлир ки,
Сәндән узағам, узаг!
Узаглыгда, севкилим,
сән бир ајрылыға бах!
Әфсанәләр данышыр
көнлүм чүрбәчүр мәнә

О гәдәр һәсрәтәм ки,
о, гәдәр тәшнәјәм ки,
Сәнин јахынлығын да
узаг көрүнүр мәнә.

Шаир бурада көзәл бир тәзад јаратмыш-
дыр. Бәхтијарда һәсрәти, вүсалы тәрәннүм
едән парчалар һәмишә белә ајдын ифадә олун-
мур. Бә'зән онда фикир долашыглығына, ан-
лашылмазлыға раст кәлирик.

Һәсрәтинин көзүлә
Мән дүнјаја, баханда.
Кечәләр күндүз олур,
Һәсрәтинин зүлмәти
Көзләримә нур верир.
Идракыма көз олур.

Б. Ваһабзадәнин јарадычылыгындакы бу
чәһәти академик Мирзә Ибраһимов белә изаһ
едир: «...о јердә ки, Бәхтијар көһнәлмиш, чох-
дан дөврүнү кечирмиш ән'әнәви «фәлсәфәчи-
лијә» гапылыр, орада фикир думанланыр, бә-
дин тә'сир күчүнү итирир»¹.

Б. Ваһабзадәнин лирик гәһрәманлары мә-
һәббәтә садиг, мә'нәви чәһәтдән бирләшмиш
севкилиләрдир. Лирик гәһрәман «Забул се-
каһ»ы дилә кәтирән неј сәсиндә дә өз севки-
лисинин сәсини ешидир. Мусиги халларынын
һәр бири көврәк бир хатирәјә чеврилир:

Сән Мугамын ән јаныглы кушәсиндән
Гопан һәзин нәләсәнмиш,

¹ М. Ибраһимов. Үфүгләрә ачыг јол, «Комму-
нист» гәзети, 25 ијул, 1964-чү ил.

Башдан-баша кэдэрсэнмиш...
Мэн истәсәм кәлэрсәнмиш,
Мэн истәсәм кәдэрсәнмиш.

Бәхтиҗарын тәрәннүм етдиҗи мәһәббәт фәдакар мәһәббәтдир, онда егонизм јохдур, һәр шеј севкили үчүндүр. Бу мәһәббәтнин әзабы, һәсрәти, вүсәли, кәдәри бөјүкдүр, гүввәтлидир. Бу мәһәббәт инамлы, сәдагәтли, етибарлыдыр. О, һәмишә кәдәрсиз кечинә билмәз:

Севәнләрин гисмәти гоча дүңјада
Севинч олмуш, гәм олмуш, нитизар олмуш.

«Сәндә гәлб олајды», «Көзләрини гамашдырдымы?», «Итирилмиш мәһәббәт», «Кечикмиш мәһәббәт» вә с. ше'рләр бизә бөјүк мәһәббәтдән сөһбәт ачыр.

Б. Ваһабзадә бөјүк вә тәмиз мәһәббәт нәғмәкарыдыр. Онун бу мөвзуја һәср етдиҗи ше'рләр севкилә бәстәләнмиш нәғмәләрдир. Бөјүк рус тәнғидчиси Белински, поезијаны бүтүн инчәсәнәт нөвләринин мәчмусу адландырыр. Бу мә'нада ше'рдә мусиги олмалыдыр. Б. Ваһабзадәнин ше'рләриндәки мусиги башга мусигиләрә, бизә мә'лум олан мусигиләрә бәнзәмир. Бу, јалныз Б. Ваһабзадәнин өзүнәмәхсус олан бир мусигидир.

Бу гәдәр салды мәни һәсрәт, амандан-амана,
Көнлүм ахырда мәним дүшдү күмәндан-күмана.
Нечә алим јазыб өз дәрдини изһар еләди,
Ашигин дәрди фәгәт кечди замандан-замана.
Нечә јол вә'дә вериб әһдә вәфа ғылмады јар,
Бәхтијар! Гәлбин ахыр дүшдү таландан-талана.

Бәхтиҗарын лирикасында инсаны һәјата сәсләјән мәһәббәт чох реал вә сәмими ифадә олунур. Шаир охучуларына ән нәчиб инсан-пәрвәрлик һиссләри—вәфа, сәдагәт, доғрулуг, тәвазәкарлыг ашылајыр, инсаны учалдан, ону камала чатдыран пак вә мүгәддәс мәһәббәтә чағырыр. Бу мөвзуја һәср олунмуш ше'рләрдә инамсызлыг, јерсиз шикајәт һидалары ешидилмир. Бурада чанлы инсанын еһтирасла чырпынан гәлби дөјүнүр.

Мән сеvirәм, мәһәббәт шәрәфимдир, шанымдыр,
Мән бир гушам, мәһәббәт сонсуз асиманымдыр!
Мән сеvirәм, севкисиз дөјүнәрми үрәкләр?
Мән сеvirәм, нурланыр үрәјим севкиләрдән,

Мән сеvirәм, сеvirәм, јашајырам демәк мән.
Мән сеvirәм чөлү дә, мән сеvirәм дағы да
Күлмәк гәдәр сеvirәм, долуб ағламағы да.

Үмумијјәтлә, Бәхтиҗарын лирик гәһрәманы өз севкисинә чан атан, өз саф мәһәббәти үғрунда һәр чүр фәдакарлыға һазыр олан, мәһәббәтиндә вәфалы вә сәдагәтли инсандыр.

Бура гәдәр сөјләдикләримиз бир даһа сүбут едир ки, «Мәһәббәтин дә күлләр кими, инсанын һәјаты кими өз инкишаф ганунлары, өз јашы вардыр. Онун өз зинәтли баһары, өз исти јайы, нәһајәт, бә'зиләри үчүн илыг, ишығлы вә мәһсулдар, башгалары үчүн исә сојуг, чүрүнтүлү вә барсыз пајызы вардыр»¹.

Б. Ваһабзадә ана мәһәббәтини дә илһамла,

¹ В. Г. Белински. Сечилмиш әсәрләри, Бақы, Азәрб. ССР ЕА-нын нәшри, 1948, сәһ. 166.

һәссас бир үрәк дөҗүнтүсү илә тәрәннүм едир. Бу дедикләримизә сүбут үчүн Б. Ваһабзадәнин «Јенә бир арзу галды», «Әвәз», «Лејла», «Ана», «Көрпә нәфәси», «Ана-түрбәси», «Күлүм јатсын» кими ше'рләрини нәзәрдән кечирмәк кифәјәтдир.

Ана, ана сән гысалдыб өмрүнү,
Мәнә даим узун өмүр диләдин.
Әридиб өз көзләринин нуруну
Мәним өмүр јолларыма чиләдин.
Күндә јүз јол мән сәчдәнә кәлирәм
Адын гәдәр мүгәддәсдир бу вәрдиш...
Әзиз анам, әјри белин, билирәм,
Бешијимә әјилмәкдән әјилмиш.

«Ана вә оғул», «Мән», «Оғлума», «Һалал ејләсин», «Јыхылмајасан» вә с. ше'рләриндә шаир көстәрир ки, өвладын боја-баша чатмасында валидејнләрин хидмәти әвәзсиздир. Өвладыны севән, онун гајгысына галаң, назылы чәкән валидејн өвладынын кәләчәјиндә өз сабаһыны көрмәли, онун мүвәффәғијјәти илә фәхр етмәлидир. Шаирә көрә өвлад аилә гурдугдан сонра өз валидејнләрини гәдрини даһа јахшы билир, онун чәкдији зәһмәти гијмәтләндирир.

Бәхтијар Ваһабзадә мәһәббәт мәфһумуну јалныз севкилиләр арасындакы интим һиссләр, валидејн—өвлад мүнасибәти илә мәһдудлашдырмыр. О, мәһәббәт анлајышыны даһа кәниш, даһа үлви мәнада көтүрүб ону бир сыра јүксәк кејфијјәтләрин мәчмусу кими әкс етдирир. Бу ше'рләрдә инсана, замана, һәјата

даир чох гијмәтли фикирләр вар. Әлбәт, бу марағлы бәдин пријом Ваһабзадәдән әввәл јазыб јаратмыш бир сыра классик шаирләр тәрәфиндән ишләнмишдир. Бунунла белә шаирин орижиналлығыны һәр заман горумағы бачаран лирик гәһрәманы севиб «ширин дәрдә» тутулдугдан сонра һәјаты даһа дәриндән дујур, севки чошғунлуғунда, дәлилијиндә ағылланыр, камиллијә говушур вә һејрәтлә дејир ки, «дәрдимдән баш ачар ахы ким мәним, ешгим дөнүб олмуш тәлејим мәним...». Һәсрәт, һичран бир гајда оларағ севкинин гәними кими гәләмә верилир. Лакин тәлеји тамам башга олан лирик гәһрәман, севкилисинә тәскинлик вермәк хатири-нәми, ја нәдәнсә чәсарәтлә дејир ки, гәм јемә, биз елә «бу һәсрәтлә дә бирләширик». Шаир бурада, әлбәттә, ики ашигин бири-бирини дујмасыны, үлвилији үстүн тутур вә әсл севкинин гәләбәсини тәрәннүм едир. Чүнки арада дујғу тели олмајанда севән севмәјәни мәзәм-мәт атәшинә тутуб билдирир ки: «сәнин јанында да сәнә һәсрәтәм, һәсрәт ајрылыгдан узун олурмуш». Бурада һәсрәт мәфһуму илә ајрылығ мәфһумунун башга-башга мәналар нотунда инчәликлә вә усталыгла сәсләнмәси дә әләмәтдар һадисәдир. Шаирин лирик әсәрләринин гәһрәманы һәјатын, гуруб јаратмағын, һәгиги инсанын вә инсанлығын вурғуну, көзәл идеалларын пәрәстишкары кими чыхыш едир. Мәһәббәт, шаирин илк-рүбабында инсанлары хејирли ишләр көрмәјә чағыран, онларын үрәкләрини ишығлы һиссләрлә долдураң бир тәрәф кими сәсләнир:

Мəним ики севкилим вар.
 Бири сəнсən,
 Бири илхам.
 Илхамы да сəндən алыб,
 Мəн кəјлэрə учалмышам.
 Илхамымы сəслəјəндə
 Кəз өнүмə кəлən сəнсən,
 Илхамымла бир ағлајыб
 Илхамымла бир күлəнсən.
 Дəнүб сəни сəслəјəндə
 Сəнинлə бир,
 Үрəјимə илхам кəлир,
 Илхам кəлир...

БƏХТИЈАР ВƏНƏБЗАДƏ ЛИРИКАСЫНДА ВƏТƏНПƏРВƏРЛИК

Б. Вəнəбзадə классик Азəрбајчан əдəбиј-
 јатына хас јүксəк вəтəнпəрвəрлик вə сағлам
 никбин əн'əнэлəри бəјүк бир мəһарəтлə ички-
 шаф етдирир. Халг шаиримиз С. Вурғун мəгə-
 лəлəринин бириндə јазыр: «Ше'р вə сəнəт вə-
 тəни тəрəннүм етдији заман вəтəн сөзүнүн
 бəјүк мə'насы гаршысында мəс'улијјəт һисс
 етмəлидир»¹.

Б. Вəнəбзадə өз доғма халгынын һисс вə
 дүшүнчэлəрини бəдни образлар васитəси илə

¹ С. Вурғун. Вəтəнпəрвəрлик вə кəнчлик, «Ком-
 мунист» гəзети, 10 октəбр 1944-чү ил.

вə јүксəк сəнəткарлығла ифадə едən, өз əсəр-
 лəриндə əн кəзəл инсани кəјфијјəтлəр—мəрд-
 лик, вəтəн вə халг мəһəббəти, инсанпəрвəрлик
 вə бəјнəлмилəлчилик, коммунизм гəлəбəсинə
 иннам тəрəннүм едən халг нəғмəкарыдыр.

Шаирини елə əсəри јохдур ки, орада Азəр-
 бајчан торпагынын исти нəфəси, тəрəвəти ду-
 јулмасын, гəһрəман халгымызын мұбаризə əз-
 ми, гуруб јаратмағ ешги, гуманист һисслəри,
 кəлəчəјə олан инамы јүксəк поезија дили илə
 бəдни шəкилдə əкс олунмасын. Онун үрəклəрə
 јол тапан, гəлблəри охшајан ше'рлəринин
 мəнбəји доғма вəтəнимиз вə онун зəһмəтсəвən
 адамларыдыр. О, буну бəдни диллə белə ифа-
 дə едир:

Вəтəн торпагындан јаранмышам мən,
 Ше'римдир—Вəтəнин күл-чичəклəри,
 Мəслəким—рəнкинн дəјишдирмəјən
 Вəтəн торпагыдыр əзəлдən бəри.

Бу бəнддəки образлы фикрин сəмимијјəтинə
 инанмамағ гəјри-мүмкүндүр. Бу, өзүнү мəдһ
 дејил, гəлəминин бағлы олдуғу милли зəмини
 дујан вə бунула өјүнən бир шаирин е'тира-
 фыдыр.

Б. Вəнəбзадəнин əсəрлəрини охујаркən Вə-
 тəнимизин кəзəл тəбиəти, бəрəкəтли тарлала-
 ры, əмəксəвən инсанлары, мүнбит торпағлары
 адамын кəзлəри гаршысында чанланыр. Вə-
 тəндашлығ пафосу Б. Вəнəбзадə ше'рлəринин
 руһуну тəшкил едир. Онун «Вəтəн», «халг»
 ифадəлəрини ишлəтмəдији əсəрлəри дə вəтəн-
 лə, халгла бағлыдыр. Белə ки, шаир бүтүн

шүүрлу һәјатыны милли варлыға һәср етмиш, доғма јурдун севинчинә шәрик олмушдур.

Доғма торпағымызын бу күнүнү мәһәббәтлә тәрәннүм едән, көзәл сабаһымыз һаггында сәмиһи нәғмәләр бәстәләјән шаир, халғымызын шәрәфли вә шанлы кечмиши илә дә фәхр едир. Дантени, Шекспири, Руставелини, Толстоју јарадан халглар дүнја мәдәнијјәти бағчасында вүгарла кәздији кими, Низамини, Фүзулини, С. Вурғуну јетирән бир халг да бу хәзинәјә вердији надир инчиләрлә өјүнүр. «Мәнсуб олдуғу халгын варлығы илә фәхр етмәјән, онун ешгини мүгәддәс бир мәш'әл кими өз гәлбиндә јандырмајан бир инсан өз вәтәндашлыг һаггыны дәрк едә билмәз, она вәтәнпәрвәр демәк дә күлүнч олар»¹.

Б. Ваһабзадәни гәләм көтүрүб ше'р јазмаға руһландыран халга, Вәтәнбәсләдији мәһәббәт олмушдур — десәк јанылмарыг.

Мән сәнин гојнунда кәлдим чаһана,
Өзүн бәхш еләдин Азәрбајчана.
Ичиб марал көзлү чешмәләриндән
Елимә, обама мән вурулмушам.
Бир елдә доғулуб
Хошбәхтәм ки, мән
Бөјүк бир Вәтәнә оғул олмушам.

Вәтәндашлыг гүруру Бәхтијар ше'рләринин әксәријјәтиндә тә'сирли, орижинал бојаларла әкс олунмушдур. Ағач көлкәсиндә түнд чај ичиб Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндәки гәһрәмәнлыг дө-

¹ С. Вурғун. Балаларымыз үчүн көзәл әсәрләр јарадаг, «Азәрбајчан мәктәби», 1945, № 2, сәһ. 13.

јүшләрини јад едән совет дөјүшчүсүндән башламыш, шаирин сонракы әсәрләриндәки садә вә әмәксевән сурәтләрә гәдәр һамы вәтәнә көс-тәрдији хидмәтлә фәхр едир. Гәһрәмәнларынын бу нәчиб дујғусу илә јашајан мүәллиф јери кәләндә рич'әтә кечиб, јарәтдығы сурәтин нәчиблији һаггында сөзүнү ачыб дејирсә, һәммин рич'әт дә шаир һәјәчанынын сәмиһи ифадәси кими бизә хош тә'сир бағышлајыр.

«Сабаһыңыз хејир олсун» (1949), «Тәзә шәһәр» (1949), «Сәнин тикдијин евдә» (1949), «Көнүл баһары» (1949), «Вәтәнин кешијиндә» (1949), «Ағ сачлар» (1950) вә с. ше'рләриндә вәтәнимизин тәрәггиси наминә јени зирвәләр фәтһ едән совет адамларындан, формача милли, мәзмунча социалист мәдәнијјәтимизин јарадан инчәсэнәт хадимләриндән, шәһәрләримизи бәзәјән ме'марлардан, гара сачларыны кәнч нәслин тә'лим-тәрбијәси јолунда ағардан халг мүәллимләриндән сөһбәт ачыр. Б. Ваһабзадәнин бу әсәрләриндә дәрин бир сәмијјәт дујулур.

Мүәллифин вәтәндашлыг гүруру һәр бир јени әсәриндә она көрә даһа күчлү тәзаһүр едир ки, һәјат өзү даим көзәлләшир, инсанларын әгли-зеһни гәләбәләри сон дәрәчә сүр'әтлә артыр.

Арзулардан кери галды әмәлләримиз,
Јандыг диләк атәшинә пәрванәләртәк.
Достлар, анын сүр'әтини габаглајыб биз,
Заман үчүн тәзә өлчү јарадаг кәрәк.—

дејән шаир бу инкишаф сүр'әтинә һејранлығыны билдирир:

Биз он өмүр жашаырыг бир ан ичиндэ,
Тээ заман жарадырыг заман ичиндэ.
Гој кечмэсин бу дүңјада ан да бош јерэ,
Зафэрлэрлэ јола салаг кечэн һэр күнү.
Биз хәјалын сүр'әтнин верәк әлләрэ,
Кәлин умаг дәгигәдән күнүн өмрүнү.
Дуја-дуја, севә-севә өмр етдијимдән,
Тәләсирәм, тәләсирәм, тәләсирәм мән.

Бу инкишаф бүтүн Совет чәмијјәтинә хас-
дыр. О сәбәбдән дә Б. Ваһабзадә истәр респуб-
лика әразисиндә, истәрсә үмүмиттифаг мигја-
сында көрдүјү јенилији бир вәтәндаш һәссас-
лығы илә дујур, гәләмә алыр. Қосмоса јол ачан
совет космонавтыны бөјүк вә кениш өлкәси-
нин һүнәрли өвлады кими алгышлајыр:

Алгыш шәрәфинә, алгыш мин кәрә,
Сән еј фәзаларын илк вәтәндашы!
Сәнин һүнәринлә дәјди көјләрә
Торпагдан учалан инсанын башы.—

дејән шаир «милјон илләрин арзусуну» һәги-
гәтә чевирмиш Ј. Гагарини әфсанәви бир гәһ-
рәман кими дејил, нечә философун, нечә
алимин әмәји илә көјләрә јүксәлән совет вә-
тәнпәрвәри кими тәрәннүм едир.

Б. Ваһабзадә әсәрләриндә доғма вәтәнин
көзәл тәбиәтиндән, түкәнмәз сәрвәтләриндән
өз халгынын мәнафеји үчүн истифадә етмәк
јолунда јорулмаг билмәдән чалышан, өз сәа-
дәтини вәтәнин тәрәгги вә инкишафында көрән
зәһмәт адамларыны үрәкдән алгышлајыр.

Ана торпаға бағлылыг, һәјаты севмәк, тә-
биәтә вурғунлуг Бәхтијар лирикасының әсас
хүсусијјәтләриндәндир. Оун «Баһар», «Дос-

тума», «Күзкү», «Мән», «Баһар—гыш», «Гоча
вә мән», «Јашадыгча», «Баһар вә мән», «Ил-
ләр», «Өмүр», «Һәјат, сән нә ширинсән» вә б.
лирик ше'рләриндә бу бөјүк һәјат ешги тәрән-
нүм олунур.

Һәјат ширин, өмүрсә кәм,
Һәр бағчадан бир күл дәрәм!..
Јашадыгча, чох билирәм
Јашамағын гәдрини мән.

Шаирин јухарыда адларыны чәкдијимиз
ше'рләриндә тәбиәтлә инсанын, заманла өм-
рүн, баһарла кәнчлијин, гышла гочалығын,
Һәјатла өмрүн, гочалыгла ушағлығын мугајисә-
си верилir. О, тәбиәти анчаг бәдиин зөвг вә
көзәллик мәнбәји кими гәләмә алмыр, тәбиәтә
инсан һәјатыны рөвнәгләндирән бир мејдан ки-
ми бахыр. Шаирин ше'рләриндә тәбиәт инсан
Һәјатына тә'сир едән бир амил, онунла биркә ја-
шајан, биркә нәфәс алан бир гүввә кими тәсвир
олунур. «Учалыг» ше'ри тәбиәт тәсвирләри илә
зәнкиндир. Дағын тәмиз һавасы синәни габар-
дыр, әтирли дағ чичәкләри иләһамы чошдурур.
Дағ башында һәр шеј инсана јахын көрүнүр.
Шаир дағ башындакы учалыға ичтиман мә'на
верир. О, дејир ки, инсан нә гәдәр камилләш-
мәмишди, һәр шеј она узаг көрүнүрдү, лакин
Һәјаты дәрк етдикчә, һәјатын кәшмәкәшләрин-
дә гајнајыб-бишидикчә, учалдыгча, нәһәјәтсиз
көрүнән һәр шеј чох јахын көрүнүр. Тәәссуф
ки, адамлар бә'зән хырда, мә'насыз, гәлбин
көзүнү кор едән һиссләрә дә баш әјирләр. Бу
һиссләр инсаны алчалдыр, учалмасына имкан

вермир. Инсан бу чылыз вэ хырда һиссләрдән хилас олдугда, мә'нәвијатча дәјишир; үстүн кејфијјәтләрлә зәнкинләшир. Шаирин чыхардығы нәтичә дә будур:

Әфсус, бөјүдүкчә әмәлләримиз
Хырда дујғулара бә'зән баш әјдик,
Дејирәм, һәмишә һәјата да биз
Уча зирвәләрдән баха биләјдик!

Бәхтијарын ше'рләриндә тәбиәт заһири тәмтәраг хатиринә әсәрә дахил едилмир, әк-синә, инсанын гүдрәтини көстәрмәјә, мә'нәви аләмин нәчиблијини ашкара чыхармаға көмәк едир. Шаир букүнкү һәјатымыз һаггында дүшүнәндә дә, кәләчәк һаггында хәјала далаңда да тәбиәт онун көмәјинә кәлир. Мүәллиф фикринин даһа габарыг вә парлаг ифадәсиндә тәбиәт тәсвирләри мүнһүм бир васитә олуp:

Улдузлар гаралыр, улдузлар сөнүр
Сулара сәпилән гызыл зәр кими.
Күнәш дә һәрләнир, күнәш дә дөнүр
Үстүндә кетдијим тәкәрләр кими.

Шаир нечә севинмәсин ки:

Чимир нур дәнизиндә
Чәмән-чајыр,
Чөл-бајыр.
Һәмјашы көрпәләрлә
Баһар күлүр, ојнајыр.
Мәним балаларым да
Балалара гошулмуш,
Баһарын оғлан чағы
Баһара јолдаш олмуш.

Б. Ваһабзадәнин тәбиәт тәсвиринә һәср олунмуш бир чох ше'рләри маһир рәссамын көзләри, көнүлләри охшајан таблосуну андырыр. «Дан јери ағарыр», «Кечәнин сағлығына», «Јол чәкирик», «Ики чинар» ше'рләри һаггында ајрыча сөһбәт ачмаға дәјәр. Бу ше'рләрдә мүшаһидә илә ифадә тәбинлијинин вәһдәти диггәти хүсусилә чәлб едир. «Дан јери ағарыр» ше'рини охудугча пәнчәрәләрә дүшән күлүмсәр шәфәгләр, бир-биринә көз вура-вура сөнән улдузлар, кечә јухусундан ајылан күчәләр, мејданлар, хијабанлар, күнәшин нурунда чимән сонсуз үфүгләр көзүмүзүн гаршысында чанланыр. Һәр чүр заһири дәбдәбә вә тәмтәрагдан узаг олан бу ше'рдә артыг сөзә, лүзүмсуз ифадәјә раст кәлмирик. Бурада һәр шеј јерли-јериндәдир.

«Пајыз лөвһәләри» ше'ри һәгигәтән көзәл бир лөвһәдир. Шаир өз охучусуну гушларын тәрк етдији бағларын, ара-сыра јарпаглары титрәшән ағачларын сәјринә, јашыл өрпәјини сојунуб бозаран јамачларын тамашасына дә'вәт едир:

Јајдағын чичәји, дағын булуду,
Аранда, гышлагда јерлә сүрүндү.
Дағларын чичәји, дағларын оту,
Гојунун, гузунун јунуна дөндү.

Һәр дәфә баһар тәбиәтә кәнчлик вә көзәллик кәтирдији һалда, инсан өмрүнүн мә'налы бир илини гопарыб апарыр. Гәлбимиздә исә һәмнин илин ширин хатирәләри галыр:

Дејин нара белә тәләсирсиниз?
Сизсиниз өмрүмүн јелкәни, илләр!
Мән сизи говардым ушаглыгымда,
Инди говурсунуз сиз мәни, илләр!

Тәбиәт инсанын көзәллик дүјғуларынын
гајнағыдыр. Буна көрә дә дан јеринин сөкүл-
мәси, күнәшин дағлар архасындан бојланмасы,
шаггылдајан селләр-сулар Бәхтијарын илһа-
мыны дилләндирир. Шаир чичәкләрини рәнкини
вә әтрини ше'рә кәтирмәк истәјир:

Салыб өз чийиннә әлван шалыны.
Көј сулар үстүндә гајалар үзәр.
Көј көл, тәбиәтин өз чамалыны
Өзүнә көстәрән күзкүјә бәнзәр.
Сәнин рәнкинмидир әкс едән көјә?
Көј көл, һансы рәссам, јаратмыш сәни?
Сәнин тәк ше'рим дә дөнүб күзкүјә
Сәнә көстәрдији көзәллијини...

Тәбиәт тәсвиринә даир ше'рләриндә Б. Ва-
һабзадә өз охучусу илә поетик илһамла даны-
шыр, тәбиәти бүтүн әзәмәт вә көзәллији илә
тәгдим едир.

Бәхтијарын «Јол чәкирик», «Гәмәрван»
ше'рләри инсан әли илә лаләзара чеврилән
Вәтән торпағынын бир кушәсини көзүмүз
өнүндә чанландырыр. Тәбиәтин тәрәннүмүнә
һәср олуна бу ше'рләрини баш гәһрәманы ин-
сандыр. Тәбиәтин өзүндән күчлү олан инсан!
«Јол чәкирик» ше'риндә дејилир:

Биз әлбирик, биз дилбирик,
Јердән көјә јол чәкирик,
Кәнддән-кәндә
Јол чәкмәјә нә вар, дағлар.

Гүдрәтимдән мума дөнүб ахар дағлар.
Вугарыма
Һәсәд илә бахар дағлар.
Биз дағлары гојсаг әкәр өзбашына,
Дағлар бизи
доландырар өз башына.

Тәбиәтлә инсанын чанлы тәмасына һәср
едилмиш бу вә дикәр ше'рләр мүасир поезија-
мызын јахшы нүмунәләриндәндир.

Б. Ваһабзадә Азәрбајчанын сәфалы јайлаг-
ларыны, чейранлы, турачлы дүзләрини, сых
орманларыны јалныз тәсәввүр етмәклә кифа-
јәтләnmәмишдир. О, социализм шәрантиндә бу
көзәл тәбиәтдән инсанларын сағламлығы, сәә-
дәти, даһа јахшы јашамасы мәгсәди илә ис-
тифадә едилмәси зәруријјәтини дә көстәр-
мишдир.

Халғымызын шәһрәтли шаирләриндән олан
Мәһәммәд Һади вахты илә керидә галмыш бир
өлкә олан Азәрбајчанын һалына ачыјараг үрәк
ағрысы илә: «Јох милләтимин хәтти бу имза-
лар ичиндә», — дејә фәрјад едирди. Бәхтијар
санки бу ше'рә чаваб олараг һәчмчә кичик,
мәзмунча дәрин «Данышыр Бакы» ше'рини
јазмышдыр. Шаир дүнјанын хәритәсиндә өз
јери, өз ады, өз шәһрәти олан бир өлкәдә јаша-
дығыны дахили гүрур вә ифтихар һисси илә
билдирир. Вахты илә ады о гәдәр дә бәлли ол-
мајан Азәрбајчаны, Бакыны инди дүнја та-
ныјыр:

Әзминлә, күчүмлә, өз һүнәримлә
Һәгигәт олубдур хәјалымдакы.
Һава далғасында бу бөјүк әрзин
Мәним дә сәсим вар:—Данышыр Бакы.

«Бақы» гәзетинә» ше'ри јубилеј мұнасибә-
тилә јазылса да халғымызын иңкишафына,
мадди-мә'нәви тәрәггисинә, һәр сааты, һәр дә-
гигәси мә'налы бүкүнкү һәјатымыза, Абше-
ронда ғартал кими ғанад кәрән көзәл Бақы-
мызын көзәл һүснүнә һәср олунмушдур. Шаир
ишығлы арзулар, тәмиз әмәлләр шәһәри илә
фәхр едир:

Ичиндән алышыб һеј јаныр Бақы,
Јарада-јарада јараныр Бақы.
Ғәлби од дәнизи,
Көзү дүрр Бақы,
Доғма Вәтәнимин көзүдүр Бақы,
Бөјүк шәһәрләрлә јарышыр Бақы,
Дил ачыб Бақыдан данышыр «Бақы».

Нәғмәләр... Севинч ғајнағы, көнүл дүјғу-
ларымызын тәрчүманы олан Азәрбајҗан нәғ-
мәләри. Гулаг асдыгча дојмағ билмәдијин
үрәјә мәлһәм нәғмәләримиз Азәрбајҗанын
шөһрәтини дүнјаја јајыр. Шөвкәтин сорағы
Ирандан, Рәшидин сәдасы Мисирдән кәлир.
Шаир чох јериндә дејир:

Нәғмәләрдә јашајыр,
Ешгим,
Һиссим, һәјчаным.
Топ-түфәнк сәсилә јох,
Нәғмәсилә таныныр
Мәним Азәрбајҗаным.

Шаир әсас фикри ше'рин сонунда верир:

Бешикләри тәрпәдән,
Ширин нәғмәләрлә дә
Тәрпәдәк дүнјаны биз!

Шаир Азәрбајҗаны чох кәзир. Онун бир
чох ше'рләринин алтында Гусар, Шәки, Гутга-
шен, Шамаһы, һачыкәнд адына раст кәлирик.
Республикамызла, онун шәһәр вә кәндләри илә
танышлығ, бөјүк гуручулуғ ишләринин билава-
ситә мұшаһидә етмәк шаирин јурдумузу вәсф
едән ше'рләринин даһа тәбии вә долғун чых-
мағына көмәк едир. Гәмәрван Гутгашен рајо-
нундакы кәндләрдән биринин адыдыр. Гәмәр-
ван шәһәр мәдәнијјәтли адичә бир кәнддир.
Шаир орада оларкән буну өз көзү илә көр-
мүш вә кәнд зәһмәткешләринин һүнәрини пое-
зија дили илә чанландырмышдыр:

Кәздим Гәмәрваны мән аддым-аддым,
Үстү кирәмитли евләрә бахдым.
Учалдым, бөјүдүм бу евләр кими
Башым көјә дәјди.
Көнлүмдә дејил,
Мән кәндә көрүрдүм диләкләримни.

Һәгиги сәнәткар јашадығы дөврүн садәчә
мұшаһидәчиси дејилдир. Бөјүк рус јазычысы
М. Горкинин дедији кими, «сәнәткар өз өлкә-
синин, өз синфинин дүјғу чиһазы, онун гулағы,
көзү вә үрәјидир, о мүмкүн гәдәр чох билмә-
ли, заманын ингилаби билијини, онун ирәли
сүрдүју вәзифәләрин әзәмәтини гүввәтлә вә дә-
риндән дүјмалыдыр»¹.

Бәхтијар Ваһабзадә халгын милли варлы-
ғыны, јаделлиләрин ассимилјасијасына рәғ-

¹ М. Горки. Әдәбијјат һагғында, Б., Азәрнәшр,
1950, сәһ. 107.

мән өз көзәллиҗини горуҗан дилимизин инчә-
лиҗини, бу дилдә бәшәр мәдәнијјәтинә дахил
олан әсәрләри дә еҗни мәһәббәтлә вәсф едир.
В. И. Ленинни вахтилә дедиҗи «Биз өз дили-
мизи вә өз вәтәнимизи севирик»¹ сөзләрини
мисал кәтирән шаир «Ана дили» ше'риндә
җазыр:

Дил ачанда илк дәфә «Ана» сөҗләҗирик биз,
«Ана дили» адланыр бизим илк дәрслиҗимиз,
Илк маһымыз лаҗланы анамыз өз сүдүлә
Иҗирир руһумуза бу дилдә килә-килә.
Бу дил—бизим руһумуз, ешгимиз, чанымыздыр.
Бу дил—бир-биримизлә әһди пәҗманымыздыр.
Бу дил—танымаш бизә бу дүнјада һәр шеҗи.
Бу дил—әчдадымызын бизә гоҗуб кетдиҗи
Әһи гүҗмәтли мисрадыр.
Ону көзләримиз тәк
Горуҗуб, нәсилләрә биз дә һәдиҗә верәк.

Мәдәнијјәтимизин букүнкү жүксәлиши, мил-
ли дөвләтимизин гүдрәти, совет халглары
аиләсиндә динч әмәклә мәшғул олан халгы-
мызын бүтүн сијаси, иҗтисади, мәдәни инки-
шафы шаирдә гүрур ојатдығы кими, ону дәрин
дүшүнчәләрә дә далдырыр. Әдаләтсизлиҗә, һаҗ-
сызлыға, әсарәтә гаршы һуманист шаирин гәл-
биндә гәзәб ојадыр. О, Чәнуби Азәрбајчанда
җашајан гардашларымызы аныр. С. Вурғун,
С. Рүстәм, О. Сарывәлли, М. Раһим вә башга
көркәмли шаирләримизин гәләмә алдығы мөв-
зулара Б. Ваһабзадә јенидән, амма тәзә боја-
ларла бир дә гајыдыр, өз һисс-һәјәчаныны чох
орижинал шәкилдә верир:

¹ В. И. Ленин. Әсәрләри, 21-чи чилд, Б., Азәр-
нәшр, 1951, сәһ. 95.

Аразын

бу тајы вәтәним,
о тајы вәтәним.

Вәтәни көрмәјә аманым јох мәнним.

Бу нечә вәтәндир?

Көрмәдим үзүнү

Чатсам да бу јаша?

Өмрүндә бир дәфә

Бәс салам вермәзми

Гардаш да гардаша?

Бу гәним, бу дәрдим дағлардан ағырды

Аразын сујуна гарышыб ахырам.

Фүзули һәсрәтлә гүрбәтдән Вәтәнә бахырды.

Мән исә...

Вәтәндән—Вәтәнә бахырам.—

дејән шаир Аразын о тајыны да бу бири саһил
кими азад көрмәк истәјир. Бир өлкәни ики
јерә парчалајан, гардашы гардашдан аралы
салан Араздан шикајәт едән, лакин күнаһы бу
чајда јох, ичтиман әдаләтсизликдә көрән ша-
ирләримизин бу мөвзуда әсәрләри чох олса да,
Б. Ваһабзадәнин мисал кәтирдиҗимиз ше'ри
онларын һамысындан фәргләнир.

Б. Ваһабзадә дүнја империализмини, әрәб
өлкәләринә, демократик Вјетнама азғынчасы-
на диван тутуб бу халгларын милли суверен-
лиҗини тапдамаға чалышан тәчавүзкарлары
гамчыладығы ше'рләрийдә мүстәмләкәчилиҗә,
ирги ајры-сечкилиҗә, иҗтисади вә сијаси тәзји-
гә гаршы охучуларын нифрәт вә гәзәбини алов-
ландырмағы бачарыр. «Јоллар — оғуллар»,
«Күрдүн башы әјилмәз дағлар кими», «Әбәди
һејкәл» поемасы, «Атылмајан топлар», «Бир
үрәкдә ики дүнја» вә с. ше'рләри илә сијаси
лириканын гүҗмәтли нүмунәләрини јарадан
шаирин гәһрәманлары жүксәк вәтәнпәрвәрлик

дујғусуна маликдирләр. Онлар вәтәнләрини азад көрмәк, өз дилини, мәдәнијјәтини ики-шаф етдирмәк уғрунда мүбаризә едирләр. Совет шаири өзүнү бу вәтәнпәрвәрләрнин чәркәсиндә һисс едир, онларын һәјәчанларына шәрик олур. Онун рич'әти вәтәнпәрвәрләрнин чағырыш вә мүбаризә шүары кими сәсләнир:

Вәтән әсир олубдур,
Кәлмәләрин әлиндә...
Әрәбин өз әлиндә
Мәктәб фирәнк дилиндә,
Гәзет фирәнк дилиндә.
Елми-нүчум јарадан
Әрәб дили бәс һаны?
Галдырын мазарындан
Бөјүк Әбүл Вәфаны.
Гојун о гоча ләғман
Тарихи варағласын.
Һаны Мүәрри шә'ри?
Бу күнә ган ағласын.

Белә әсарәтдә олан бир халгын ајаға гал-хыб өз һаггыны, дилини, мәдәнијјәт вә мә'нәви азадлығыны тәләб етмәси «Јоллар—оғуллар» поемасында епик лөвһәләрлә әкс олунмушдур. Шаир бу поемада вәтәнин азадлыг вә сәадәти уғрунда чарпышан Әлчәзаир халгынын мүбаризәсини империализмә гаршы үмумдемократик һәрәкәтын бир һиссәси кими тәсвир едир.

Вәтән вә халг мәһәббәти бир-бириндән ај-рылмаздыр. Бәшәр тарихиндә бөјүк сәнәт адамлары әдәбијјатда вәтәнпәрвәрлији, хәлги-лији халгын һәјат вә фәалијјәти илә бағлылыг-да көрмүшләр. Белә сәнәткарлар өз әсәрләри илә чәмијјәтдәки мүтәрәгги мејлләрин ифадә-

чиси олмушлар. Азәрбајчан ичтиман вә фәл-сәфи фикринин икишафында көркәмли рол ојнамыш М. Ф. Ахундов, С. Ә. Ширвани, һә-сәнбәј Зәрдаби, М. Ә. Сабир вә башгаларынын ичәсәһәтти хәлгилији уғрунда мүбаризәдә хидмәтләрн бөјүк олмушдур. Бу сималар әдә-бијјаты халгын һәјат вә мүбаризәсилә сых бағлајырдылар. Бу сәнәткарлары марағланды-ран ичтиман-фәлсәфи мәсәләләр чоҳ вахт мил-ли һүдуду ашараг дүнја зәһмәткешләринин арзу вә истәкләри илә сәстәшмишдир.

«Поезија һәјата мүвафиг олмалыдыр» иде-јасыны әсас көтүрән М. Ф. Ахундов тәләб едирди ки, поезија халгын һәјатыны доғру тәс-вир етсин. О, һәгиги демократизм, һәјаты мүтәрәгги мејлләр нөгтеји-һәзәриндән верән реализм уғрунда мүбаризә едирди.

Бәхтијар Ваһабзадә классик рус, Азәрбај-чан вә дүнја әдәбијјатындакы вәтәнпәрвәрлик, хәлгилик ән'әнәләрини мәнимсәмиш, ону јени тарихи шәрантдә даһа да зәнкинләшдирмиш-дир. Марксизм-ленинизм дүнјакөрүшүнү рәһ-бәр тутан шаирин јарадычылығында Азәрбај-чан халгы конкрет тарихи шәрантдә вә өзүнүн милли хүсусијјәтләрилә көстәрилмишдир. Бәх-тијар Ваһабзадәнин јарадычылығында Азәр-бајчан халгына сонсуз мәһәббәт, халгын та-рихи кечмишиндән гајнағланан ифтихар һисси, һазыркы вәзијјәтинә вә бөјүк кәләчәјинә сағ-лам јарадычылыг мүнәсибәти ифадә олунур.

Б. Ваһабзадә јарадычылығындакы хәлги-лик, вәтәнпәрвәрлик өтәри, заһири бир һал де-јилдир. Онун јарадычылығы өз көкләри илә

халга, онун мә'нәвијјатына бағлыдыр. Б. Ваһабзадәнин јарадычылығы јүксәк хәлгилик вә партијалылыға нүмунәдир. Ше'рдә дәнә-дәнә «Вәтән», «халг» сөzlәри ишләдилірсә, бу чүр әсәрләри бә'зән хәлгилијин нүмунәси кими гәбул едирик. Әслиндә белә дејилдир. Хәлги ше'р о ше'рдир ки, халгын һәјатыны, мәншәтини, мүбаризәсини кениш әкс етдирмиш олсун. Шаирин әсәрләри нә гәдәр хәлгидирсә, о гәдәр партијалыдыр. «Дашыҗырам Ленинин 'өлмәз әмәлләрини» дејән шаир һәмишә зәһмәткеш халгын истәк вә арзуларынын көзәл тәрәннүмчүсү олмуш, Ленин идејаларындан илһам вә гүввәт алмышдыр. О, өзүнүн илһамла јаздығы әсәрләрилә өлкәмиздә коммунизм гурмаг ишинә көмәк етмиш, мәнфи һаллары чәсарәтлә вә дүзкүн тәнгид етмишдир. Она көрә дә онун бир чох ше'рләриндә мәһәббәтлә гәзәб јанашы јашајыр. О, мүсбәт адамлары вә һадисәләри, халгын гәһрәманлығындан вә һуманизмидән доған нәчиб мә'нәви-әхлағи кејфијјәтләри мәһәббәтлә тәрәннүм едәркән мәнфи тәзаһүрләри дә гәзәблә лә'нәтләјир. Бу чәһәтдән онун ше'рләриндә естетик гајә вә идеал ачыг һисс олунур. Бу идеал, бу гајә вәтәнинә, халгына бөјүк мәһәббәтлә хидмәт едән совет адамынын амалыдыр, әмәклә, зәһмәтлә јоғрулмуш ваһид тенденсијасыдыр.

Бөјүк Вәтән мүһарибәси башландығы заман бүтүн гүввәләр дүшмәнлә мүбаризәјә, бу мүбаризәдә гәләбәни тә'мин етмәк вәзифәсинә сәфәрбәр едилди. Бүтүн башга гардаш халгларын әдәбијјатлары илә бәрабәр, Азәрбај-

чан әдәбијјаты да халгын ирадә вә һүнәрини вәтәнин азадлыг вә сәадәти уғрунда мүбаризәјә јөнәлтди. Доғма вәтәнә мәһәббәт һиссини даһа да күчләндирмәк, халгда фашизмә сонсуз гәзәб вә нифрәт һисси тәрбијә етмәк әдәбијјатымызын гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән иди. Мүһарибә дөврүнүн өзүнәмәхсус хүсусијјәтләри јазычыдан е'тираз вә мүбаризә руһу тәләб едирди.

С. Вурғун, С. Рүстәм, М. Раһим, Р. Рза, О. Сарывәлли, М. Дилбази, З. Хәлил вә башга шаирләримизин лирикасында, Мир Чәләл, М. С. Ордубади, М. Һүсејн, С. Рәһимов, М. Ибраһимов, Ә. Мәммәдханлынын роман, повест, һекајә вә мәгаләләриндә бир нәфәр кими доғма вәтәнин мүдафиәсинә галхмыш, мүбаризә мејданына атылмыш совет адамларынын мә'нәви зәнкинлији тәсвир олунмушду.

Бу дөврдә Б. Ваһабзадә дә гәләмә сарылды, Совет Вәтәнимизин сәрһәдләрини кечиб мүгәддәс торпағларымызы әлә кечирмәк, халгымызы гул етмәк истәјән фашистләри ифшә едән ше'рләр јазды. Онун «Мирвари», «Хатирәләр», «Јашыл чәмән, ағач алты, бир дә ки түнд чај» вә б. ше'рләри бир тәрәфдән кәнчләримизә јүксәк вәтәнпәрвәрлик һиссләри, диқәр тәрәфдән халгымызы гул етмәји гаршысына мәгсәд гојан јаделлиләрә нифрәт дујғулары ашылады. Бәхтијар 1945-чи илдә гәләмә алдығы «Хатирәләр» ше'риндә гәһрәмаһнын дили илә кечән күнләри хатырлајараг јазыр:

«...Гаранлыг бир кечә... јенә выйылдајыр ал күлләләр,
Күләкләрсә бош сәһрада гузу кими мәләр-мәләр...»
Кәлиб кечәр көз өнүмдән о аловлу, одлу күнләр
...Биркә әмәл, биркә арзу диндирәдн һәр додағы.
Өмрүн тачы кәнчлијими чәбһәләрдә мән гојмушам,
Инди исә о күнләрә ганад ачан сәјјар гушам.

Б. Ваһабзадә јарадычылығында һәјаты конкрет фактлар әсасында тәрәннүм етмәк, ше'римизә тәзә аб-һава кәтирмәк, орижинал образлар јаратмағ, елм вә мәдәнијјәтимизин сүр'әти илә ајағлашмағ мејли чох гүввәтли-дир.

Шаир вәтәнинин, елинин, јурдунун, халгы-нын оғлудур. Мүәллиф үчүн вәтән јалныз до-ғулдуғу Шәки шәһәри вә ја Азәрбајчан дејил. Шаирин вәтән тәсәввүрү даһа кениш, сәрһәд-сиздир. Онун үчүн вәтән үмумән Советләр Иттифагы, гардашлары исә гоншу милләтләр, халглардыр. «Вәтән ешиги һәр ешигдән әзәл-дир...» дејән шаир, өзүнү вәтәндән ајры тәсәв-вүр етмир, чүнки ағачын көкләри торпаға бағлы олдуғу кими, Бәхтијарын гәлбиндә вә-тәнә бағлылыг да еләчә көк салыб, бу истәк илләрин сынағындан чыхыб, мөһкәмләниб. Онун ше'рләриндә одлар дијарынын исти нә-фәси, тәрәвәти дујулуру:

Азәрбајчан оғлујам,
Оду аллаһ санмышам!
Анам торпағ,
Атам од,
Мән оддан јаранмышам!
Од кими истиганлы
Сел тәк дәлиганлыјам!
Һәјат гәдәр гәдимәм,
Торпағ гәдәр шанлыјам!

Б. Ваһабзадә өз халгынын сәдагәтли шан-ридир. Онун әсәрләриндә јурдуну аддым-ад-дым долашан, көрүб мүшаһидә етдикләринин варлығы илә дујан, дүшүнән вә дүшүндүрән, севилән вә севиндирән, бә'зән зирвәсинә галха билмәдији дағларын әтрини бир чичәкдән алан, анчаг јенә зирвәләрә доғру чан атан вәтәнпәрвәр бир шаирин сурәтинч көрүрүк.

Бәхтијар Ваһабзадәнин вәтәнпәрвәрлик дујгулары онун мүхтәлиф өлкәләрә сәјаһәти заманы даһа да күчләнәрәк јени кејфијјәтләр газаныр. Бу истәк мөһдуд чәрчивәдә галмајыб бејнәлхалғ һадисәләрин тә'сири алтында ке-ниш вүс'әт алып. Шаирин харичи өлкәләрә сәјаһәти онун јарадычылығына мүәјјән сија-си кәскинлик ашыламышдыр. Харичи сәјаһәт бир тәрәфдән онун дүнјакөрүшүнүн зәнкин-ләшмәсинә, диқәр тәрәфдән һәјат мүшаһидә-синин дәринләшмәсинә мүсбәт тә'сир көстәр-мишдир. Капиталист дүнјасы илә шәхсән таныш олан шаир, бу системин дахили ејбә-чәрликләри һаггында конкрет, даһа ајдың вә тә'сирли бир диллә данышыр.

Шаирин гәлби һәмишә вәтән һәсрәти илә дојунур. О, Неапол лиманында кәзәндә дә («Бакы вахты илә»), Атлантик океанда мави суларда үзәндә дә («Вәтән һәсрәти»), Бәсрәдә дурналарын гатарыны сејр едәндә дә («Дур-налар») вәтәни дүшүнүр. Вәтәндән мүвәггәти ајрылан шаирин гәлби сыхылыр.

Гүрбәт елдә кәзән шаир көјдә учан дурна-лары көрчәк вәтәни хатырлајыр. Бәхтијар Вағиф вә Видади кими дурналарын вәтәндән

узаглашмаларына тээсүфлэнир. О да дурна-
лара мүрачиэт едэрэк «Шайиндэн, шонгардан
горунмағы» тапшырыр. Вагифин, Вйадинин
«Дурналар» ше'риндэ дөврүндэн шикајэт, инил-
ти дујулурса, Ваһабзадәнин «Дурналар»ында
вәфа, е'тибар, сәдагәт, дәјанәт тәрәннүм олун-
мушдур.

Сонсуздур сәдагәт, дәјанәт биздә,
Демәјин ешгимиз дилдә, сөздәдир.
Тез-тез јурдунузу тәрк етсәниз дә
Әниз хатирәниз гәлбимиздәдир.
Үчтелли, дөрдтелли, бештелли дурна.
Кәл, кәл, а мәнимлә бирселли дурна!

БЕЈНӘЛХАЛГ ИМПЕРИАЛИЗМИН ИФШАСЫ

Б. Ваһабзадә һәлә јарадычылығынын илк
дөврләриндән башлајараг, бејнәлхалг иртича-
ја, азадлыг вә сәадәтин дүшмәни олан антиде-
мократик гүввәләрә ғаршы өз нифрәтини бү-
рузә вермиш, һәгиги коммунист гүруру вә
коммунист үрәји илә доғма вәтәнимизи, ком-
мунизм идејаларыны тәрәннүм етмишдир. Фа-
шист Алманијасы үзәриндә тарихи гәләбәмизи
севинчлә алгышлајан шаир, бу мөвзуда бир
сыра дәјәрли ше'рләр јазды. Бу әсәрләр иде-
ја-сијаси дәјәри вә бәдни мәзијјәтләри е'тиба-
ры илә шаирин јарадычылығында мүһүм мәр-
һәлә иди.

Б. Ваһабзадә алман-фашист ишғалчыла-
рынын мәғлубијјәтиндән сонра, дүнја сијасәти
саһәсиндә алчаг вә ғәсбкар рол ојнајан Аме-
рика — Инкилтәрә империалистләринин ган
төкмәк чәһдләрини вә мүстәмләкәчилик сија-
сәтини һәгиги бир сәнәткарлыг еһтирасы илә
ифша етмишдир. Шаир ики дүнја арасында
кедән синфи мүбаризәни епик планда тәсвир
едир. Бу ики дүнјанын идејача бир-биринә
зидд олдуғуну, онларын ајры-ајрылыгда нәјә
хидмәт етдијини, һансы мәғсәди изләдијини
дә көстәрир. Биринчи аләмдә еһтијач, әзаб,
зүлм, әсарәт һөкм сүрүрсә, икинчи аләм инсаны
гурмаға, јаратмаға, севмәјә вә јашамаға ча-
ғырыр.

Шаири дилә кәтирән бу һәгигәтләрдир.
Б. Ваһабзадә бир тәрәфдән империализм дүн-
јасынын антидемократик планларыны, онла-
рын јеритмәјә чалышдығлары мәнфур сијасә-
ти ифша едирсә, диқәр тәрәфдән күндән-күнә
артан ингилаби һәрәкаты, мүстәгиллик јолуна
гәдәм гојан өлкәләрин мүтәрәгги сијасәтини
алгышлајыр. Шаир бир тәрәфдән Авропада
көрдүју һәгигәтләри, өлән дүнја илә галиб кә-
лән чәмијјәтин чарпышмасыны, мүһарибә ғы-
зышдыранларын чиркин нијјәтини верирсә,
диқәр тәрәфдән Коммунист Партијасынын
гүдрәтиндән данышыр.

Үмумијјәтлә, совет әдәбијјатында, еләчә
дә, Азәрбајчан әдәбијјатында мүһарибәдән
сонра јаранан әсәрләрин, демәк олар ки, әксә-
ријјәтинин идеја истигамәтини сүлһ, демокра-

Бөжүк Вәтән мұһарибәсиндән соңрақы гү-
ручулуг илләриндә Б. Ваһабзадә империализ-
мий азғын сийәсәтини ифша едиб, «лә'нәтлә-
јән, мәзлум халгларын милли-азаддыг һәрә-
катыны алгышлајан, бәшәријјәтин мүгәддәс,
сүлһсөвәр идејаларыны тәрәһнүм едән гүввәт-
ли ше'рләр јазмышдыр. «Мирварин», «Хати-
рәләр», «Азад күнүн кәләчәкдир», «Хизәк».
«Сәадәт кешикчисинә» вә с. ше'рләр АБШ
империализминин чиркин әмәлләринин ифша-
сына һәср олунмушдур. Шаирин 1949-чу илдә
гәләмә алдығы «Азад күнүн кәләчәкдир»
ше'ри бу баҳымдан характерикдир. Дәрин

ИнҺисарчы капиталистләрнин мәнфур ирг-чилик сijasәтләринин ифшасына һәср олунмуш бу әсәрдә мүәллиф һиндистан зәһмәткешләринин ачыначаглы һалыны, хүсусилә, бир парча чөрәк учундан иш гүввәсини сатмаға мәчбур олан ушагларын дөзүлмәз һәжатыны һиндли баласы Анни Добинин сямасында үмүмләшдирмишдир. Добн јохсул бир һиндли оғлудур. Ағыр һәјат 5 јашлы Добинин белини әјмишдир. Өз доғма јурдунда гул олан бу көрпә сәһәрдән-ахшамадәк ағаларын фабрикндә нөкәрчилик едир.

Мүөллиф ичтимай эдалэтсизлијин ағыр мәнкәнәсиндә сыхылан заваллы һиндли бала-сына мүрачнәт едәркән «мәним дәрдсиз үрә-јимдән бир аһ гопду» сөзләрини әбәс јерә иш-

лэтмәмишдир. Шаир, бурада бир тәрәфдән дәр-гәм нә олдуғуну билмәјән совет адамларынын хошбәхтлијини көстәрирсә, диқәр тәрәфдән ачлыг вә сәфаләт ичәрисиндә чырпынан һинд ушағларынын фачиәсиндән доған кәдәрини ифадә едир. Ше'рин сонуна доғру биздә никбин бир әһвали-руһијә ојаныр. О, поетик шәкилдә сүбут едир ки, Анни Добиләр дә шаирин балача гардашы Азад кимн ағ күнә чыхачаг, һәјат онларын да үзүнә күләчәк-дир.

Б. Ваһабзадәнин бејнәлхалг-сијаси мөвзуда јаздығы әсәрләринин әсас сәчијјәви хүсусијјәти ондан ибарәтдир ки, бурада иртичаја гаршы гәзәб вә нифрәт һисси охучуја үмуми сөзләрлә тәлгин едилмир. Һадисәләр конкрет заман вә мөкан дахилиндә чәрәјән едир. Бу сәпкидән олан ше'р вә поемалар инсанлыға фәлакәт кәтирән империализм тәчавүзкарлығына бәшәријјәтин күчлү нифрәтини әкс етдирир.

Б. Ваһабзадәнин лирикасында азадлыг вә истиглалијјәт уғрунда мүбаризәјә галхан халғларын тарихи инкишафы, һәјаты вә тәлеји чанлы көстәрилмишдир. Шаир 1959-чу вә 1961-чи илләрин феврал—март ајларында Африка өлкәләрини кәзмиш, Бирләшмиш Әрәб Республикасында, Түркијәдә дә олмушдур. О, кәздији өлкәләрдәки халғларын јашајыш тәрзини характеризә едәрәк, «Африка тәәссураты» адлы мәгаләсиндә јазыр: «Африка шәһәрләрини кәздиқчә көрүрүк ки, јерлиләр өз өлкәләриндә гәриб кимидирләр. Күчәләрдәки

бүтүн рекламлар, идарәләрин гаршысындакы јазылар, гәзетләр, јенә дә әчнәби дилдәдир. Шәһәрләрин Африка шәһәрләри олдуғуну ундурсан. Фил диши саһили өлкәсинин, Сенегалын, Гвинејанын дәвләт дили франсыз дилидир. Һәлә бу өлкәләрин јерли әһалисинин ушағлары франсыз дилиндә тәһсил алырлар. Беләликлә, әчнәбиләр Африка халғларынын нәинки мадди сәрвәтини сормуш, һәтта мә'нәвијјәтына тәчавүз етмишдир».¹

«Әләддинин чырағы», «Еһрамларын өнүндә», «Сүпүркә», «Истамбул», «Ачыг шәһәр», «Шаһ евләнир» вә с. ше'рләриндә кәздији өлкәләрдә көрдүјү, мүшаһидә етдији һадисәләрин конкрет лөвһәси гүдрәтли шаир гәләми илә тәсвир едилмишдир.

Профессор П. Хәлиловун «Јолда сөһбәт» мәгаләсиндә охујуруг: «Ваһабзадә көрүб дујдуғуну гәләмә алыр, диггәтимизи ичтимай, гүввәләр арасындакы тәнасүбүн зиддијјәтләринә чәлб'етмәјә чалышыр, өз торпағынын истиглалијјәти, тәлејинин саһиби олмаг уғрунда чарпышак Шәрг халғлары шаирдә бир гәзәб һисси ојадыр, онун ганыны қошдурур. Халғын өлүм-дирим мүбаризәси күнләриндә истихарә едәнләрә, өз дүканындан «узағы көрә билмәјәнләрә», јахуд «Фунт пиастр» — дејә әчнәби ағалара әл ачанлара, голунда гүдрәт, көзләриндә нур ола-ола имамлар сәрдабәси

¹ Б. Ваһабзадә. Африка тәәссуратым, «Әдәбијјәт вә инчәсәнәт» гәзети, 15 апрел 1961-чи ил.

өнүндө өзүнө бэхт диләжәңләрә шаир гәзәблә-
нир. Бу гәзәб дә сојуг дејилдир. Бурада да
дүшүнән шаир гәлбинин чырпынтысы вар-
дыр»¹.

Бәхтијар Ваһабзадәнин «Истамбул» ше-
риндә Америка империалистләринин Түркия-
дә јеритдикләри ағалыг сијасәти, Түркия тор-
пагларында һәрби базалар јаратмалары, түрк
халгынын ағыр күзәрәни тәсвир олунмушдур.

Ики гитә — Европа вә Асия гитәләри ара-
сында јерләшән Истамбул шәһәриндә ики дүн-
јанын, ики аләмнин һөкм сүрдүјүнү үрәк ағыры
илә гәләмә алан шаир, түрк халгынын ағыр
вәзијјәтә дүшмәсиндән кәдәрләнир. Шаир
көстәрир ки, Истамбул шәһәриндә ики аләм
һөкм сүрүр. Шәһәрин сол тәрәфиндә инсана
һәлә дә «дәбдәбәли кечмишини хатырладан,
башы көјләрә учалан», «чамиләри, бүрчләри,
гәләләри дурур мин илдән бәри», шәһәрин сағ
тәрәфиндә исә «модерн евләр, банклар, отел-
ләр...» јерләшир. Бүтүн бу мәнзәрәни сејр
едән түрк оғлунун көзләриндә мин бир суал
охунур. Ахы, бир шәһәри ики јерә бөлмәк, бир
үрәји ики јерә парчаламағ нәјә лазымдыр?
Түрк халгынын бу күнү өзүнә јаддыр, кәләчә-
ји исә думанлыдыр. Дилиндә Гур'ан сурәси
охујан түркүн гулагларында Америка танкла-
рынын, Америка тәјјарәләринин мотор сәсләри
уғулдајыр. Демәли, түрк халгы өз өлкәсиндә
өзүнү гонаг киими һисс едир. Америка импе-

риалистләринин ағыр зүлмүнә мә'руз галан
түрк халгы һаггыны тәләб етмәк истәјир. Ла-
кин онун бејни һәлә думанлыдыр. Өз вәтәнини
јаделлиләрә сатан, өз мәнәфеләрини үстүн
тутан бир овуч варлы түрк ағалары һаггыны
тәләб етмәк истәјән халгын көзүнү пәрделә-
јир, онлары ојанмаға гојмурлар:

Заман ону дилләндирир,
Әсрин аһәнкинә сәс верир
Дүшүнүб дәриндән.
Анчаг бабасы чәкир әтәкләриндән.

Шаир ше'рин сонунда түрк халгына әбәди
сәадәт арзулајыр. О, түрк халгынын мүтләг
һәгигәтә наил олачағына шүбһә етмир:

Бир шәһәрдә көрүшүр
Ики дүнја, ики аләм.
Тапачагдыр әминәм
Түрк оғлу һагг јолуну
О, һәләлик сејр едир
Сагыны,
Солуну.—

дејән шаир түрк халгынын һәләлик һеч бир
иш қәрә билмәдијини көстәрир. Лакин «һисс
илә ағыл арасында» дуран бир халгын гаршы-
сында бир ишыг көрүнүр. Кеч-тез бу ишыг бү-
түн Түркијәни бүрүјәчәкдир. Шаир түрк хал-
гына мүрациәтлә:

Кечмишиндән гопа билмир,
Бу күнүнү
Тапа билмир
Ахтарыр,
Ахтарыр.
Гаршыда ишыг вар,
Ахтаран тапар...—

дејир.

¹ «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзети, 3 феврал 1962-чи
ил.

Б. Ваһабзадәнин бејнәлхалг мөвзуда јаздығы һәчмчә кичик олан «Сүпүркә» ше'ри мәналыдыр. Шаир пул үчүн әчнәбинин өнүндә әјилән, «сағ ол!», «сағ ол!» дејиб—чәкмәсини силән шәрглијә мұраһиәтлә онун өлкәсинә рәзаләт кәтирән капиталистләри сүпүрүб атмағы тәклиф едир. Б. Ваһабзадәнин «Сүпүркә» ше'ри тачик шаири Мирзә Турсунзадәнин «Һиндистаны кәзән сәјјаһ» адлы ше'рини хатырладыр. Турсунзадә дә капиталист чәкмәсинин тозуну тәмизләјән шәрглијә дејир ки, сәнин һаггыны тапдалајан бу чәкмәләрдир. Онларын тозуну јох, өзләрини вәтәндән тәмизләмәк лазымдыр. Турсунзадәнин ше'риндә охујуруг:

Бир аннајчун «сағ ол» дејиб пычылдајырсан
Бир параны сәдәгәтәк лүтф сајырсан...
...Бүтүн көзәл не'мәтләри әзән бир анда,
Чәкмәсини јешијинин үстә гојанда
Тәмизләсән тозларыны—бу шәрт дејилдир,
Кәл тәмизлә јер үзүндән онлары бир-бир.

Ваһабзадәнин ше'ри ашағыдакы мисраларла битир:

Чәкмәни јох, онларын өзләрини
Зибилтәк
Сүпүрүб атмағ кәрәк!

Б. Ваһабзадәнин бејнәлхалг-сијаси мөвзуја һәср етдији «Ачыг шәһәр», «Шаһ евләнир» әсәрләри мүәјјән тарихи фактларын характер чәһәтләрини тәсвир едир. Шаир «Ачыг шәһәр» ше'риндә јаделлиләрин үзүнә ачыг, лакин өз саһибинә гапалы олан бир әрәб шәһәрини тәсвир едир:

Сән еј синәси дағлы.
Гапын үзүнә бағлы!
Сән еј башы бәлалы,
Һамыја ачыг олдун,
Саһибинә гапалы.
Олдун јадлара мөһтач,
Јерсиз кәлди, јерли гач.

Шаир Америка импералистләринин јалтаг нөкәри олан Иран шаһына һәср етдији «Шаһ евләнир» адлы сатирик ше'рлә һәм шаһлыға гаршы кәскин сатирик күлүш јаратмыш, һәм дә Иран халгынын ачы тәлејини гәләмә алмышдыр. Өлкәнин һәр јериндә бајрам елан едимишдир. Задәканлар, күбарлар бөјүк шәнлиңк ичәрисиндәдирләр. Биналар башдан-баша ал-әлван бәзәдилмишдир, Теһранын күчәләриндәки рекламлар тез-тез јаныб сөнүр. Шаһта тәзә кәлинин шәкилләри диварлара вурулмушдур. Бүтүн бунлар нәдән өтрүдүр? Ади тој үчүн өлкәнин һәр јериндә бајрам елан етмәк күлүнч бир һәрәкәт дејилми? Ше'рин әсас тәңгид һәдәфи дә бу һадисәјә јөнәлдилмишдир. Иран шаһының халгын башына кәтирдији олмазын мүсибәтләри үрәк ағрысы илә тәсвир едән Б. Ваһабзадә шаһа вә онун әләлтыларына нифратини билдирир. Капитализм әләминин тәбиәти беләдир. Бурада јалтаглыг, икнүзлүлүк ән ади һалдыр. Ше'рдән кәтирдијимиз ашағыдакы мисал фикримизи сүбут едир:

...Ә'јанлар, задәканлар гопарды дади-фәрјад
—Амандыр, шаһымызы евләндирмәк кәрәкдир,
Ондан сонра бу тахты ким әвәз едәчәкдир?

Бу мисраларда Ирандагы гайда-гапуна гаршы кинајә илә долу кизли бир күлүш һиссә олунур. Кеф мәчлисләри дүзәлдән шаһ вә варлы ағалар күчәдә ачындан бармагыны соран јетимләрин һалыны дүшүнмүрләр:

Һәдijjәләр бәзәјир шаһын имарәтини.
Шаһа бу чүр билдирир һәрә сәдагәтини!
Шәһәр бајрам ичиндә, сарајда тәмтәраг вар.
Бармагыны совуруп күчәдә ач ушаглар!

Шаһрин Иран өлкәсини бир сәјјаһ кими кәзиб долашдыгдан сонра шәхси тәәссураты әсасында јаздыгы «Сәјјаһын дәфтәриндән», «Тәсбег», «Ачлардан төхлара», «Ишыг-зүлмәт», «Кизли тәбәссүм», «Бакы вахты илә» ше'рләри ичтиман мәзмуну вә сәнәткарлығы е'тибары илә мүвәффәгijjәтлидир. Шаһр һәммин өлкәнин ичтиман гурулушуну, адамларын јашајыш тәрзини, дахили әләмини мүшаһидә етмиш, тарихи абидәләри поетик васитәјә чевирәрәк шәхси тәәссуратыны, һәјати бахышларыны вермишдир.

Бахтијарын «Еһрамларын өнүндә» ше'риндә дини еһкамларын диләнчи көкүнә салдыгы, өз әмәји илә јашамаға гадир олан әрәбин вараыны, сәрвәтини сојуб апаран, мәнлијини тапдалајан әчнәбиләрдән сәдәгә һстәмәсини, ачыначаглы тәлејини үрәк ағрысы илә тәсвир едир:

Гардашым, диләнәндә кечмишини ансана!
Бабанын учалтдыгы еһрамдан утансана!
Өз һалалча пулуну әчнәбидән бу күн дә
Сән сәдәгә алырсан.
Бабанын учалтдыгы еһрамларын өнүндә
Һәр кечә алчалырсан!

Шаһр бу гәдим, бәрәкәтли өлкәдә әрәбләрин узун илләрдән бәри диләнчи көкүнә дүшмәсини әсас сәбәбини, инсанын мүбаризлик руһуну өлдүрән, ону мискин вәзијјәтә салан, әталәт доғуран дини тәсәввүрләрдә, мүтиликдә, чәһаләтдә көрүр. Өз арзуларыны тәвәккүлә баглајан әрәб аз гала дүнјадан бихәбәрдир:

Сағында ширин чај, солунда гәлјан,
Әјлиб јанындан өтүр заман да.
Атомун сәсинә титрәјир чаһан,
О тәсбег чевириб хумарлананда.

Харичи өлкә хаагларынын һәјатыны тәсвир едән шаһр совет адамларына мәхсус гуманизм вә бејнәлмиләтчилик һиссләрини ифадә едир, тарихән олмуш һадисәләри хатырлајанда да бу күнү јаддан чыхармыр.

«Атылмајан топлар» шаһрин үрәк чырпынтысы илә јаздыгы бир ше'рдир. Султанын јашадыгы сарај даш барылар, галаларла һасара алынмыш, топлар исә сарајдан шәһәрә тушланмышдыр. Санки бу топлар халгы шәһәрә һүчүм чәкән харичиләрдән горумаг үчүн дејил, султаны халгдан горумаг үчүнмүш. Әчнәбиләр шәһәрә һүчүм чәкир, әһалини чапыб талајыр, топлар исә сусур. Топлар атылмајыр ки, султанын нәш'әси позулар. Ше'рин ардыны охудугча онларын атылмамасынын сәбәбләрини өјрәнирик. Мә'лум олур ки, султан әчнәбиләрә сатылмыш чәлладдыр. Султан тәһсиди фирәнк дилиндә алмыш, фирәнк гызы илә евләнмишдир, үстәлик олараг, өз милләтиндән зәһләси кедир, фирәнкларә исә рәғбәт бәслә-

јир. Онун үчүн милләт дәрди чәкмәк күлмәли
бир шејдир.

Топларын үстүндәки
Нишана бах, нишана,
Әчиәби өзү сатмыш
Бу топлары султана.
Бу топлар мәмләкәти
Горумаг үчүн дејил,
Јада сатмаг үчүнмүш,
Бу топлар өзкәләрдән
Горумурмуш бу јери.
Өз догма милләтиндән
Горужур өзкәләри.
Султан өзү бәхтијар,
Көзләри сүзкүн, хумар.
Ахы нијә атылсын,
Ахы нијә, бу топлар?

Ше'рдә султанын — вәтән, милләт хан-
нишин мурдар сифәтләри ифша олунур.

«Фәрјад» ше'риндә шаир, Везуви вулканы-
нын пүскүрмәси илә Италијада Помпеј шәһә-
ринин јерлә-јексан олдуғуна кәдәрләнир. Ша-
ир бәдин үмумиләшдирмә јолу илә кедәрәк
атом илә вулканын күчүнү мүгајисә едир. Вул-
канын пүскүрмәси илә бир шәһәр батдыса, атом
мүһарибәси башланса, дүнја дағыла биләр,—
дејир. Бир шәһәрин дағылмасына фәрјад го-
парыб ағлајан галмышдырса, бүтүн дүнја да-
ғылса бир нәфәр аһ чәкән тапылачагмы?

Тәбиәтин кортәбии гүввәләри нә гәдәр аман-
сыз вә күчлү олса да, инсан ирадәси, инсан
зәкасы ондан да күчлүдүр. Инсанын гәзәби
тәбиәтин сиррлә долу олан гәзәбиндән гат-гат
үстүндүр. Шаирин фикринчә, инсан һәјат үчүн

тәһлүкәли олан һәр бир әмәлин гаршысыны
ала биләр вә алмалыдыр.

Б. Ваһабзадәнин ше'рлериндә һисс илә ид-
рак, дүјғу илә дүшүнчә вәһдәт тәшкил едир.
Онда һәр һансы бир хырда предмет илә ше'р
објектинә чевирмәк вә тутарлы сөз демәк га-
билијјәти вардыр. Онун ше'рләри охучуну дү-
шүндүрүр, һәјәчана кәтирир,

Б. Ваһабзадәнин «Күрдүн башы әјилмәз
дағлар кимн», «Атылмајан топлар», «Фәрјад»,
«Бир үздә ики дүнја» ше'рләри дә бејнәлхалг
мөвзуја һәср олунмушдур. Бу ше'рләрдә биз
инсанлары гардашлыға, сүлһә чағыран шаирин
һәјәчанлы сәсини ешидирик. Мөвзу вә мүндә-
ричәсинә, идејасына көрә «Атылмајан топлар»
ше'ри илә «Јоллар—оғулар» поемасы ара-
сында үзви бир јахынлыг вардыр:

Мүстәмләкәчилијә нифрәт, јеничә мүстә-
гиллик јолуна гәдәм гојмуш Шәрг халглары-
нын азадлыг мүбаризәләринә һүсн-рәғбәт
«Сәјаһәт дәфтәри» силсилә ше'рлеринин
үмуми руһуну тәшкил едир. Вәтәни јадлара
сатан, онлара лакејлик едән әрәб султаныңын
(«Атылмајан топлар») өз халгына вә дининә
хор бахмасы, он алты илдән чох Егин һәбс-
ханасында күнаһсыз јерә әзаблара дүчар
едилмиш ики мин нәфәр јунан вәтәнпәрвәри-
нә верилән әзаблар («Күнаһсыз мүгәсир-
ләр»), Везуви вулканынын пүскүрмәсиндән
мәһв олмуш гәдим Помпејин харабадыглары-
нын («Фәрјад») тәсвириндә тәбии фәләкәтләр-
лә инсан фәләкәтләринин һәмәһәнк вә вәһдәт-
дә тәсвири вә с. Бәхтијар поезијасынын һума-

нист бејнәлмиләлчи характерини мејдана чыхармагла бәрабәр, бу мөвзуда јазылмыш әсәрләрдә тәблиғ олуна идејаларла сәсләшән марағлы вә мәзмунлу сәнәт нүмунәләриндир.

«Нејтрон бомбасы» ше'ри конкретлији вә сәнәткарлығы чәһәтдән Б. Ваһабзадәнин марағ доғуран әсәрләриндәндир. Мә'лумдур ки, нејтрон бомбасы ону истәһсала бурахмағ истәјәнләр тәрәфиндән «Һуманист бомба» адландырылыр. Бу бомба дүшдүјү јердә тәкчә чанлылары мәһв едир. Мүәллиф бу «Һуманизми» ачмағ үчүн халғ әдәбијјатына хас бир үсүл сечир, дәншәтли «нағыл» сөјләјир. Шаир дәмир чарығ кејиб, әлинә дәмир әсә көтүрүб дәрә кечир, дағ ашыр, бир гәрибә шәһәрә кәлир. Бу шәһәрдә бүтүн чанлыларын нәсли кәсилиб, һәјәтдән әсәр-әләмәт галмајыб. Шәһәр даш һејкәли хатырладыр. Шаир гәзәб вә нифрәт һисси илә јазыр:

Тәзә бомба јаранмыш,
Онун өлүм нәфәси
Әрзи сикәләндирир.
Чансызлара тохунмур,
Чанлылары бир анда
Јахыб
Күлә дөндәрир.
Нә гәрибә бомбадыр
Нә «ағыллы» бомбадыр
Ағлы «Ағ евдән» кәлир,
Фитвасыны верәнин
Ағлы илә тән кәлир!

Бејнәлмиләлчиликлә халғлар достлуғу идејасы шаирин илк ше'рләриндән фәргли оларағ Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврү вә ондан сон-

рақы јарадычылығында конкрет һадисәләрлә вә инсанларын тәлеји илә даһа мөһкәм әлағәләндирилмишдир. Бурада онун бејнәлмиләлчилик вә вәтәнпәрвәрлик дүјғулары бирләшир, ајрылмаз вәһдәт шәклиндә мејдана чыхыр. «Ленин», «Бөјүк инсан», «Рәһбәримиз көрәјдим», «Мәним јолум» кими сијаси ше'рләриндә шаир Ленинә, партијаја, онун мүдриг сијасәтинә дәриндән мәһәббәтини, тәрәннүм едир.

Бәхтијар Ваһабзадә сијаси-лирик ше'рләриндә совет адамларынын вүғарыны, һуманизмин, вәтәнә мәһәббәтини, коммунизм ишинә инамыны вә башға мә'нәви үстүнлүкләрини вермәјә чалышыр. Шаир «Мәним партбилетим» ше'риндә Коммунист Партијасы сыраларына јеничә дахил олан кәнчин сәмими дүјғуларының вә ифтихар һиссини ашағыдакы мисраларда чох көзәл ифадә етмишдир:

Билдим мәним һәјәтым .
Јалныз өзүмүн дејил,
Бу һәјәт—партијамын,
Бу һәјәт елләриндир.
Мәним бөјүк инамым
Дәрјалардан дәриндир.
Гырмызы чилидиндән
Нур чиләнди јолума,
Елә билдим дүнјанын
Күчү кәлди голума.

Шаирә көрә мәсләк саһиб оланлар шәрәфли адамлардыр. Мәсләксиз јашамағданса, јашамамағ даһа јахшыдыр:

Долдур үрәјини долмуш көј тәкин,
Сүкансыз кәмидир мәсләксиз инсан.
Мүгәддәс әгидән, бөјүк мәсләкин,
Кечирир өмрүнү фыртыналардан.

Атылан һәр аддым да мүүжән мәсләк хатиринә олмалыдыр.

Көзәлдир дүнјада
Мәсләклә аддым атмаг,—

дејә шаир өзүнүн һансы мәсләкә хидмәт етди-
јини поетик диллә белә ифадә едир:

Мәсләким—өз шәрәфим
Намусум, иззәтимдир;
Партијама, халгыма
Сонсуз мәһәббәтимдир.

Бәхтијар Ваһабзадәни даим дүшүндүрән
мөвзулардан бири дә халгын бирлији, әмин-
аманлыг, бүтүн бәшәријјәти сүлһә чағырмаг
фикри олмушдур. «Сүлһ», «Доғум евиндә»,
«Хатирәләр», «Балалары көрмәсин» вә с. әсәр-
ләри бу чәһәтдән характерикдир. Пагонлары-
ны чыхарыб, әскәр палтарларыны дәјишән со-
вет адамыны көрәркән шаир һәдсиз севинч
дујур вә гәһрәманына мүрачиәтлә дејир:

Сүлһдүр бүтүн арзумуз, әмәлләримиз бизим,
Бу ешг илә дөјүнүр, синәндә чарпан көнүл.
Сүлһдүр, асудәликдир, раһатлыгдыр, әзизим,
Әјиндәки пијама, әлиндәки дәстә күл!

Шаир көстәрир ки, сүлһ уғрунда мүбари-
зәдә бүтүн тәрәггипәрвәр бәшәријјәт иштирак
едир. Артыг дүнјанын мүстәмләкә халглары
гәфләт јухусундан ајылмыш, өз милли һөку-
мәтләрини јаратмышлар. Бејнәлхалг аләмдә
баш верән бу дәјишикликләр Бәхтијар Ваһаб-
задәнин нәзәриндән гачмыр: о, Мисирин азад-

лыға чыхмасыны севинчлә гәләмә алып, әсә-
рәтдә олан халглары да азад көрмәк истәјир.

«Сәрһәд ағачлары» ше'риндә Бәхтијар Ва-
һабзадә даһа мүһүм бејнәлхалг мәсәләләрә
тохунур. О, арзу едир ки, өлкәләр арасында
кечилмәз Чин сәдди олмасын, инсан үчүн ән
гијмәтли олан азадлыға сәрһәд дирәкләри ма-
нечилик төрәтмәсин. Шаир сәрһәд боју бас-
дырылан дирәкләри көрәркән белә дүшүнүр:

Бу тахта дирәкләр, јәгин бир заман
Мешәдә вугарлы бир ағач олмуш.
Шәрәфлә өмр едиб јашадығындан
Гушларын јувасы она таң олмуш.
Артарды вугары онун анбаан
Азад гушлар үчүн олдугча сыгнаг.
О вахт нә билсин ки, өтәчәк заман,
Өзү азадлыға сәрһәд олачаг.

Шаир идејаны даһа габарыг вермәк вә сө-
зүн тә'сир гүввәсини артырмаг үчүн мараглы
тәзадлар јарадыр. Бәхтијар Ваһабзадә өлкә-
ләри, халглары бир-бириндән ајыран сәрһәд
дирәкләринә мүрачиәт едир:

Еј тахта дирәкләр, сизи дүнәндән,
Јетишмиш тахыл тәк бичиб гырајдым,
Јанан үрәкләрин атәшијлә мән
Сизи тонгал едиб алышдырајдым,
Бир чәпәр олдунуз әсрләрлә сиз.
Өнүндә һәр ешгин, һәр хош нијјәтин
Сизин аловунуз гурудар анчаг
Көз јашыны бүтүн бәшәријјәтин.

Шаир «Ораг-чәкич», «Көнүл чичәкләри»,
«Вахт чатышмыр», «Гочалармы?», «Илк китаб»,
«Бизим сәһнәмиз», «Бөјүк сәнәт», «Өмүр»,

«Инсан зәкасы» вә онларла башга ше'рләриндә халгымызын шанлы кечмишини, өлкәмиздәки фәһлә вә кәндлиләрин сарсылмаз гардашлығыны, халглар достлуғунун бөјүк күчүнү вә с. тәрәннүм етмишдир.

Шаирин фашист зинданында гәһрәманлыг-ла һәлак олмуш көркәмли татар шаири Муса Чәлилин хатирәсинә һәср етдији- ше'р дәрин мәзмунлу әсәр кими чох характерикдир. Шаир көстәрир ки, бу азадлыг нәғмәкарынын сәси Моабитин даш диварларыны учуруб бүтүн дүнјаја јајылмышдыр. Муса Чәлилин шәхсиндә Бәхтијар Ваһабзадә өз мәсләки уғрунда чанындан кечән, ағыр ишкәнчәләр гаршысында әјилмәјән, полад ирадәли совет адамларынын сәчијјәви хүсусијјәтләрини вермәјә чәлышмышдыр. Шаир «Моабит» адлы ше'риндә јазыр:

«Еј әсарәт јувасы! Сән билдинми синәндә.
Јаранды ән мөһтәшәм азадлыг нәғмәләри!
О нәғмәләр долашды бу дүнјада һәр јери,
О нәғмәләр танытды сәни бүтүн чаһана.
Аһ, Моабит, Моабит, батдыг күнаһсыз гана!
Адыны нәғмәсиндә јашадан бир инсаны
Бәс сән нијә чүрүтдүн, сәнин инсафын һаны?!
Сән билдинми, синәндә бөјүк бир үрәк вурур,
О, даш һасарларыны нәғмәсилә учурур...

Әсәрләриндә гүдрәтли сүлһ чәһһәсини, халгларын азадлыг мүбаризәсини, мүстәмләкә системинин парчаланмасыны фәрәһлә тәрәннүм едән Б. Ваһабзадә өзүнүн «Әләддинин чырағы», «Истиглал», «Баба кур-кур», «Кизли тәбәссүм», «Ачыг шәһәр» вә с. ше'рләриндә сүлһ вә демократијанын тәсвиринә кениш јер вер-

мишдир. Шаир Шәрг халгларынын истигла-лијјәт газанмасына севинир. О, әрәб халгынын илләр боју әсарәтдә галмасына тәәссүфләнир вә әрәб оғлуна мүрачиәтлә дејир:

Рамазан ајында оруч тутуб сән,
Кими дојдурурсан, гардаш, де кими?
Өз ана јурдунда сәни гул едән
Варыны талајан јаделлиними?

Шаир, әрәб халгына мүрачиәт едәрәк баша сәлыр ки, јаделлиләрин истисмарына мә'руз галмағыныза өзүнүз сәбәб олмусунуз. Өз гарнынызы ач гојуб онлары једиртмиш, өз евиниздә исә өзүнүз гонаг јашамысыныз:

Јадлар кејиндикчә, лүт галдың өзүн,
Сәрвәтин, дәвләтин көз дағын олду.
Кәлмәләр евиндә шишди күнбәкүн,
Евинин саһиби гонағын олду.

Б. Ваһабзадәнин «Истиглал» ше'риндән кәтирдимиз мисалда әрәб оғлунун һалына ачымаг, онун кәдәринә сәс вермәк мотиви дујулур. Артыг әрәб халгы истиглалијјәт газанмышдыр. Шаир «Истиглал» ше'риндә әрәбләрин галибијјәтинә севинир, ону алгышлајыр:

Ајаға галхмышдыр артыг вәтәни,
Гој онун өнүндә диз чөксүн заман.
Өпүрәм, гардашым, өпүрәм сәнин
Истиглал сөјләјән додагларындан!

Шаирин «Күнүн ајаг сәсләри» ше'риндә дүнја мигјасында баш верән һадисәләр—мүстәмләкә системинин дағылмасы, «әсрләрлә гул олан халгларын» азадлыг дејәрәк өз сәсләрини учалтмалары, сүлһ, демократија чәһһәси-

нин күнү-күндөн мөһкөмләнмәси вә с. мәсә-
лэләр бачарыгла тәрәннүм олуиушдур. Б. Ва-
һабзадә көстәрир ки, әсримиз тамамилә баш-
галашмышдыр. Инди дүнјанын һәр јериндә
милләтләр өз һагларыны тәләб едирләр. «Кү-
нүн ајаг сәсләри» әсрләрлә јухуја галмыш,
зүлм, әсарәт зәнчири алтында инләјән мәзлум
халглары ғәфләт јухусундан ајылтмышдыр.
Инди халглар «јер күрәсини јенидән гурма-
ға» башламышлар. Шаир дүнја мигјасында
баш верән милли-азадлыг һәрәкатындан руһ-
ланараг јазыр:

Бу ил гоча дүнјамыз
бир даһа силкәләнди,
Нечә халгын үзүнә
һаггын нуру чиләнди.
Әсрләрлә гул олан
учалтды өз сәсини.
Деди:—Јенидән гураг
кәлин јер күрәсини.
Мәнзәрәси дәјишир
күн-күндән бизим Јерин
Өз һаггыны зор илә
газанмыш милләтләрини!

Сүлһ, демократија чәбһәси мөһкәмләндик-
чә, халглар империализм зәнчириндән хилас
олдугча, мүстәмләкәчиләрин әсрләрлә ағалыг
етдикләри өлкәләрин зәнкин торпаглары, бу
торпагларын сәрвәтләри оңларын әлиндән чых-
маға башламышдыр.

Сәрвәти бу јерләрин,
дөвләти бу јерләрин
Артыг чыхыр әлиндән
бир-бир чаһанкирләрин—

дејәрәк милли-азадлыг һәрәкатыны алгышла-
јан шаир мүстәмләкәчилијә дәрин нифрәт бәс-
ләјир. Бу чәһәтдән «Әләддинин чырагы» ше'ри
характерикдир. Ше'рдә әрәб халгынын гәри-
нәләрдән бәри ишыға һәсрәт галмасы, әзаб-
әзијјәт ичәрисиндә јашамалары образлы су-
рәтдә тәсвир олуиушдур:

Гәринәләрдән бәри,
Дәчләнин саһилләри
Ишыг үзү көрмәди,
Раһат өмүр сүрмәди
Әрәб өз өлкәсиндә
Гәм титрәтди сәсиндә.
Әрәб зүлмәтдә јатды,
Әрәбин өз чырагы
Јадын евиндә јанды.

Лакин имперналистләр ағалыг етдикләри
өлкәләрин зәнкин сәрвәтләрини һансы вәситә
илә олур-олсун, өлләриндә сахламаг истәјир-
ләр. Бунун үчүн онлар јеңи-јени фырылдагла-
ра әл атырлар. Буну биз Американын Вјетнам-
да јеритдији фитнәкарлыг сијасәтиндә, Јахын
Шәрг өлкәләринә тәчавүзкарлыгда вә с. кө-
рүрүк. Анчаг онлар гүдрәтли сүлһ, демократи-
ја чәбһәсинин күчлү ахыны гаршысында һеч
бир иш көрә билмәјәчәкләр. Онларын һөкм-
ранлыг дөврү артыг баша чатмаг үзрәдир.

...Чаһанкирлик бир аздан
Заманын әлләрилә
асылачаг боғаздан.
Ешидирик биз буну
күнүн ајаг сәсиндә,
Көрүрүк Шәргдән доған
күңәшин чилвәсиндә.

Б. Ваһабзадә бејнәлхалг әләмдәки һадисәләрә нәинки-бикәнә галмыр, һәтта гәзетләрдән алдығы хәбәрләрә өз мүнәсибәтнин билдирир. Американын Вјетнамда төрәтдији чинајәтләрә етираз олараг БМТ-нин бинасы гаршысында өзүнү јандыран Родчер Лапортун хатирәсинә јазылмыш «Мән һазырам» ше'ри даһа мараглыдыр. Родчер Лапорт америкалыдыр. Вјетнамда чәлладлыг едән Америка фитнәкарлары халгын башына мин бир ојун ачыр, онларын талеләри илә ојнајырлар. Халгын дәрдини өз дәрди һесап едән Р. Лапорт бүтүн әсәр боју бу фитнә-фәсадлары төрәдәнләрә етиразыны билдирәрәк дејир:

Вәтәнимә бағын варса,
Мән һазырам!
Һаггымыз да тапданаарса,
Мән һазырам!
Дашындыса сәрвәтимиз,
Гул олдуғса јадлара биз,
Мән һазырам.
Вјетнамлы, Вјетнамдан
Һапымыза даш атдыса,
Бизим бирчә тикәминлә
Ушағыны јашатдыса,—
Мән һазырам!

Родчер Лапорт бу дүшүнчәләрлә БМТ-нин бинасына јахынлашыр. Сон дәфә улдузлары, һәјәты сејр едир, бензинли палтарына од вуруб јандырыр. Онун үстүндән галхан алов БМТ-ний бинасыны ишыгландырыр.

Шаир елә бил ки, артыг дөзә билмир, өз етираз сәсини учалдыр. Бу етираз далға-далға ше'рин руһуна һойур.

Бу атәшдән,
Нијә дүшмүр,
Инсаф оду
Үрәјинә чонсонларын?
Вјетнамы аныр Родчер,
Вәтәнинин кұнаһын
Өз кұнаһы саныр Родчер.
Вјетнамын атәшинә
Јапыр Родчер.

Бејнәлхалг мөвзуда јаздығы ше'рләрин һамысында азадлыг уғрунда мүбаризә апаран халгларын ачыначаглы вәзијјәтини гәләмә алан шаир онларын әввәл-ахыр өз өлкәләринин саһибә олачагларына үрәкдән инаныр. Шаир гаранлыг кечәдән сонра ајдынлашан үфүгләри көрүр. О, ән ибрәтамыз һадисәләрин тәсвиндә никбиндир. Бу никбинлик шаирин сабаһа инамындан доғур. Чох мараглыдыр ки, бу ше'рләрин әксәри үнванлы олса да, јәни конкрет бир өлкәдән, халгдан бәһс ачса да онларда бир чох халгын таләји, дәрди өз әксини тапыр.

Шаир милли-азадлыг вә истиглаләјјәт уғрунда мүбаризә апаран халглары даһа гәтијјәтли олмаға чағырыр. Асија, Африка, Латын Америкасы халгларынын мүстәмләкәчилик вә јени мүстәмләкәчилик буховларында боғулмасына сәбәб онларын мүтилији олмушдур.

Мүтилик шаирин гәлбиндә нифрәт вә гәзәб алову јандырыр. Чүнки итаәт едәнләри, әјиләнләри әсәрәт алтында сахламаг, истисмар етмәк, вәр-јохуну әлиндән алмаг чох асандыр. Мүәллиф башга милләтләри дә өз халгы кими азад вә гүссәсиз, фәрәһли вә сәрбәст көрмәк истәјир. Бу ше'рләрдә шаирин инсан

бөжүк, үлви мәнәббәти ајдын көрүнүр: инсан вә онун сәадәти! Одур ки, сәнәткар өз азадлыгы уғрунда мүбаризә апарап адамлара гаршы сон дәрәчә һәссас вә ғајыкешдир, онларын фәрәһи илә севинир, кәдәри илә гүс-сәләнир.

Академик М. Ариф јазыр: «Ҷоғрафи, беј-нәлхалг кенишлик, бејнәлмиләл вүс'әт чоҳдан бәри поезијамызын диггәтәләјиг бир хүсусиј-јәти олмушдур... бүтүн поезијамыздан бејнәл-халг мөвзу гырмызы хәтт кими кечмәкдәдир. Ше'римизин ингилаби романтик пафосуну, тәблиғи-сәфәрбәредичи үслубуну тәмсил едән бу хәтт Совет өлкәсинин, совет адамларынын гуманизмини, сијаси сајыглыгыны, бәшәриј-јәтә тәмәннасыз хидмәт етмәк тәшәббүсүнү ифа-дә етмәкдәдир»¹.

Б. Ваһабзадәнин бејнәлхалг мөвзуја һәс-олунмуш ше'рләри буну бир даһа тәсдиг едир. Бу әсәрләрин мәзмуну кими, формасы да, үс-лубу да мүхтәлифдир.

ИНСАН ВӘ ЗАМАН ҺАГГЫНДА ДҮШҮНЧӘЛӘР

«Инсан вә заман» силсиләси Б. Ваһабза-дәнин јарадычылыгында тәсадүфи дејилдир. О, дүшүнчәләр шаиридир. Бу дүшүнчәләр сим-фонијасында заманын нәбзи вурур, инсанын

¹ М. Ариф. Поезијамыз һаггында, «Азәрбајҗан» журналы, 1966, № 2, сәһ. 6.

ал-әлван арзу вә әмәлләри сәсләнир. Бу силси-ләдән олан ше'рләрдә заман әсас фондур. Белә әсәрләрдә заман ичиндә нараһат олан, нәјәсә чан атап инсанын әзәмәти дујулур. Бәхтијарда инсан вә заман сөзү јалныз шаиранә истилаһ олдуғу үчүн көтүрүлмәмишдир. Шаирин бу мүнасибәтлә јаздығы ше'рләрдә чаваб ахтар-дығы суаллар будур: Заманын ахарында ин-сан нәји итирир, нәји тапыр, нәдән кәдәрлә-нир, нәдән севинир, ону дүшүндүрән нәдир, һәм дә о нечә дүшүнүр? Инсан идракы вә инсан һиссләринин тәнәсүбү нечәдир? Һәр шејдән әввәл инсан бу ше'рләрдә өзүнүн фәлсәфи ма-һијјәтини, интеллектуал тәбиәтини тапыр. Ша-ир каһ охучусунун һиссләрини аловландырыр, ону инсанын вә заманын реал дујғулары илә таныш едир, һејранлыг ичәрисинә салыр, каһ да дүшүндүрүр; онун хәјалыны бүтүн кайна-тын башына доланан бир пејкә дөндәрир. Хә-јал учдугча һиссләри охшајан дүнјаларла гар-шылашыр. «Әкс сәда» ше'рини көтүрәк:

Әкәр ғалхсан
Уча дағлар зирвәсинә,
Сас аларсан өз сәсинә,
О заман сән
Демә тәксән.

Бу ше'ри охујаркән дәрһал фүсункар тәби-әтли бир лөвһә көрүрүк. Һалбуки шаир бизим оху�уғумуз парчада бу лөвһәни јалныз хатыр-ладыр. Бизә бу мәнзәрәни верән мешәләрин, јалчын ғајаларын, алмас кими парылдајан ча-јын гыжылтысы дејил. Тәкчә әкс-сәда сөзү биз-

дә бу интибаһы җарадыр. Ким баһар вә җәҗ чағларында зүмрүд донлу дәрәләрә енмишсә, бәркдән бир бајаты чағырмышса, бу мәнзәрәни дәрһал хатырлаја биләр. Бир һај верән кими, дәрһал дәрин дәрәнин о бири тајындан сәдасы ешидилир. Демәк сәсин әкси о җердә олур ки, орада сылдырым дағлар, дәрин дәрәләр вар. Демәк, бирчә кәлмә бүтөв бир лөвһәни чәкир. Бу шаир тәхәјҗүлүнүн тәнтәнәсидир, сәнәткарлыгыдыр.

Бәс ше'рин идејасы нәдир? Ахы бу әкс-сәданын һикмәти нәдир? Тәнһалығдан, бә'зән дә пәришанлығдан јорулан гәлбләрә тәскинедиҗи бир һава ахыр, сәтирләри охујаркән ән үмидсиз бир инсан да дәриндән нәфәс алыр вә гәлбиндән әкс-сәда кәлир: Јох! Инсан һеч вахт тәк дејилдир. Тәки онда мүркүлү гајалары, сых орманлары ојадан сәс олсун. Дәрһал гајалар, дәрәләр она сәс верәчәк, инсанын тәбиәт үзәриндәки тәнтәнәсини тәсдиғ едәчәкдир: Еј инсан, торпағ да, дағ да, мешә дә, чајлар да сәниндир, даһа доғрусу сәнинләдир. Сән тәк дејилсән. Тәки гәлбинин әсрарлы дүнјасы мазар сүкутуна бүрүнмәсин, тәки гәлбиндән сәс кәлсин. Еј инсан, ону да хатырла ки, бош бир сәһрада әкс-сәда јаранмаз, орада сәнин сәсинә һеч сәс верән олмаз. Әкс-сәда анчағ дәринлике дә вә учалығда јараныр. Демәк јалныз дәрин дүшүнчәләрдә, али һиссләрдә инсан тәк ола билмәз. Инсан гәлбинин, инсан идракынын дәринлијиндә инсана һәр шеј әкс-сәда верә биләр. Әкс тәғдирдә инсан сәси һаванын лал далғаларында накам бир дујғу кими әријиб

100

јох ола биләр. Нәһајәт, сәсинә сәс верәни көрмәк истәјирсәнсә дәрин ол, уҗа ол! Бах, будур ше'рин фәлсәфи гајәси!

Дәринлијә әкәр енсан,
Учалығә әкәр галхсан,
Чансыз дашдан, гајадан да
Сәсинә сәс алачагсан...

Инсан јалғыз олан заман мә'нәви тәнһалығындан килејләнә билмәз. Шаир ше'рләринин бириндә јазыр:

Хәјал каһ дағдадыр, каһ да аранда
Каһ көјә јүксәлир, каһ енир инсан.
Отағда бир саат тәк отуранда,
Јүз илин дәрдијлә јүкләнир инсан!

Бу ше'р парчасыны охујаркән тәнһа галдығымыз саатлары тәзәдән јашајырығ, шаири үрәкдән алгышлајырығ. Једди рәнкин бир ағ ишығда чәмләниб әкс етдирилмәси кими, бир тәнһалығын гајғылары, изтираблары бу бәдиһ парчада нечә дә мәһарәтлә чәмләшидрилмишдир.

Б. Ваһабзадә ади һәјат һадисәләриндән јазанда да мөвзуну, поетикләшдирмәји бачарыр вә бу мөвзу адиликдән чыхыб ичтимаи бир мә'на кәсб едир. «Бура мәним, ора сәнин» («Сөзүн чәпәрләри») дејә һәр кәс өз бағыны чәпәрләјир. Шаир бундан нараһат олур, о, азад тәбиәти һасарлар ичиндә дустағ көрмәк истәмир. Ше'рин мөвзусу бөјүк ичтимаи мә'наны әкс етдирмәјә хидмәт едир. Шаир чәпәрләри, даш һасарлары сөкүб узағлара, сонсуз үфүғ-

ләрә бахмаг, учалмаг, учалыгдан һәјаты сејр
етмәк истәјир:

Нәрдтахта үстүндә сәдәф зәр кими,
Ханалар ичиндә ојнамајаг биз.
О кениш, о сонсуз үфүгләр кими,
Бөјүсүң, учалсын үрәкләримиз.
Сөкүн чәпәрләри, даш һасарлары,
Көзләр узаглара зилләнсин бары.

Ше'р битир, амма инсан дүшүнүр. Бәлкә
елә дүнјанын индики сәрһәди шаирин дедији
кими нәрдтахта ханаларыны андыран бу һа-
сарлардан, бу чәпәрләрдән јаранмышдыр. Јох-
са дүнја сәрһәдләрә бөлүндүјү үчүндүр ки, һәр
инсан өз бағыны сәрһәддә салмаға адәт етмиш-
дир? Бу анамыз торпаға нә верир? Будур, шаи-
рин мә'налы бахышлары хәритәјә зилләнмиш-
дир. Торпағын рәнки бир олса да көр хәритәдә
нечә рәнк вар. Сәрһәдли өлкәләр, мәмләкәт-
ләр... Амма

Дүнјанын сәрһәди һеч дәјишмәзди,
Нә бөјүдү,
нә дә
кичилди анчаг.

Сәрһәди ким јаратмышдыр? Инсан! Гој-
дуғу сәрһәдләри позан кимдир? О да инсан!
Инсан оғлу нәинки сәрһәдләрин чәрчивәсинә,
Јер күрәсинә белә сығмаг истәмир. О, улдуз-
ләра, Аја әл атыр. Шаир бу һәгигәти поетик-
ләшдириб инсан оғлунун бүкүнкү һүдудунун
кенишлијини тәрәннүм едир:

Кенишләнир, бөјүјүр
Бу һүдуд илдән-илә.
Әглимизин јелкәни
Сабаһ јан алачагдыр
Тамам өзкә саһилә

Заманын, дөврүн диалектик ахары һәмийшә
шаирдә һејранлыг доғурмуш, о да өз сөзүнү
демишдир. Лакин бу заман мүчәррәд шәкилдә
јох, һәгигәтә бәдии дон бичмәклә, бәдии сү-
бутларла охучуну инандырыр. Белә ше'рләрдә
о, философдур, анчаг гипотезләр јүрүтмүр,
шәхсән дүјдуғу һәјат һадисәләриндән, көһнә
илә јенинин тәзадларындан вә вәһдәтиндән,
бә'зән дүнәнлә бүкүнүн чарпазлашмасындан
мараглы нәтичәләр чыхарыр. Бу ше'рләр ин-
саны һәр шејдән өнчә дүшүнмәјә вә јашамаға
чағырыр.

Б. Ваһабзадә ше'ринә фәлсәфи фикирләр
китаблардан јох, фәрди дүшүнчәләрдән, инсан,
заман, хејир, шәр, дүнја, һәјат әтрафында ах-
тарыш сүзкәчләриндән сүзүлүб кәлир. Шаир
өз јарадычылығына мәхсус олан бу башлыча
чәһәти «Фикир ахтарышы» ше'риндә әтрафлы
ишыгландырмаш, инсанын нә үчүн, нә сәбәбә
вә нәји ахтардығыны сорушмуш вә демишдир
ки, «бәлкә мајамыздадыр бу әбәди ахтарыш».
Бу кејфијјәт она көрә сонсуз вә түкәнмәздир
ки, һарадаса гәләбә чалмаға, һарадаса вүсала
говушмаға күман вар, инам вар. Шаир буну
белә мә'наландырыр:

Адамларын көзүндә һәсрәт ишым-ишымдыр,
Мәним сонсуз һәсрәтим—мәним ахтарышымдыр...

Ше'рдә дежилир ки, «дүнја ахтарыш еви»-дир. Бу «евдә кими сәрвәт ахтарыр, кими фикир ахтарыр; сәрвәт фикир дежилсә дә, фикир сәрвәтдир». Јалныз аңламаза вә чаһилә елә кәлә биләр ки, сәрвәт ахтармағ фикир ахтармағдан чәтиндир. Фикри ахтарыб тапмағ, она инанмағ вә башгаларыны инандырмағ шүүрдә нигилабдыр. Бу јолда сарсынтылар, зиддијјәтләр, һәтта иткиләр дә олур. Она көрә дә ашағыдакы ики мисра даһа сәчијјәви сәсләнир:

Бәзәкләрдән ваз кечиб ахтармышам өзәји,
Мән ахтара-ахтара итирмишәм чох шеји...

Естетиканын бир категоријасы олан көзәлик әһатәли вә чохчәһәтлидир. Тәбиәт вә һәјат көзәлликләриндән зөвг алмағ инсаны мә'нәви чәһәтдән зәнкинләшдирир, ганадландырыр, үрәкдә никбин һиссләр ојадыр, јашамағ ешгини гүввәтләндирир. Инсанын көзәллијә мөфтунлуғуну Б. Ваһабзадә «Бәлкә доја үрәкләр» ше'риндә јүксәк сәнәт дили илә ифадә етмишдир. Адамы сон мәңзилә јола саланда онун табутуна, мәзарына чичәкләр гојулур. Мәзар торпағына јеһи чичәк тохумлары басдырырлар. Будур, күчә илә бир издиһам ахыр. Чијинләрдә бир табут кедир. «Ана лајласы илә башланан инсан өмрү матәм маршыјла» битир. Онун да мәзары үстүнә чичәкләр гојулур. Инсан һәр шејдән дојса да көзәлликдән доја билмир. Мәзарын үстүнә чичәкләр гојулмасыны шаир белә мә'наландырыр:

Гәбирләрин үстүнү
Гој бәзәсин чичәкләр,
Көз јумуланнан сонра
Көзәлликдән кам алыб,
Бәлкә доја үрәкләр.

Көзәллијин мәнбәји һәјат вә тәбиәтдир. Б. Ваһабзадәнин ше'рләриндә тәбиәтин көзәлликләријдән зөвг аларағ охучуја тәғдим едән бир шаирин һәзин вә зәриф үрәк чырпынтыларыны дујуруғ.

Тәбиәтә, онун көзәллијинә һејранлығ һамыда еһи чүр олмур. Бәзиләри көврәк дујғуларыны овутмағ, гәлбиндәки сыхынтылары силмәк, јох етмәк хатиринә қајларын шырылтысына, јарпағларын хышылтысына, бүлбүлүн чәһчәһинә гулаг кәсилирләр. Белә адамлар көзәллији диндириб-данышдыра билмирләр. Чүнки көзәллијин јағдырачағы суаллардан горхурлар. Чүнки онлар тәбиәтдә јашајырлар, тәбиәт онларда јашамаыр. Лакин елә инсанлар да вар ки, онлар тәбиәтдән умдуғу кими, тәбиәтә дә нәсә әлавә едирләр.

«Гарға вә бүлбүл» ше'риндәки лирик гәһрәман беләдир. О, билир ки, ики јүз, үч јүз ил јашајан гарғалара кимсә тохунмур. Онлар ағач башында гарылдајыб өз габа сәсләрини әтрафа јайсалар да, онлара дәјиб-долашан јохдур:

Бәдбәхт бүлбүлүнсә мин бәласы вар,—
О, башға севдада, башға һәвәсдә.
Дејирәм, ај, анам, белә дәрә олар,
Гарға дағ башында, бүлбүл тәфәсдә?...

Шаир бу дахили суалларла јашајыр. Бүл-
бүлүн көз јашлары, фәрјады јолчулары јолдан
сахлајыр. О, она көрә гәфәсә салынмышдыр
ки, гарғадан мин дәфә, милјон дәфә көзәл оху-
јур, мәләһәтли сәси вар. Онун өз көзәллији
өзүнә гәним олмуш, дүшмән кәсилмишдир. Ин-
санын өз ләјагәти бә'зән онун үчүн зиндан
олур. Шаир бу һикмәти тәбиәтлә инсан ара-
сында қөрпүјә чевирир:

Инсанын өзүнә кәсилир дүшмән
Дөвләти, сәрвәти, пулу, вары да.
Бә'зән мејвәсинин ағырлығындан
Сыныр ағачларын будаглары да!

Ше'рин фәлсәфи мә'насы да, дәјәри дә бу-
дур.

Б. Ваһабзадә тәкчә бу күнүн охучуларыны
нараһат едән суаллара чаваб вермәклә кифа-
јәтләнмир. О, билир ки, әсрләр кечәндән сонра
букүнкү тарихә дә «О заман нијә бабалары-
мыз белә етмишләр» суалыны верән олачаг-
дыр. Шаир:

Дејирәм, сабаһын охучусуна
Даһа чох кәрәкдир бәлкә дә ше'рим.

—дејә кәләчәк нәслин дә шаири олмағ истәјир.

Дүнјада!
Һәр шејин көкү вар.
Көкү вар
Торпағын, дашын да...
Адамса көкүнү
Кәздирир башында.

Бу сәтирләр шаирин «Көк» адлы ше'рин-
дәндир. Будаглар о вахта гәдәр јашајырлар
ки, онларын көкү чүрүмәсин, гурумасын. Бүтүн
ағачларын өз көкү вардыр. Торпағын да, да-
шын да көкү вар. Инсаны да јашадан бир көк
олмалыдыр. Бу көк онун башындакы ағлыдыр.
Ағыл олмадыгда инсан көксүз ағач кими тез
јыхыла биләр. Көкүн саф олмасы будаглары
јашада билдији кими, инсанын да нормал јаша-
масы үчүн саф, сағлам ағыл лазымдыр.

Үмүмән көкә бағлылыг, милли варлыға
инам барәдә Бәхтијар Ваһабзадәнин бир сыра
тутарлы фикирләри вардыр. Һәммин мисралар,
бәндләр, ше'рләр бири дикәринин тәқрары де-
јил, давамыдыр. Марағлы мөвзуја јенидән га-
јытмағ шаирин јарадычылығында өзүнү тәқ-
рардан чох јени тапынтыларла нәтичәләнир.
Она көрә дә «Нәсәнсә өзүн ол!» ше'риндә шаи-
рин «Күлмә өз көкүнә, от көкү үстүндә битәр»
демәси јухарыдакы фикри даһа да мөһкәмлә-
дир, әсасландырыр. Б. Ваһабзадәјә көрә халға
даир бүтүн јенилик онун гәдимлијинә, варлы-
ғына истинад етмәли, милли зәмин үстүндә
бәргәрар олмалыдыр. Күјә дүшүб һәр көһнәјә
балта ендирмәк јалныз зијан кәтирәр.

Б. Ваһабзадә «Инсан вә заман» силсилә-
синдән олан ше'рләрдә каһ өз-өзүнү дәрк етмә-
јә чалышан инсанын дүшүнчәләрини әкс ет-
дирир, каһ телескопун көзләрилә Пиргулу
рәсәдханасындан каината бахыр вә әглин тән-
тәнәсини алгышлајыр, каһ «көһнә» илә јенини
гаршылашдырыб өмрүн дүјүнүнә, тәзадлы га-
нунуна һејран кәсилир. О, һәм бир үрәкдә чағ-

лајыб һеч заман бир-бирилә барышмајан дуј-гуларын ше'ријјәтини ачыр, һәм инсанын һәмишә јени үфүгләр ахтардығыны көрүб әсрин өвладларыјла фәхр едир, һәм дә империалист чәлладлара халғын, бәшәријјәтин дилилә тугтарлы чаваб верир, үрәјини бошалдыр, мүасир инсанын әсрин ахарында тутдуғу мөвгеји мүәјјәнләшдирир. Бизи дүшүндүрүр, анчаг биздә һеч вахт бәдбинлик јаратмыр. Шаир бөјүк ифтихар һисси илә дејә билир: Әсл инсан заманла ајаглаша билир, онун суалларына чаваб тапа билир. Әталәтлә јашајанлар исә заманын сүр'әтинә тохунуб бир чүрүнтү кими јох олурлар. Шаирин тәрәннүм етдији заманын фонундакы инсан артыг өз интеллектуал сәвијјәсилә тарихин үзүнү ағ еләјә биләр, инсанлыг адыны ләкәләјәнләри исә заманын ганунлары мәһв едәр. Башымыз үстүндән сүр'әтлә өтән заман изсиз кечиб кетмир. Заманын карваныны дүшүнән, гуран инсан бош јола салмыр.

СӘНӘТКАРЛЫҢ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Өз тәбиәти етибары илә новатор олан совет поезијасы тәмиз вә бөјүк арзулар, һәгиги еһтираслар поезијасыдыр. Мүасирлик дујғусу бу поезијанын мајасыдыр. Бу поезијанын лирик гәһрәманы јүксәк идејалы, вәтәнпәрвәр, һуманист совет адамыдыр, әмәксевән мүасиримиздир. Инди шаирләримиз өз сәнәткарлыг сәвијјәләрини јүксәлтмәк гејдинә даһа чох галыр, әсәрләринин бәдии-естетик тәсиринин артмасына чалышырлар. Бунун сәбәби ајдындыр. Мүасир охучуну заманла сәсләшән, һәм дә чошғун һиссин, мүдрик фәлсәфи гәнаәтин ифадәси олан ше'рләр даһа чох чәлб едир. Буна көрә дә һәр бир поезија нумунәси бәдии кәшф, сәмәрәли јарадычылыг ахтарышынын ифадәси кими сәсләнмәлидир.

Һәгиги јарадычылыг һәмишә орижиналыгла, јениликлә бағлы олур. Һәр бир орижинал вә диггәтәләјиг әсәр бир ихтира, бир әдәби кәшфдир. Өз фикирләрини тәкраролунмаз шәкилдә ифадә етмәјә чалышан шаир сечдији мөвзу үчүн мүасир вә мүнәсиб форма, вәзн ахтарыб тапмалыдыр. Поетик әсәрдә јенилик.

вачибдир. Бунсуз неч бир шаир халг арасында, охучулар арасында һөрмәт газана билмәз. Јенилији, сәнәткарлығы јалныз поетик әсәрин формасында, вәзиндә дејил, мөвзунун, мәзмунун, тәфәккүр тәрзинин, һисс вә дүјгүпүн јенилијиндә, орижиналлығында ахтармаг лазымдыр. Јенилик сәнәтин чайыдыр. Онсуз неч бир сәнәт, хусусилә поезија инкишаф едә билмәз. Бу, күнүн, заманын тәләбидир.

Бу чәһәтдән Бәхтијар Ваһабзадәнин ше'р јарадычылығы нүмунәвидир. Шаирин халга, вәтәнә, партијаја дәрин мәнәббәт һиссинин ифадәси олан лирикасы өз конкретлији, фикир ајдынлығы, садәлији, форма зәнкинлији илә фәргләнир. Шаир јени сөз, јени мүндәричә, јени мәзмун илә мүасир поезијамызы зәнкинләшдирир. Бәхтијар Ваһабзадәнин поезијасы истәдадла зәһмәтин, сәмимијјәтлә илһамын вәһдәтиндән јаранмышдыр. Бу поезијанын көзәллији өзүнәмәхсуслуғ вә орижиналлығындадыр. Б. Ваһабзадә јарадычылығы башладығы дөврләрдә әдәбијјатымызда тәгдирәләјиг әсәрләрлә јанашы, һај-күјлү, гәлибдән чыхмыш гондарма, ше'рләр дә чох иди. Лакин Б. Ваһабзадә сәнәтә ачыг көзлә бахды, үрәјинин дедијини дилинә кәтирди, гәләм көтүрәндә сәнәтдә реализм, хәлгилик, вәтәндашлығ, чәсарәт вә б. мәсәләләрә үстүндүк верди. О, сүбута јетирди ки, ән дәрјн фикри дә бүллур мисралара сығышдырмаг мүмкүндүр вә лазымдыр. О, бир дә сүбут етди ки, миллилик бәшәријјәтә чәпәр чәкмир.

Халг күтләләринин күндәлик һәјаты, арзу

вә истәкләрини диггәт вә һәссаслығла дујан шаир, ше'рләринин форма јенилијинә, ифадә көзәллијинә, фикир ајдынлығына хусуси диггәт јетирир, чәтин вә шәрәфли јарадычылығын ишиндә өзүнәмәхсус орижинал јолла кедир. Шаир риторик хитаблардан, предметсиз, деталсыз тәсвирдән гачыр, һәр бир ше'риндә конкрет һәјат лөвһәләрини көстәрмәјә, һадисәләрин маһијјәтинә енмәјә, инсан мүнәсибәтләрини дәриндән тәрәннүм етмәјә чалышыр. Тәглидчилик, кимәсә охшамаг, кимисә јамсыламаг әсл јарадычылығла бир араја сығмаз вә бу јолла јарадылан әсәр сәнәт нүмунәси һесаб едилмәз. Бәхтијар Ваһабзадәнин әдәбијјатымызда өз сәси, өз нәфәси, өз ше'р јолу вардыр. Шаирин ше'р јарадычылығы камил вә мүстәгилдир. Онун лирик дүшүнчәләри, һисс вә һәјәчанлары тәзәдир, тәрәвәтлидир.

Б. Ваһабзадәнин поезијасы мүасир. Азәрбајчан шаирләринин ше'р јарадычылығындан нә илә фәргләнир? Һәр, шејдән әввәл, Бәхтијар предмети фәлсәфи чәһәтдән гаврајан, бу вә ја дикәр һәјат һадисәсинин тәсвириндә јығчамлығы вә лакониклији көзләјән, гүввәтли хәлгилик вә мүасирлик руһуна малик шаирдир. О, ирили-хырдалы бүтүн әсәрләриндә һәмишә охучунун шүүр вә мұһакимәсинә мүрациәт едир, һәјат фактыны, һадисәләри онунла бирликдә арашдырыр, башга сөзлә, даим өз охучусу илә фәал тәмасда, мүнәсибәтдә олур.

Башлычасы, Б. Ваһабзадә јени, мүасир, мүдрик фикирләри тәкчә өглин гуру мұһаки-

мәләри илә жүкләмир; әксинә, ағыллы, дүшүнчәли кәламлары бәдий бојанын мүхтәлиф чаларлары арасында әридир, ше'рдә ағылла һиссин бирлијини јарадыр ки, бу да сәнәт әләминдә ән чәтин, ән доғру јол сајылыр. Әлбәттә, мөвзу даирәси әһәтәли олан бир шаирин поезија нахышларында ара-сыра таныш илмәләрә дә раст кәлинир ки, буну да ахтарыш јолларында кедән просеслә әлагәләндирмәк ләзымдыр. Б. Ваһабзадә поезијасында Вәтән вә халг проблеми биринчи јер тутур. Илк бахышда елә көрүнә биләр ки, дәнә-дәнә ишләнмиш бу мөвзуларла јени сөз сөјләмәк мүшкүл мәсәләдир. Лакин әсл шаир гәләми бу «чәј-нәнмиш» мөвзуларла да јени фикир демәјә гадир олур. Бу бахымдан шаир Вәтән вә халг һаггында фикир дејәркән үмүми, курултулу сөзләрдән гачмыш, халгын, Вәтәнин тәрчүмеји-һалында, тәлејиндә олан мүһүм чизкиләри, реал һадисәләри е'чазкар ше'р дили илә ифадә етмишдир. Мәсәлән,

Вәтәнин гојнуна бала тәк сығын,
Тәк онун өнүндә баш әј, сән әјил.
Кениш синәсинә ајаг басдығын
Бу ана торпағы сән өз синән бил.

Б. Ваһабзадә ше'риндә дәрин мүшаһидәли ше'ријјәт, әгидәјә гуллуғ едән чәсарәт, ачылы-ширинли керчәклик синтез тәшкил едир. Бу ше'рин чанында һәјәт ширәси, чылғын чағырыш вар. Бу ше'ри инсана бәнзәтсәк дејәрик ки, о сырф азәрбајҗанлыдыр. Бу азәрбајҗанлы бөјүк үрәјини, бәшәри һиссләрини һәр јердә бүруза вермәкдәдир.

Б. Ваһабзадә үчүн ади мөвзу јохдур. О, бүтүн мөвзулары ејни мәһәббәтлә гәләмә алыр, ону бәдий жүксәклијә галдырыр. Шаир бә'зән ән ади көрүнән предметин белә дахили мә'насына енир, онун фөвгәләдәлијини ачыб көстәрир. Тәбиндир ки, мөвзу нә гәдәр ади оларса, шаир бир о гәдәр жүксәкдә дурмалыдыр ки, бу адилкдәки фөвгәләдәлији сечснң вә бу адилји реал бир һәгигәт кими ифадә едә билсин.

Б. Ваһабзадә лирикасынын башга бир хүсусијјәтнини дә гејд етмәк ләзымдыр. Беләдир ки, һәр бир шаир өз әсәри үчүн истәнилән, һәтта өзүндән әввәлки сәнәткарлар тәрәфиндән ишләнилмиш мөвзуну сечә биләр. Бирчә шәртлә. Кәрәк һәмин мөвзуну јенидән ачасан, ону јени мәзмунла, тәзә чизкиләрлә зәнкинләшдирәсән, онун јени тәрәфини көстәрәсән, башга сөзлә, ону өз нәфәсинлә исиндирәсән.

Б. Ваһабзадә лирик јарадычылығында истәр классик, истәрсә мүасир ше'римиздә истифадә олунмуш мөвзулар арабир мүрачиәт едир. Бунунла белә о, һәмин мөвзуларын ифадәсиндә мүстәгилдир, һәјәт һәгигәтинә онун өз мүнәсибәти вардыр. Шаир һадисәләрин маһијјәтиндә јени кејфијјәт, јени мә'на ахтарыр. Беләликлә, ән'әнәви мөвзулар мүнәсибәтдә шаирин фәрди јарадычылығ кејфијјәти өзүнү ачығ шәкилдә һисс етдирир.

Үрәк һаггында чох јазылыбдыр. Үрәк нәјә бәнзәдилмәјиб, нә илә мүгајисә едилмәјибдир?! Б. Ваһабзадәнин дә бу мөвзуда «Он сәккиз күн» адлы ше'ри вардыр. Ше'р реал һәјәт факты әсасында јазылмышдыр. XX әсрин ән

бөжүк кәшфләриндән бири олан үрәккөчүрмә әмәлијјаты шаири тәсирләндирмиш, өз дүшүнчәләрини поезијанын дили илә ифадә етмәјә вадар етмишдир. Б. Ваһабзадәнин тәсвириндә үрәк физики мәфһум кими јох, инсан камалынын, инсан тәфәккүрүнүн гүдрәтини вә учалығыны тәчәссүм етдирән бир өлчү кими тәрәннүм олунур. Шаири дүшүндүрән, онун гәлбини гүрур, ифтихар һиссилә долдуран ағлын гүдрәтидир.

Әглин тәнтәнәси!...
Анчаг бир шеји
аякламырам мән,
Нечә дәрк еләди бејин үрәји,
Һәлә өз-өзүнү дәрк етмәмишкән?

«Он сәккиз күн» ше'ри Б. Ваһабзадәнин фәрди поетик јарадычылығына ән јахшы мисал ола биләр. Шаир үрәк һаггында данышмагла инсан тәфәккүрүнүн, инсан ағлынын еһтишамы, әзәмәти вә гүдрәти барәдә өзүнәмәхсус, орижинал бир тәрздә сөһбәт ачыр.

Бу бир һәгигәтдир ки, бу вә ја дикәр һадисә ше'рә чеврилмәздән әввәл, адәтән дејилдији кими, шаирин үрәјиндә бәсләнир, шүүрундан, бүтүн варлығындан кечир. Шаир һадисәни тәсвир едәркән она өз мүнәсибәтини билдирмәли, әсәрин әсасыны тәшкил едән һәјат материалына һансы бахымдан јанашдығыны һисс етдирмәлидир. Бу, фәрди јарадычылығын үмдә кәјфијәтләриндән биридир. «Латын дили» адлы ше'ри бу нөгтеји-нәзәрдән сәһијјәвидир. Мүстәмләкәчилијин дөһшәтләрини,

халгларын һәм мадди, һәм дә мә'нәви сәрвәтләринин талан едилмәсини кәстәрмәк үчүн латын дили бир васитә кими кәтүрүлмүшдүр. Милләт дә вар, вәтән дә вар, амма халгын өз дилиндә данышмаға ихтијары јохдур. Өлкә вар ки, јерли халгын дили кәлмәләрин, мүстәмләкәчиләрин дили илә әвәз олунуб. Әсрин бу бағышланмаз сәһви, заманын бу бөжүк гүсуру шаири мүтәәссир едир, онун үрәјиндә гәзәб, е'тираз нидалары доғурур:

...Ким дејир ки, өлүдүр бу?
Өлүләрин дили дејил,
Дириләрин дилидир бу.
Атлантика саһилиндә
Чоша-чоша,
Даша-даша:
—Мән азадам, мән хошбөхтәм,
Дејир натиг јад дилиндә.
...Инди сөјлә,
Һансы дилә өлү дејәк!
Вәтән варкән,
Милләт варкән,
Кичик, јохсул комаларда
дустаг олан бир диләми?
Јохса, узун әсрләрдән
кечиб кәлән,
Халгы өлән,
Өзү галан бир диләми?

Ше'р илк сәтирләрдән охучуну әлә алыр. Шаир һәкимләрин, нүсхәләриндә, алимләрин чертјождларында јашајан латын дили һаггында һәрарәтлә сөһбәт ачыр. Мүәллифин мәсәди һеч дә латын дилинин өлмәзлији һаггында данышмаг дејил. Мүәллиф өз дилини унудан, өз дилини әчнәби дилә дәјишән бир натиғи—Афри-

ка вэтэндашыны хатырлајараг чох тә'сирли бир сәһнә јаратмышдыр. Оун бөјүк-бөјүк мәчлисләрдә илим-илим итән, комаларда дустаг олан ана дилини билмәмәсинин сәбәби нәдир? Мүстәмләкә зүлмү. Халгларын дилини, мәдәнијјәтини, милли варлығыны сыхышдырыб арадан галдырмаға чалышан капиталист ағалығы. Охучунун гәлбиндә ади инсани кејфијјәтләрдән мәһрум олан бу јаделлиләрә гаршы сонсуз гәзәб вә һиддәт һиссләри баш галдырыр. Шаир бу һәјат фактынын архасында чох шеј көрә билмишдир: «XX әсрин фачиәси һәлә дә давам едир». Ше'рин ичтимаи мә'насы будур. Шаир бу фикри бирбаша ифадә етмәсә дә, әсәрин үмуми мәзмунундан чыхан нәтичә беләдир.

Заһирән әһәмијјәтсиз көрүнән бир предмети мә'налы ше'рә чевирмәк, шүбһәсиз ки, шаирин сәнәткарлыг гүдрәтиндән асылыдыр. Бәхтијар Ваһабзадә бир чохларынын көрдүјү, лакин дујуб гавраја билмәдији һадисәләри мәһарәтлә мә'наландырыр, инсанларла, һәјат һәгигәти илә бағлы фикирләр сөјләјир. Белә һалда шаир өјүд-нәсиһәтдән, моизәдән, бир сөзлә әсл сәнәтлә бир араја сығмајан дидактикадан мүмкүн гәдәр узаглашмаға чалышыр.

Саат һаггында мүхтәлиф мәзмунда ше'р јаратмаг олар. Мәсәлән, тутаг ки, саатына диггәтлә бах, әгрәбләр вахты килә-килә әридир, күнләрини мә'насыз кечирмә, Өмрүн һәр дәгигәси гијмәтлидир. Оун гәдрини бил, бөјүк арзуларла јаша вә и. а. вә с.

Б. Ваһабзадәнин «Саат» ше'риндә исә бун-

ларын һеч биринә раст кәлмирик. Ше'рдә охујуруг:

Чыг!

Чыг!

Чыг!

Бир-биринә бәзәсә дә вурғулар,
Вурғуларда сәсләнән һәр анын өз һөкмү вар.
Анын бири севинчә, бири гәмә бүрүнүр,
Саатын сәси бирдир, һөкмләри чүрбөчүр!

Фикир ајдын, мәтләб бәллидир. Шаир идејаны билаваситә ифадә етмишдир. Һәссас охучу поетик фикирдән дәрһал өзү үчүн нәтичә чыхарыр. «Саатын сәси бирдир, һөкмләри чүрбөчүр». Зәрби-мәсәл кими сәсләнән сонунчу мисрада идеја поетик усталыгла кәстәрилмишдир.

Һәр шејдән әввәл бу ше'рдә поетик интонасија мөвчуддур. Ше'ри јазмаздан әввәл онун ритминин тапмаг лазымдыр. Бәхтијар Ваһабзадә мәһз бу јолла кетмишдир. Үч дәфә тәк-рарланан «Чыг, чыг, чыг» ифадәси елә мәһарәтлә ишләнмишдир ки, сонракы мүһакимәләр олмадан белә әсәрин идејасы гавранылыр вә јадда галыр. Үмумән шаир мә'насыз ахычылығын әлејһинәдир. О, тәчрүбәдә сүбута јетирмишдир ки, поетик тапынты да әгидәјә гулуг етмәлидир.

Б. Ваһабзадә ше'рдә һәр мөвзуја ујғун форма тапыр. «Вағзалы» ше'рини көтүрәк. Ше'р белә башланыр:

Ај вағзалы, сәсиндә хышылдајыр хәзәлләр.

«Вағзалы»ны динләјән һәр кәсә бәллидир ки, бу һаванын олдугча орижинал бир башланғычы вар, һәмин орижиналлыг «хышылдајыр хәзәлләр» бичиминдә ифадә едилмишдир. Бу гәдим халг һавасынын өзүнәмәхсус самбалы вә ләнкәри вардыр. Шаир бу ләнкәри чох һечалы (он дөрд вә ијirmi бир һечалы) мисралар васитәсилә сахлаја билмишдир, ше'рдәки ипостаса—јә'ни мүхтәлиф һечалы вә тәгти-ли вәзнин тәтбиғи халг поезијасына, һәм дә маһны үстүндә гошулмуш ше'рләрә мәхсусдур ки, мүәллиф бу ән'әнәјә дә биканә галмамышдыр. «Вағзалы» һавасы кими «Вағзалы» ше'ри дә һәм севинч, һәм дә мүгәддәс кәдәр тәлғин едир:

Сәндә һәм ајрылығын, һәм вүсәлын әсли вар,
Сәндә ики үрәјин әбәдилик вәсли вар.
Јарандын кәлинләрин аста аддым сәсиндән,
Ики һәсрәтли гәлбин биркә дөјүмәсиндән.

Бу ше'рин мисраларында мөвзуја ујғун сөзләр мәһарәтлә сечилмишдир. «Вағзалы» ше'рини охујаркән халгын һәјат тәрзи, шән мәчлиси кәз өнүнә кәлир, гара зурнанын тән-тәнәли сәси ешидилир.

Мүәллифин «Ағ сачлар», «Кағызлар», «Некролог», «Анам өлдүмү?», «Дүнјанын сәр-һәдди» вә с. ше'рләриндә тәсвир объектинә верилән рәнк тәзә, естетик мә'на јени вә орижиналдыр.

Үмумијјәтлә, Бәхтијарын лирик ше'рләринин сон бәнди даһа күчлү вә тәсирли олур. Әввәлчәдән һағыл едилән һадисәләр, тәсвир-

ләр, фикрин даһа габарыг, там ачылмасына хидмәт едир. Буну «Мумија» ше'риндә даһа ајдын көрмәк олар. Мумијалар гәдим инсанлардан бизә јадикар галан бир сирр, бир мө'чүзәдир. Шаир биринчи бәнддә мумијадан, фир'онлардан сөһбәт ачмыш, әсл мәтләби исә сон бәнддә вермишдир.

Әзәл күндән гоча дүнја,
Һәр кедәндән бир шеј алыр:
Қиминдән әмәл галанда
Қиминдән дә бәдән галыр.

Б. Ваһабзадә романтик руһлу шаирдир, һәјат һадисәләриндән јүксәк патетик-романтик чошғунлуғла данышмағы севир. О, сүкүнәтә, әталәтә, мүтилијә зиддир. Тәсвир вә тәрәннүм етдији аләми мүбаризәсиз, тәләтүмсүз тәсәввур етмир. Бу чәһәтдән шаирин «Тәјјарәләр», «Учуш» ше'рләри характерикдир. Тәјјарә шаири һәјә көрә чәлб едир?

Јердән алыб өз күчүнү,
Галхар көјә тәјјарәләр.
Мәһәл гојмаз
Нә јағыша,
Нә күләјә
Тәјјарәләр.
Учушу да әзәмәтли,
Дурушу да әзәмәтли...

Лакин шаир әзәмәтә «көзәлдир», «һејранам» демир. О, алы кејфијјәтләрдән сөһбәт ачмағ үчүн тәјјарәни бир предмет, бир объект кими көтүрүр. Нә үчүн? Оңа көрә ки:

Өзү кими
Өлүмү дө мөрдөндир.
...Јаваш-јаваш өлө билмөз
Өлөндө дө бирдөн өлөр
төјјарөлөр.

Бу сәтирләр мәғрурлуг, никбиллик ифадә едир. Мүәллиф инсаньы вугарлы, әжилмәз көрмәк истәјир. Она бәхш едилән һәјаты чәсарәтлә јашамағ, өз мәсләки јолунда өлүмүн көзүнүн ичинә дик бахмағ идејасыны прәли сүрүр.

«Учуш» ше'риндә шаирин романтик үслубу өзүнү даһа бариз шәкилдә әкс етдирир:

Мән саһили олмајан
дәнизләр истәјирәм.
Ахшамлары олмајан
күндүзләр истәјирәм.
Рө'јалар әләминә мәни данм сәсләјән
чилвөләр истәјирәм.
Зирвәси көрүнмәјән
зирвөләр истәјирәм.
Мән кичик бир үрәјәм—
Бу дүнјанын, һәјатын
бәзәјијәм, сүсүјәм.
Мән кичик бир үрәјәм,
сонсузлуг өлчүсүјәм.

Шаирин романтикасы мүчәррәд дејил, әксинә, бу романтика инсан гәлбинин учалмағ, учалтмағ, бөјүк әмәлләр јолунда јүрүшә чыхмағ арзулары илә һәмәһәнкдир.

Поезијада фәрди јарадычылығ кејфијәтләринә малик олмағ, һәјат һәгигәтләрини көс-тәрән һиссләрин, дујғуларын, еһтирасларын реал мәнзәрәсини јаратмағ, һәм дө парлаг бојаларла, орижинал бәдин васитәләрлә јарат-

мағ демәкдир. Вагифин, Сабирин, Сәмәд Вургунун, Рәсул Рзанын һәр биринин өзүнәмәхсус јарадычылығ тәрзи вардыр, чүнки онлар орижиналдырлар.

Хумар-хумар бахмағ көз гәјдасыдыр,
Ләләтәк гызармағ үз гәјдасыдыр,
Пәришанлығ зүлфүн өз гәјдасыдыр,
Нә бәди-сәбадан, нә шанәдәндир¹.

Јалныз Вагиф белә јаза биләр. Инсан көзәллијини белә чошғун мәһәббәтлә тәрәннүм етмәк, һәјаты севмәк, һәјата бағлылығ өз мұасирләри арасында Вагифи фәргләндирир. Јахуд:

Фәһлә, өзүнү сән дө бир инсанмы санырсан?!
Пулсуз киши инсанлығ асанмы санырсан?!
Инсан оланын чаһу чәләлы кәрәк олсун.
Инсан оланын дөвләти, малы кәрәк олсун!
Һүммәт демирәм, сәләри али кәрәк олсун,
Алчағ, уфачығ дахманы саманмы санырсан?!
Ахмағ киши, инсанлығ асанмы санырсан?!²

Бу сарказм, бу дахили гәзәб вә е'тираз, бу ифадә васитәләри, формалар, тәшбехләр Сабирә мәхсусдур. Көһнә ше'рин дар чәрчивәсини вуруб дағьдан Сабир сатирасы ичтиман вә реал һәјатла бу гәдәр јахындан тәмасда ола биләрди.

Л. Толстој дејир: «Поезијанын саһәси һәјат гәдәр сонсуздур»³. Инсан фәалијјәти, инсан дү-

¹ М. П. Вагиф. Әсәрләри, Б., Азәрнәшр, 1957, сәһ. 99.

² М. Ә. С а б и р. Нопһопнамә, 1-чи чилд, Б., Азәрбајчан ССР ЕА нәшријјаты, 1962, сәһ. 97.

³ Л. Н. Толстой. Полное собр. соч., т. 6, М., ГИХЛ, 1950, сәһ. 2.

шүнчөлөри алэминдэ поезиянын фəтһ елэмэдији кушə жохдур. Һəјат вə чəмијјэт поезија үчүн мөвзу ола билəчəк зəнкин вə рəнкарəнк һадисəлəрлə долудур. О шаир үмүмхалг мəһəббəти газаныр ки, Һəјат һадисəлəрини гəлэмə аларкən үмүми мүһакимəлəрдən, сөнүк фикирлəрдən, сөзчүлүкдən гачыр, Һəр бир һадисəјə поетик мəһна верир, ону эсл мəһнада сənəтин дилинə чевирир, субъектив һисслəри ичтимаи мəзмунла зəнкинлəшдирир.

Бəхтијар Ваһабзадə китабан-китаба дејил, ше'рдən-ше'рə инкишаф едир. Онун лирикасынын мөвзу даирəsi кениш олдуғу ки, эсəрлəринин дахили драматизми, динамиклији, образларында үмүмилəшдирилмə дə күчлүдүр.

Б. Ваһабзадə мүасир шаирдир, бу күнүн шаиридир. О, эн чох мүасирлəримизи дүшүндүрэн мəсəлəлəрдən јазыр. Мүасирлик Бəхтијар лирикасынын чаныдыр. Онун истəр лирик, истəр лирик-епик, истəрсə портрет ше'рлəри халгын күндəлик Һəјат вə мүбаризəсинин бəдди ин'икасыдыр. Мүасирлик социалист реализми эдəбијјатынын эсасыны тəшкил едир. Б. Ваһабзадə мүасир Һəјат Һəгигəтлəринин, мүасир тарихин ајры-ајры моментлəринин фəлсəфи-бəдди синтезини вермəјə даһа чох мејл едир.

Б. Ваһабзадə ше'рлəри һаггында данышаркən бир чəһəти дə гејд етмəк лəзымдыр. Шаир Һəјат материалыны, фактлары сэдəчə гејдə алмыр. Белə олсајды, һəмин ше'рлəр ади мəлүмат, гəзет хəбəрлəри характери дашыјарды.

Һəјат Һəрəкəтсизликлə, инчəсənəт гуру тəсвирлə бир араја сыға билмəз. Деталларын əкə етдирилмəсиндə истəдəдын сəвијјəсиндən асылы олмајараг, тəсвири поезија, даһа доғрусу һадисəни һадисə наминə, һисс наминə кəс-тəрэн поезија олса-олса натуралист поезијадыр. Техники чəһəтдən мүкəммəл олан бу тəсвир усталыгла дүзəлдилən ојунчаг тəсвири бағышлајыр. Бу тəсвирин мəркəзиндə дуран Һəјат һадисəси алдадычы, Һəддэн зијадə заһири олур, чүнки натуралист һадисəлəрин дахили маһијјəтини ачмаг имканындан мəһрумдур. Натуралист, сєјрчи поезијада нə инсан еһтирасы вə арзусу, нə фəрəһ, нə кəдэр вə алəм, нə мүбариз руһ вə чошғунлуг вардыр.

Тəсвири лирика реал Һəјата сəһни, дајаз баханда јараныр. Мүрлиф јалныз тəсвир едир, аз фикирлəшир, аз Һəјəчанланыр. Буна кəрə дə тəсвири поезијада интеллектуал јүксəклик, инəндырычылыг ола билмəз.

Бəхтијар билаваситə шаһиди олдуғу һадисəлəрдən, ону Һəјəчанландыран, диндирэн һадисəлəрдən сəһбəт ачыр. Шаир 1961-чи илдə Јахын Шəрг өлкəлəринə сəјаһəтə чыхмыш, Бағдадда вə Кəрбəлада, Гаһирəдə вə Бејрутда, Танжердə вə Касабланкада олмушдур. Бу сəјаһəт шаирə зəнкин поезија материалы вермиш, «Көзлəрин», «Ачыг шəһəр», «Көзлəрин дили», «Ағлајан лəри», «Пантəонда», «Тағи-кəсра», «Атылмајан топлар» вə с. ше'рлəрин јаранмасына сəбəб олмушдур.

Кəздији шəһəрлəрдə шаирин көзүндən Һəч нə јайынмыр. Бунунла белə о, кəрдүклəринин

садәчә сејрчисинә чеврилмир, эксинә, һәр бир һадисәнин маһијјәтиндә мә'налы, башгалары үчүн ибрәтамыз бир кејфијјәт ахтарыр. Инсанпәрвәр совет шаирини тәсбеһ чевриб аллаһа тәвәккүл дејән, исламын әсири олан, әтрафында баш верән һадисәләрә бикәһә галан хусуси мағазә саһибн, Имам Һүсејнин сәрдабәсиндән бәхт диләјән, пај уман, сәадәт арзулајан диндарлар чох дүшүндүрүр.

Тутуб Имам Һүсејнин гызыл сәрдабәсиндән,
О ағлајыр, үрәкләр парчаланыр сәсиндән.
Сүмүјү сүрмә олмуш имамдан кам истәјир,
Хошбәхт өмүр истәјир, боллу тәам истәјир.
...Сәрдабәдән јапышыб ағлама јана-јана!
Имама јалварынча, өзүнә јалварсана!

Сәнәткарлыг поезијадан конкретлик вә садәлик тәләб едир. Лирик әсәр фикри конкрет, јығчам, садә бир формада ифадә етмирсә мөвзусунун актуаллығына вә һәјатилијинә бахмајараг ону јүксәк сәнәт әсәри һесаб етмәк олмаз. Мүасир ше'р образы тәфәккүрү, һәјаты идрак методу, бәднн үмумиләшдирмә гүввәси илә фәргләнмәлидир.

В. И. Белински демишдир: «Садәлик бәднн әсәрин зәрури шәртидир, бу шәрт өз маһијјәтинә көрә һәр чүр заһири бәзәји, һәр чүр јарадычылыг инчәликләрини рәдд вә инкар едир. Садәлик һәгигәтин тәзәлијидир вә бәднн әсәрләрин гүдрәти мәнз бу садәликдәдир...»¹

¹ Қ. Талыбада. Әдәби ирс вә варисләр, Бакы, Азәрнәшр, 1974, сәһ. 201.

Узунчулуг, мәзмун јохсуллуғу һәгиги истәдада, һәгиги сәнәт нүмунәсинә јад кејфијјәтдир. Лирик ше'р, халг арасында дејилдијикими, вәзидә ағыр, чәкидә јүнкүл олмалыдыр. Фикри бир нечә мисра, бир нечә бәнд әвәзинә бүтөв сәһифәләрдә ифадә етмәк, ше'ри мәтләбә дәхли олмајан тәфәрруатла јүкләмәк, узунузады һашијәләр чыхмаг охучуну гане етмир. Артыг сөз, артыг сөһбәт ше'ри кәсәрдән, бәднн мәзијјәтдән салыр.

Бәхтијар Ваһабзадә гыса јазмаға, ше'рин конкрет, фикрин јығчам олмасына чалышыр. Онун әсәрләриндә заһири еффект, сөзчүлүк, ибарәбазлыг өз јерини тәбиилијә, фәлсәфи-фикри дәринлијә, динамиклијә верир. Шаир һәр сөзүн, һәр мисранын сигләтинә фикир верир:

Јазырам ше'римн мән јана-јана,
Һеч кәси севмәјән өзү севилмәз.
Һәр шеји гәлбимә салмасам, ана,
Ше'рим көнүлләрә јол тапа билмәз.

Јығчамлыг шаирин истәр сијаси лирикасына, истәрсә достлуг, мәһәббәт мөвзусунда олан ше'рләринә хасдыр. Фикирләрин садә вә конкрет ифадәсинә көрәдир ки, бу ше'рләр јадда галыр, охучуларә нәчиб, ишыглы һиссләр ашылајыр: «Баһар вә мән», «Гара сачлар, ағ сачлар», «Мәним бир гоншум вар», «Гонаг», «Рәссам», «Өмүр», «Күнләр кечир», «Суал», «Вәтәндән-вәтәнә», «Ағыл — көз», «Сүр'әт» вә и. а. әсәрләри мөвзусунун актуаллығына, фикри истигамәтинә, мәтләбин емо-

сија долу жыгчам сәтирләрде шәрһинә көрә диггәти чәлб едир.

Фикир жыгчам вә ардычыл верилдикдә да-
һа чох тәсирли олур, узун мүддәт-јаддан чых-
мыр. Бәхтијарын ғыса, конкрет ше'рләриндә
фикир елә мараглы, мәзмун елә ајдындыр ки,
охучу шаирин мәгсәдини асанлыглы анлајыр.
Бир нечә мисал:

Аллаһ дејә-дејә мин ил, милјон ил;
Дикилди инсанын көзү көјләрә,
Әввәлчә хәјалы кәзди сәманы,
Һәлә кетмәсә дә өзү көјләрә.
Јазды зәкасынын тәнтәһәсини
Инсан ајағынын изи көјләрә.
Демә аллаһымыз зәһмәтимизмиш,
Учалтды торпагдан бизи көјләрә.

Шаир бурада әмәјин, зәһмәтин гүдрәтини
өн планда тәсвир етмишдир. Инсаны учалдан,
она шөһрәт кәтирәй әмәкдир. Бәшәр оғлу узун
илләр боју аллаһа пәнаһ апармыш, онун
мәрһәмәтинә бел бағламышдыр. Лакин шүүр,
зәка, әмәк вә күн инсаны, «аллаһ евинә» —
кәһкәшаңлара апарыр. Јүксәлиш, гуртулуш
зәһмәтдәдир.

Б. Ваһабзадәнин лирикасында тәбиәтин
көзәлликләрини вәсф едән ше'рләр чохдур.
Шаир ғајалардан сүзүлән шәләләләри, сују
диш көјнәдән булаглары, лејсан, јағышы, ја-
шыл мешәни, улдузлары сәјрышан сәманы һә-
зин бир диллә, инчә бир зөвглә тәрәннүм едир.
Шаир тәбиәтлә инсан характери арасында бир
охшајыш көрүр. Она елә кәлир ки, тәбиәти,
онун әсрарәнкиз, көзәлликләрини дүјмајан

адам мә'нән јохсулдур. Инсан тәбиәт һадисә-
ләринин маһијјәтиндәки мә'на вә һикмәтләри
дүјмалыдыр:

Әввәлини дағларын зирвәсиндән
көтүрән;
Дағларда ғаһ-ғаһ чәкиб дәрәләрдә
һөнкүрән,
Сачы дағда, тәпәдә көпүк-көпүк
ағарыб
Дүзәнләрдә гаралан,
Әввәли мүдрик гоча,
сонрасы чаван олан
Сел олмаг истәјирәм...
Ғышдан баһара кәлән
јол олмаг истәјирәм...

Бәхтијар идиллик сәһнәләрин, јекнәсәг вә
чансыхычы мәнзәрәләрин риторик тәрәннүм-
чүсү дејилдир. Шаирин тәбиәт көзәлликләри-
нә һәср едилмиш ше'рләринин әксәријјәтиндә
конкрет фикир вә идеја вардыр. Тәбиәтә фәал
мүдахилә, инсанла тәбиәтин вәһдәти бу ше'р-
ләрин сәчијјәви хүсусијјәтини тәшкил едир.
«Динчлик истәмирәм» ше'ри бу чәһәтдән ха-
рактерикдир:

Сәсли-күјлү шәһәрдән
дағларын ғојундакы
доғма јурда кәлмишәм.
Мән о гәдәр шадам ки...
Бу дағлардан да уча
дағлара јүксәлмишәм.
...Мәхмәр донлу көј отлар
чарпајым, олмуш мәним,
Суларын ширылтысы
лајлајым олмуш мәним.

Лирик гəһрəман ишкүзар алəмдəн узагла-
шыб тəбиəтин гəјнуна кəлмишдир. Радиодан;
гəзетдəн узаг кəзир. Бир мүддət онун əсəблə-
ринə рəхатлыг енир. Лакин кəјүн, јерин нə
гəдər сeјринə далмаг олар. Одур ки:

Ахыр бездим,
јорулдум...
Кəзлəримдə бир олду мəним бу кəј дə,
јер дə.

Јекнəсəглик лирик гəһрəманы јорур. О, тə-
биəтин гəјнундə əмəли фəалијјэтə, ишкүзар
һəјатə чан атыр:

Дунја курорт дејил ки,
бу чыдыр мейданына
динчəлмəјə кəлəк биз.
„Јох, јох!
Дəзкəһ' башында,
Ја да стол башында
шəрəфлə динчəлəк биз.

Шаир дəмəк истəјир ки, инсан јалныз өзү
үчүн јашајырса, өз шəхси рəхатлыгы гəјдинə
галырса, өмүр мəнасыздыр. Əсл һəјат баш-
галары үчүн јашамагдыр. Худпəсəндлик инсан
үчүн эн бəјүк фəчиəдир. Бу хүсусијјəти «Дағ-
да шəлалə кими», «Кечəнин сағлыгына», «Дағ
вə мən...» əсəрлəриндə дə кəрмəк олар.

Тəбиəт тəсвириндəн, тəбиəтдə баш верəн
тəбии һадисəлəрдəн Ваһабзadə мұхтəдиф сəп-
кидə истифадə едир. Онун поезијасында чан-
лы, тəбиəт лəвһəлəри. аз-дејиддир Бунунла

белə, тəбиəт вə онун предметлəри Бəхтијар
ше'ринин чанына һопдурулмуш, мəналанды-
рылмыш вə поетик васитəјə чеврилмишдир.
Шаир лирик гəһрəманын дилиндəн дејир:

Вугарла дајанан ағачлар кими
Өлмəк истəјирəm мən ајағ үстə.

Вə јахуд да:

Коллəрын дибиндə тəк битдијиндəн
Бəјну бүкүк олур бəнəвшəнин дə.

вə с.

Ајры-ајры бəндлəрдəн кəтүрүлмүш бу мис-
ралардакы бəдин фон тəбиəт гəјнундакы пред-
метлəр олса да (ағач, кол, бəнəвшə) сəһбət
онларын маһијјəтиндəн јох, инсан мəнəвијја-
тындан, инсани һиссдəн кəдир.

Поетик фикрин конкрет вə оријинал ифа-
дəси бəхымындан Бəхтијар Ваһабзadəнин
«Бағчамдан ахан су», «Бабамын комасы»,
«Шəки», «Азəрбајчан оғлујам», «Өзүмү ахта-
рырам», «Сəадət һағгында дүшүнчəлəр», «Сүр-
эт», «Бир күл илə јаз ачылмаз» вə с. ше'рлəри
диггəтичəлб едир. Бу ше'рлəрдə шаир идејаны
конкрет тəəссүрат əсасында шəрһ етмəјə; һə-
јат һағгында, инсан һағгында кениш фикри-
фəлсəфи мұһакимəлəр јүрүтмəјə чалышмыш-
дыр.

Шаирин «Тəклик» ше'риндə инсанпəрвəр-
лик фəлсəфи идрак илə говушмушдур. Мүəl-
лиф кəстəрир-ки, əкəр инсан бир саат ездə

тэк галса, жүз илин дәрди илэ жүкләнәр, диварлар да ајаг ачыб онун үстүнә кәләр. Инсан өзүндән башгасы олмајан бир јердә инсан олдуғуну унудар. О, мешәләр султаны асланын белә јалгыз олмасыны истәмир.

Од вурмаса, габда су даша билмәз,
Гуш да тәк ганадла даҭ аша билмәз.
Көсөјүн икиси чөлдә дә јанар,
Бирн очагда да алыша билмәз.
Гәлбимдә мин сөзүм, мин сөһбәтим вар,
Мән дејим, сиз дејин, дил јорулмасын.
Јығылын, јығылын башыма достлар
Мәним бир күнүм дә сизсиз олмасын.

Шаирин гәһрәманлары мәсләки уғрунда өлүмә кедән, Вәтәни, халгы сонсуз мәһәббәтлә севән инсанлардыр. Әдәбијјатшүнас К. Талыбзадәнин дили илэ десәк: «Бу ше’рләрдә шаирин һәјат һадисәләринә никбин мүнәсибәти, никбин дүнјакөрүшү дәрһал нәзәрә чарпыр. Һәјата, әмәјә, фәалијјәт көстәрмәјә чағырыш, инсана мәһәббәт, һуманизм бу ше’рләрин үмуми идеја истигамәтини тәшкил едир. Мә’насыз кечән күнләрә, мешшанлыға лә’нәт охујур. Бүтүн бу мә’нәви кејфијјәтләр Бәхтијар лирикасынын даһили аләмнин тәшкил едир, онун лирик мәтнинин мәзмунуну ифадә едир»¹.

Б. Ваһабзадәнин лирикасында һисс-һәјәчанын ифадә-формасы мүхтәлифдир. Бунлардан бири дә һиссин «мән» адындан ифадә едилмә-

¹ К. Талыбзадә. Әдәби ирс вә һадисәләр, Бакы, Азәрнәшр, 1974, сәһ. 201.

сидир. В. Г. Белинскинин тә’биринчә, лирикада «шаирин шәхсијјәти биринчи јердә дурур вә биз һәр шеји башга чүр јох, һәмнин шәхс васитәсилә гәбул едирик вә баша дүшүрүк»¹.

Керчәк, объектив һадисәләр, чанлы инсан характерләри лирикада өз әксини тапмаздан әввәл, шаирин фикир вә һиссләр дүнјасындан кечир, һәгиги керчәклији вә реал аләмнин һадисәләрини әкс етдирир. Лакин о, буна о вахт һаил олур ки, мәнзәрәләрдә вә образларда өз аләмнин ачмыш олсун. Образы башга јолла јаратмаға чалышан шаир лирик жанрын гәһрунларыны позмуш олур, В. Г. Белински дејәндә ки, лирика әсасән «субјектив, даһили поезијадыр, шаирин өзүнүн ифадәсидир»², мәнзәрә буну нәзәрдә тутмушдур.

Б. Ваһабзадә ше’ринә диггәт едәк:

Галхыб зирвәсинә уча бир дағын
Бурдан сејр едирәм әнкинликләри.
Гәрибә дүјғулар һеј ахын-ахын,
Сүзүлүр гәлбимә бајагдан бәри.

Сонсүз кенишлијә, бу әнкинлијә
Бахыб нәфәс алыр адам дәриндән
Учмаг истәјирсән учалыб көјә
Дағын көз гаралдан зирвәләриндән.

...Ахыр далға-далға гәлбимә ишыг,
Һәр дәфә чыханда уча дағлара.
Дејирәм, нә гәдәр сығышдырмышыг,
Кениш гәлбимизи дар отағлара.

¹ В. Белински, Сечилмиш әсәрләри, II чилд, Азәрнәшр, 1948, сәһ. 7.

² Јенә орада, сәһ. 8.

Бир кәндә бир дәфә ашағыдан бах,
Ону тамам-камал көрә билмәзсән.
Једди кәнд, үч шәһәр көрүрәм анчаг
Бу дағын башындан бир бахышла мән,
Бу Ханлар, бу Кәнчә, бу Шых, бу Тағлы,
Бу Азад, бу Моруд, бу — Гарадағлы.

Б. Ваһабзадәнин поетик «мән»и мәнуд субъектив дүҗулардан азаддыр. Шаир бир сыра әсәрләриндә, јалныз'өз гәлбинә аид олан сәсләри поезијанын дилинә чевирдикдә бу «мән» поетик тәфәккүрүн һәјатла, инсанларла тәмасынын бәди ифадәси олур. Бу поетик «мән» шаирдә һеч заман шаблон дејил, һеч вахт мүчәррәд характер дашымыр. Нә үчүн? Чүнки шаир һәјат һадисәләрини, инсанларын гәлбиндә чағлајан әлван һиссләри өз гәлбинин сүзкәчиндән кечирир, дәрк етдији мәтләбләри үмумиләшдирмә јолу илә бизә чатдырыр, бир тәрәфдән дә һәр бир инсан башгаларынын кечирдикләрини јалныз о заман тәһлил едә биләр ки, бу һиссләри өзүнүн гәлб чырпынтылары кими јашасын, субъектив мүһакимәләрдән объектив нәтичәләр чыхарсын. Поетик. «мән» бир дә она көрә инандырычы олур ки, шаир өз гәлбини һеч вахт үмуми бәшәри дүҗулардан кәнара чәкмир, һәмишә бәшәријјәтин тәлејиндә иштирак едир. В. Г. Белински јазырды: «Бөјүк исте'дадда дахили субъектив үнсүрүн чохлуғу инсанпәрвәрлик әләмәтидир. Бу истигамәтдән горхмајын, о сизи алдатмаз, о сизи сәһв јола салмаз. Бөјүк шаир өзү һаггында, өз мәнлији һаггында данышаркән үмумилик һаггында — бәшәријјәт һаггында данышыр.

чүнки бәшәријјәт нә илә јашајырса, бунлар һамысы онун тәбиәтиндәдир. Мәһз буна көрә дә онун гүссәсиндә һамы өз гүссәсини көрүб таныјыр, онун гәлбиндә вә руһунда һамы өз гәлбини көрүр вә ону јалныз бир шаир дејил, ејни заманда бир инсан, бәшәри гоһумлуғ нөгтеји-нәзәриндән өз гардашы һесаб едир»¹.

Ше'рдә мәнзәрә елә тә'сирлидир ки, биз дә шаирлә биркә дағларын зирвәсинә галхмаг, јашыл вадиләрин сәјринә далмаг истәјирик. Бу, она көрәдир ки, шаир өз һиссинин, өз мәһәббәтинин бир һиссәсини бизә бәхш етмишдир.

Бәхтијарын ше'ринин гәһрәманы өзү һаггында «мән» дејән шәхсдир. Онун характери — Бәхтијар поезијасынын лирик характеридир. «Лирик гәһрәман», «лирик характер», «лирик персонаж», «лирик әсәрин гәһрәманы» садәчә олараг «шаир» вә «мүәллиф» — бүтүн бунлар чох вахт өз әксини лирик әсәрдә һиссин вә әглин тәфәккүр материалында тапыр.

Шаир бә'зән күтлә адындан, халг адындан данышаркән «биз» дејә чыхыш едир:

Ингилаб еләдик, зүлмү девирдик,
Ујадыг заманын мин гәзасына.
Биз мәрду-мәрдана дөјүшә кирдик,
Һагсызы чатдырдыг өз чәзасына.

Бурада да шаирин өз сәси чохсәсли «биз» ичәрисиндә итмир, онун лирик характери ајдын көрүнүр.

¹ В. Г. Белински, Рус әдәбијјаты вә классикләр һаггында, Азәрнәшр, 1954, сәһ. 244.

Охучу сijasи лирикада «мән»и чох вахт шаирин өз шәхсийjәти кими гәбул едир. Шаир, тутак ки, илк мәнәббәти, аjрылыгы, мәктәб илләрини һәјатда көрмәдән, бунларда јашамадан, бу һагда тә'сирли, һәгигәтәујгун әсәр јарада билмәз: Нә үчүн ашағыдакы сәтирләр бизи дәрһал өз тә'сири алтына алыр? Чүнки бурада тәсвир олунаһ һадисә бизим һәр биримизә танышдыр, доғмадыр:

Мән өз чарпайымын баш тәрәфиндән
Асмышам достларла биркә шәклими.
Сәјр едиб һәсрәтлә һәр күн онлары
Чырпыныр, чырпыныр көңлүм гуш кими.

Мәни гынамајын, бу садә шәкил
Бу евдә һәр шејдән әзиздир мәнә.
Һәр она баханда гонаг кедирәм
Өмрүмүн ән әзиз, хош илләринә.

Севимли, мөһрибан мүәллимләрим
Одур, сыра илә башда дүзүлмүш.
Кимисә зилләмиш бахышларыны,
Кимиси гымышыб бир азча күлмүш.

Отурмуш достларым, дәрә јолдашларым
Ашағы чәркәдә будур, јан-јана.
Онлара бахдыгча дүшүнүрәм мән,
Бөјүк бир әләмдир бу һал дујана

Бәли, бу гајғысыз, бу шән ушаглар,
Бир вахт бир синифдә охујурдулар.
Ешги, һәвәсләри, арзулары бир,
Һәр шеји бир көрүб бир дујурдулар.

Охучу шайрә дәриндән, сөзсүз инаныр.
Инаныр ки, о, бу һиссин тәрәннүмүндә һеч нә
ујдурмамышдыр, әксинә, өмрүнүн ширин, уну-

дулмаз чағларындан биринин тә'сиринә гапылмаш, һәммин күнләр һаггында ачыг, сәмини данышмышдыр.

Шаир өз ше'рләриндә лирик «мән»ини даим вә јорулмадан ахтарыр. О, буну адамлары өјрәнәрәк, халгла, халгын һәјаты илә јекдил јолараг ахтарыр. Шаир јарадычылығы боју халгын характери илә јахынлашмыш, мүасир һәјатла тәмәсда олмуш, елә буна көрә дә лирик «мән» даим зәнкинләшмиш, кенишләнмиш вә тәкмилләшмишдир. Мәнз она көрә дә онун ифадә етдији «мән» чох вахт «биз» тә'сири бағышлајыр. Шаир өз мүасирләринин дүшүнчәләри илә јашајыр. Лирик характерин кенишлији, мәзмунлулуғу, зәнкинлији шаирин дүнјакөрүшүнүн әһатәсиндән асылыдыр.

Б. Ваһабзадә өз лирикасында чәмијјәтин үмуми идеја вә бахышларыны әкс етдирмир. О, конкрет, фәрдиләшдирилмиш инсан характерини тәсвир едир. Белә олмасајды, шаирин поезија јарадычылығы «гафијәләндирилмиш гәзәт мәгаләси» сәвијјәсиндән ирәли кетмәзди.

Мәнә гүввәт верән, сј ана торпаг,
Нә сәндән дөнәрәм, нә мәсләкимдән,
Үрәклә јашадым, үрәклә анчаг,
Јалныз үрәклә дә өләчәјәм мән.

Мүәллиф бурада «мән» адындан чыхыш едән гүввәтли лирик характер јаратмышдыр. Бу характерин әләмәтдар, сәчијјәви хусусијјәтләри нәдир, о һансы кејфијјәтләри өзүндә бирләшдирир? Һәр шејдән әввәл, о, бизим мүасирләримизин мүсбәт, типик, характерик

сурәтидир. О, әгидәсиндә мөһкәмдир, инамында дөнмәздир. Чөрәжини једији, сујуну ичдији, һавасыны уддуғу, гојнунда јашадығы доғма Вәтәнинин садиг оғлудур. Бу лирик гәһрәмаһнын синәсиндә булаг сују кими тәмиз арзуларла долу бир үрәк чырпыныр. Бу үрәк һеч вахт јенилмәз, һеч вахт хәјанәткар олмаз. Охучу бу үрәјин сәдагәтинә, бөјүклүјүнә инаныр.

Халг маһныларынын тәсири алтында јарадылан лирик әсәрләрдә ишләдилән «мән» шаирин образы дејилдир. Мәсәлән, «Олду» ше'риндә һеч кәс шаирин шәхсијјәтини ахтармаз:

Әлләрини үзүб мәнән
Јарым бир баш кедән олду:
Чан дејиб, чан ешидәрдик
Бу ајрылыг нәдән олду?..

Јаранмышам мәнәббәтдән.
Пај алмадым сәдагәтдән.
Бу һәсрәтдән, бу мөһнәтдән
Көзүм јашы дән-дән олду.

Өз ешгимдән, диләјимдән,
Ајры дүшдүм илләрлә мән.
Анчаг сәндән ајры кәзән
Үрәк дејил, бәдән олду.

Шаир «мән» адындан да, «биз» адындан да данышанда өз јарадычылыг ән'әнәләринә садиг галыр; һәјатын ән характерик һадисәләрини гәләмә алыр, мүасиримизин гәлбинә көзәл арзулар тохуму сәпир, јени инсанын, хусусән, кәнчләрин тәрбијәсинә көмәк едән

мүтәрәгги идејалары тәрәннүм едир. Шаирин лирик гәһрәманы өз характериндә ән инсани, ән нәчиб кејфијјәтләр һифз етмәкдәдир. Онун бәдин мәзијјәти, һәјати әһәмијјәти бурасындадыр.

Б. Ваһабзадәнин лирикасынын даһа бир хусусијјәти һәјаты-даим һәрәкәтдә, дәјишмәдә, мүбаризәдә вермәсидир. Бу лирикада кечичи әһвали-руһијјә, дурғун, донуг мәнзәрәләр әкс олунмур.

Јухума дәм тутуб кечә сүбһәдәк
Нә јаман өтүрсән белә дағ чајы?
Елә бил бошалыр долу бир үрәк
Кәтирдин көнлүмү дилә, дағ чајы.

Дағын сәрвәтини һеј ахын-ахын
Чөлләрә, дүзләрә јетирән олдун.
Уча тәпәләрин, уча дағларын
Дәнизә узаңан әли сән олдун.

Кечә дә, күндүз дә, баһар да, ғыш да
Ахырсан:

Бу ахын нә дејир бизә?
Ахын вар, ахын вар торпагда, дашда,
Јерләрдән көјләрә, дағдан дәнизә,
Дағлардан дүзләрә кур селлар, ахын.
Бу ајлар,

бу илләр,
фәсилләр ахын.

Бурада диггәти һәр шејдән әввәл, көз өнүндән көлиб кечән вә реал сурәтдә һисс олунан мәнзәрәләрин өзүнәмәхсус поетик һәрәкәти, сөзүн сезилмәјән, лакин күчлү мелодијасынын һәрәкәти чәлб едир. Бу һәрәкәт, бу

ахын охучуну өз гојнуна алып, јени-јени
чанлы мәнзәрәләрдән кечирир.

Шаирин лирикасында образлар, мәнзәрә-
ләр дәјишдикчә әһвали-руһијјә дә, һиссләрин
чалары да дәјишир:

Дәниз јырғаланыр беләдән-белә,
Елә бил јатағы она дар кәлир,
Һајгырыб өзүнү чырпыр саһилә
Она гәзәбиндән бир вугар кәлир.
Дәниз,

гәзәбинә ортағам мән дә.
Қининдән, һирсиндән сулар үркүшүр.
Һәр дэфә мән сәни белә көрәндә
Јадыма өз һирсим, һифрәтим дүшүр.
Де һансы һифрәтдир сәни диндирән, —
Өзүндән чыхарыб гәзәбләндирән?..

Ше'рдәки «јырғаланыр», «кәлир», «Һајгы-
рыб», «үркүшүр», «дүшүр», «чыхарыб» вә с.
сөз образлары һәрәкәтин мәнзәрәсини ачыр.

Лирик әсәрдә чанлы образларын үстүнлүк-
ләри чоҳдур: Образ тәкчә керчәклијин инки-
шафыны јоҳ, һәм дә инсанын һисс вә фикир-
ләринин мүбаризәсини әкс етдирир, лириканын
«предмети» олан «инсан гәлбинин диалекти-
касыны» ачыр.

Һәјатын диалектикасы, һәр шејдән әввәл,
мүәллиф һиссләринин вә фикирләринин диалек-
тикасында тәчәссүм едир. Бурада әсәс шәрт
ифадә олуна һиссләрин чошғунлуғудур,
даһили драматизмдир. Б. Ваһабзадәниң даһи-
ли динамика вә һәрәкәтлә зәнкин олан ше'р-
ләри чоҳдур. Мәсәлән:

Нә гәдәр фәрәһлидир бизим шәһәр бағлары
Алып јаз күнләриндә гојнуна ушағлары:
Онларын нә гајғысы, нә дәрди?! Күлә-күлә.
Ојнағ кәпәнәк кими гонурлар күлдән-күлә.
Онларын бәзиләри ата үзү көрмәмиш,
Атајла чөрәк јејиб биркә өмүр сүрмәмиш,
Онлар ата палтары һәлә кејмәсәләр дә,
Көрпә үрәкләриндә јер јоҳдур, гәмә, дәрдә,
О аталар өлдү ки, галиб јашасын Вәтән,
Өлдүләр ки, өлүмләр чәкилсин јер үзүндән.
Өлдүләр ки, — өлмәсин оғуллары, гызлары.
Өлдүләр ки, — сөнмәсин Кремлин улдузлары.
Онлар сінәләрини алова кәрдиләр ки,
Өмүр чырағларыны вахтсыз сөндүрдүләр ки,
Дүшмән бирчә евин дә шаманы сөндүрмәсин,
Онларын көрдүјүнү балалары көрмәсин.

Ејни фе'лләрин тәсдиг вә инкар шәкиллә-
рини гаршылашдырмагла шаир тәзадлар
јаратмышдыр. Бу да ше'рин бәдин тәсир
күчүнүн, емоционаллығынын гүввәтләнмәсинә
сәбәб олмушдур. Бәхтијарын бу ше'риндә
охучуну чәзб едән поетик һәјәчанын диалек-
тикасыдыр, шаирин гәлбиндә тоғгушан фачиә-
ли вә шән һиссләрин диалектикасыдыр.
Мүһарибә чоҳдан гуртармышдыр, топлар чоҳ-
дан сусмушдур. Јенә шәһәр бағлары шән
ушағларын күлүшү илә долмушдур. Лакин
шаирин көзләри дүшүнчәлидир. О, Вәтәнин
галиб јашамасы, оғулларын, әрләрин өлмә-
мәси, јурдумузда бәхтијарлығын әбәди бәр-
гәрар олмасы үчүн ганларыны ахыдан ата-
лары хатырлајыр. Шаирин гәлбиндә севинч,
ифтихар, гүрүр һисси илә јанашы һүзн вә
кәдәр биркә јашајыр. Бунунла белә сәнәткар,
никбиндир. Никбиндир, она көрә ки, ган

лы-гадалы күнләрин бир даһа кери га-
 йытмајачағына мөһкәм әминдир. Ше'рдә
 конкрет, объектив һәјат мәнзәрәләри јохдур,
 анчаг шаирин һисс вә һәјәчанлары архасында
 инсан таләји дурур. Дахили һәрәкәтин чох
 күчлү олдуғу бу ше'рин идеја-бәдии әсасыны
 тарихи керчәклијин драматизми, һәјатын өлүм,
 ишығлы гүввәләрин гара гүввәләр үзәриндә
 гәләбәси тәшкил едир.

Лирикада фикирлә һисс бир-бириндән
 ајрылмаздыр. Лирик әсәрин композисијасы-
 нын әсасында фикир вә һиссләрин инкишафы,
 зидд бахышларын вә емосијаларын мүбаризә-
 си, башга сөzlә, лирик тәәсүрат дејилән
 просес дурур.

Бәхтијар Ваһабзадә поезијасында лирик
 мүндәричә, форма вә композисијанын вәһдә-
 тинә усталыгла наил олур. Шаирин «Гара
 сачлар, ағ сачлар» адлы ше'ринә мурачиәт
 едәк. Ше'рин идејасы өмрү шәрәфлә баша
 вурмаг, һәјатда һалал зәһмәтлә јашамаг һаг-
 ғында фикирдир. Сачларына вахтсыз дән
 дүшән шаир өмрүн өтүб кечән күнләринә
 һејфсиләнмир, дахилән сакитдир:

Сачларыма дән дүшүр,
 дән дүшүр, јаман дүшүр.
 Һәр баханда анамын үрәјинә ган дүшүр.
 Бу ағ сачлар, ај ана, сәни дәрдә салмасын,
 Сачымын ағлығындан ганын һеч
 гаралмасын.

Сачларын еркән ағармасынын сәбәбләрини
 шаир белә изаһ едир:

Алышырам кечәләр стол архасында мән,
 Сачларым да ағарыр гәлбимин атәшиндән.
 Сән демә ки, баламын бәлкә кизли гәми вар,
 Вахтсыз агаран сачын өзкә бир аләми вар.

«Гара сачлар, ағ сачлар» ше'ри Бәхтијар
 Ваһабзадәнин сәнәткарлыг бахымындан камил
 әсәрләриндән биридир. Шаир санки дејир: Сән
 фәјдалы ишләрлә мәшғул ол, халғын үчүн
 јаша, нечә дејәрләр, бир дашын үстүнә бир
 даш гој, сачын вахтсыз ағарса да, гәм јемәјә
 дәјмәз. Бу ағ сачын һәрәси бир кәркин әмәк,
 кечәсинин, бир дүшүнчәнин, бир һала јанма-
 нын нишанәсидир.

Ше'рин композисијасы да марағлыдыр.
 Әсәр биринчи шәхсин дилиндән, анаја мурә-
 чиәтлә јазылмышдыр. Ана образынын ше'рә
 дахил едилмәси тәсадүфи дејил, бунунла-
 шаир һәм дә ана мөһәббәтинин / дәринлијини
 көстәрмәк истәмишдир. Шаир фикрини даһа
 габарыг ифадә етмәк, тә'сирли бир сәһнә
 јаратмағ үчүн тәзадлардан мөһарәтлә исти-
 фадә етмиш, беләликлә, ше'рин бәдии камил-
 лијинә наил олмушдур:

Мөһәббәт истәдин бир заман мөндән
 Дедин ки, дар кәлир көнлүмә көнлүм,
 Утаныб о бөјүк мөһәббәтиндән
 Мәним мөһәббәтим бөјүдү һәр күн.
 Елә бөјүдү ки, кичилди дүнја,
 Әријиб нөгтәјә дөндү көзүмдә
 Итирдим дүнјаны,
 Дүнјам сән олдуң,
 Һәм мәни, һәм сәни тапдым өзүмдә!

Б. Ваһабзадә бурада «бөјүдү» вә «кичилди» сөзләриндән мәһарәтлә истифадә етмәклә, онларын јаратдығы тәзадла мәһнаһы даһа да поетикләшдирир. «Мәним мәһәббәтим елә бөјүдү ки, дүнја онун мүғабиллиндә чоһ кичик көрүндү. Дүнја о гәдәр қиңилди ки, ахыр дүнјаны итирдим. Лакин итирмәклә һәм дә тапдым. Тапдым, дүнја сәнсэн! Мән өзүмдә һәм сәни, һәм дә өзүмү тапдым». Бу, садәчә сөз ојуну дејил.

Јахуд:

Гара, шәвә сачлары тәбиәт вермиш мәнә,
Ағ сачлары һәјатда мән өзүм газанмышам.

Ше'р никбин әһвали-руһијјә илә битир. Лирик гәһрәман өз һәјатындан разыдыр. Ше'р охучунун фикрини вә һиссини зәнкинләшдирир, онун шәрәфли әмәк, јарадычы зәһмәт, мәһнаһы өмүр һаггында тәсәввүрүнү кенишләндирир.

Мүәллиф әсәрини белә гуаркән һансы бәдһи мәгсәди изләмишдир? Әкәр о, сөн бәндәки фикри — зәһмәтсәвәрлији лирик киришсиз, лирик образсыз ифадә етсәјди, фикрин тәдричән инкишафы гејдинә галмасәјды, ше'рә риторика, сөзчүлүк һаким кәсиләрди, бәдһи тә'сир зәиф оларды.

Б. Ваһабзадәнин лирикасында композисија васитәләри мүхтәлиф вә зәнкинди. Ше'рләрдә лирик тәәсүрат, һиссләрин инкишафы мүнасиб, ујғун формада чанландырылып. «Гара сачлар, ағ сачлар», һабелә «Өзүмдән наразыјам», «Кечә күнәш јатыр ки, ...», «Кеч-

миш — кәләчәк» вә с. ше'рләр буна мисал ола биләр.

Шаирин елә әсәрләри дә вар ки, бурада лирик «мән»лә јанашы, епик планда тәсвир едилән гәһрәманлар да иштирак едир. «Ал күнәшин сағлығына» ше'риндә шаирин образындан башга, даһа бир нечә персонаж иштирак едир. Шаир һансы бир мәрасим мүнасибәти иләсә гурулан мәчлисдә думанланан башлары, бир-биринин шәрәфинә сағлыг дејән достлары санки кәнардаң сејр едир:

Гәдәһләри бошалдырлар, долдурурлар,
Бу дүнјаны каһ учурур, каһ гурурлар.

Лакин шаир бу мәнзәрәнин садәчә сејрчисинә чеврилмир. О, сахта сөзләрлә бир-бирини тә'рифләјән јаланчы достларын сөһбәтина мүдахилә едир:

Сағлыг демәк, вачиб нсә,
Онда дејәк:
— Бизә даңм тәмәннасыз ныгыт верән
Ал күнәшин сағлығына.

Шаирин образынын әсәрә дахил едилмәси һансы мәгсәди күдүр? О, мәчлисдәки әһвали-руһијјәни лирик персонажларын диалоглары васитәсилә дә верә биләрди. Бу, олса-олса ади сөһбәт характери дашыјарды, һадисәјә шаир мүнасибәти гаранлыг галарды. Бурада сурәтләр һаггында, онларын сөјләдији сағлыглар барәдә тәсвир вар, ше'р бунун үзәриндә гурулур, бир дә сурәтләрә шаир, мүәллиф

мүнасибәти вар, бу да идејаны ачыр, бош тә-
рифләрә күлән адамын фикрини ифадә едир.

Мүәллиф даһа бир мараглы композисија
васитәсиндән дә тез-тез истифадә едир. О,
шәхси, јахуд ичтимаи һәјатын мәнзәрәсини
чәкир. Лакин лирик тәәсүратыны бирбаша
ифадә етмир. Шаир, мәсәлән, өз мәнәббәти-
нин дәринлијини әкс етдирмәк истәјирсә:

Башымы гојарам күндә јүз кәрә
Бир јол ајағыны басдығын јерә.
Ешгиндир учалдан мәнн кәјләрә
Бу ешгин күчүнә миннәтдарам мән, —

дејир. Бу, фикрин ачыг ифадә формасыдыр.
Ону да дејәк ки, бу форма мүасир лирикада
кениш јајылмышдыр. Б. Ваһабзадә дикәр
композија васитәләринә нисбәтән ондан
даһа чох истифадә едир.

Шаир «Неј сәсиндә сәнин сәсин» ше'риндә
өз тәәсүратынын ифадәсинә тә'сирли бир ки-
ришлә башлајыр:

Забул секаһ инилдәјир, инилдәјир,
Налә чәкиб о дил дејир, о дил дејир.
Рәссам кимн шәкил чәкир
Зили рәнкдир, бәми кәлкә.
Ағы — нәш'ә
Гәми — кәлкә.

Ше'рин сонракы бәндләриндә һисс гәфил-
дән дәјишир вә шаир әсл мәтләб үзәринә
тајыдыр:

Јаныг сәсләр ахыр нејдән, ахыр чин-чин
Бу рәнкләрлә, кәлкәләрлә
Дурур мәним кәз өнүмдә
Сәнин әксин,
Сәнин әксин.

Шаирин шәрти бир мәнзәрә илә башланан
бу чүр ше'рләриндә һисс^о вә фикирләр бир-би-
рини әвәз едир вә идеја тәдричән әсәрин со-
нунда ачылыр.

Бәхтијар Ваһабзадәнин елә ше'рләри вар
ки, шаир бурада тәәсүратын кениш мәнзәрә-
сини вермир, диггәти бир фикрин, бир күчлү
вә јүксәк һиссин ифадәсинә јөнәлдир. Белә
ше'рләрдә һиссләр, фикирләр бир-бирини
әвәз етмир. Бу типли әсәрләрин динамикасы-
ны бир һиссин артмасы, күчләнмәси тәшкил
едир.

Шаирин тәрәннүм вә ифша характерли
ше'рләриндә бу композија васитәсини ајдын
мүшәһидә етмәк олар. Әкәр онун дүшүнчәләр,
тәәсүратлар поезијасында ше'рин үмуми руһу
һәзин вә лирикдирсә, тәрәннүм вә ифша харак-
терли ше'рләрә јүксәк патетика, пафос һаким-
дир. «Ијирминчи әср» ше'ри лирик јарадычы-
лығынын бу нөвүнә јахшы мисал ола биләр:

Әсримиз атом әсри, од әсри, туфан әсри
Ағыл әсри, әсәб, һәјәчан әсри.
Әсримиз синифләрини әлбәјаха дөјүшү
Әсримиз—бир өлкәдә һүрријәтин күлүшү.
Әсримиз—јаша долду он једдичә јашында
Бир јени тарих ачды синифләр савашында.
Әсримиз—милјонларын бир әмәлә гошмасы,
Әсримиз әгидәләр, фикирләр тоггушмасы.
Инсан јени, дил јени, фикир јени, нш јени.

Бешәрин беш жүз илдә кедә билмәдијини,
Кедир беш дәгигәдә бу әсрин адамлары
Ал күндүзә дөндәрир гаранлыг ахшамлары.
...Әсрин өз јолларыдыр алнымдакы ғырышлар
Һәр ғырышда бир илин өз нәгши, өз изи вар.
Симәм, нәғмәләримдә каһ галхыб, каһ енмишәм,
Әсримин өз сәси вар, бу сәсә көкләнмишәм.

Бу, һәр шејдән әввәл, күчлү еһтирас вә дә-
рин инамла долу олан мүәллиф монологудур.
Ше'рин динамикасыны һисс вә фикирләрин
бир-бирини әвәз етмәси јох, ејни һиссин күч-
ләнмәси тәшкил едир.

Шаирин сијаси лирикасынын ән камил нү-
мунәләриндән олан бу ше'рдә жүксәк пафос,
мүасир шәраитә ајдын мүнәсибәт вар. Јухары-
да мисал чәкдијимиз он алты мисрада «әср»
сөзүнүн он дөрд тәкрары мөвчуддур. Көстәри-
лән нүмунәнин бир көзәллији дә дахили инто-
насија вә тәбии ахындыр. Онун лирикасында
ән вачиб грамматик вә бәди тәләбләрә ујғун-
луға истә'ладын гүдрәти илә тәбии шәкиллә
наил олунур. Бу типли ше'рләрин композисија-
сынын бир характерик чәһәти дә фикирләрин
вә һиссләрин сон һиссәдә даһа шилдәтли вә
кәркин верилмәсидир:

Даһинни бејниһә ган сызды бирдән,
Чаһил дә гәзаја дүшлү һәмшһ күн,
Чаһилин башыны өз бәдәниндән
Ајырды, даһини јашатмаг үчүн.
Һаны о әввәлхи әгидә, мәсләк?
Әкәр фикри јохса өзү сағмыдыр?
Јашамаг хәтринә фикри дәјишмәк —
Мәсләки дәјишмәк јашамагмыдыр?

вә јахуд:

Ше'рим — намусум мәним,
ше'рим — вичданым мәним.
Ше'рим — иманым мәним!
Дөрд фәсил јашајыр бир илдә торпаг,
Ғыш, ғыш кими кәлир, баһар баһартәк.
Бир саат ичиндә бәс нәдән анчаг
Дөрд фәсил јашајыр бә'зән бир үрәк.

Јүксәк пафосла јанашы бу парчаларда һәм
дә чидди мәнтиг, тәсвир ардычыллығы вар-
дыр. Лирик мотивин инкишафы ше'рдә һәрә-
кәт, лирик тә'сир јарадыр.

Илк бахышда белә тәсәввүр јараныр ки,
лириканын бу нөвү бәди сәнәткарлыг, јарады-
чылыг кәшфләрилә аз шәртләнир. Әслиндә бе-
лә дејилдир. Дүздүр, белә әсәрләрдә жүксәк на-
тиглик пафосуну һеч кәс инкар етмир. Лакин
бунунла јанашы поетик үмүмиләшдирмә, пое-
тик һисс, инандырычы фикир дә лазымдыр.
Учуз риторика, гафијәјә салынмыш мә'лум һә-
гигәт, һадисәләрин гуру, прозаик тәсвири ли-
риканын бүтүн нөвләринә јаддыр.

Бәхтијар лирикасында чох ишләнән ше'р
нөвләриндән бири дә сүжетли әсәрләрдир.
Шаир конкрет шәраитдә характерләри ачмаг,
даһа доғрусу, чанлы инсан тәлејини әкс етдир-
мәк истәдикдә сүжетли ше'р јарадычылығына
даһа чох мејл едир. Сүжетли ше'рләрдә харак-
тер бүтүн долғунлуғу илә көз өнүндә чанлайыр.

«Рәисин столу» ше'ри бу чәһәтдән даһа чох
сәчијјәвидир:

Рәис гәзәбләниб вар гүввәсилә
Чалды јумруғуну стола бирдән.
Стол чырылдајыб өз чыр сәсилә.
Сөјләди: — Нә јаман гәзәблисән сән.

Бурада худбин, ирадэсини табелијиндэ олан адамлара күчлэ гəбул етдирмэјэ чалышан бир рəис образы јарадылмышдыр. Эн ади мəнəви кейфијјэтлəрдən мəһрум олан бу башабəлa рəис һеч кəсин лəјaгəтини кəзлəмир, шəрəфинə, мənлијинə һөрмəт етмир. О, елə адамдыр ки, һəттa чансыз столун да өз гаршысында мүн-тəзəм дајанмасыны кəзлəјир. Ловғa рəис де-јир:

Ахы гүдрəтимə бəлəдсэн өзүн
Нечə јүз нəфəрин бəјүјүжəм мən,
Кимлə данышырсан, кəр, ахы кимлə?
Инсан талəјини һəлл едирəм мən.

Ше'рдə сүжет символикдир. Анчаг шаир бу сүжет васитəсилə конкрет бир инсан характе-рини ачмағa мүвəффəг олмушдыр.

Б. Ваһабзадəнин бир сыра сүжетли ше'р-лəриндə фикир вə һисс сəһбəт, суал-чаваб шəк-линдə верилир:

—Бу нə инилтидир, бу нə налəдир?
Еј үрəк, де кəрүм истəјини нəдир?
—Сорушма кəл буну бир надан кимн,
Һиссим олмасајды алашылардым.
Јох! Экəр билсəјдим өз истəјими,
Мən үрəк олмаздым, ағыл олардым!..

Јери кəлмишкən дејəк ки, Б. Ваһабзадə јарадычылығында сүжетли ше'р мүнүм јер ту-тур. Бу, тəкчə бир һадисəнин əһатəли вə мүəј-јən бир хəтт үзрə тəсвир етмəкдə өзүнү кəс-тəрмир; бəлə ки, шаирин илк бахышда сүжетсиз кəрүнən ше'рлəрийдə дə мүəјјən да-

хили узлашма, рабитə мөвчуддур. Экəр биз шаирин мүəјјən ше'риндən бир бəнди чыхарт-саг, дəрһал бошлуг һисс олунар. Шаирин ја-радычылығына һаким кəсилən бу узлашма сənəткар камиллијини тəзаһүрүдүр.

Мүəллиф «Ата вə оғул», «Мən ону дəјиш-мəрəм», «Кəз јашы», «Элчəк» вə онларча дикəр сүжетли əсəриндə əвлад мəһəббəти, иш-күзарлыг, лəјaгəт вə гүрүр кими мүнүм мəсə-лəлəрə тохунмушдыр.

Лирик ше'рдə сүжет гəһрəманы илə јана-шы тəсвир олунан һадисəјə өз мүнəсибəтини билдирən, өз һиссини вə фикрини ифадə едən лирик гəһрəман да «фəалијјəт» кəстəрир. Мəсəлən, сүжетли «Фајтон» ше'риндə лирик гəһрəман һадисəјə мүнəсибəтини бəлə ифадə едир:

Биз галстук тахырыг,
Биз дəблə кейинирик,
Таксилəрə минирик,
Дағылмаз ки бу дүнја
Һəрдən
Ата да минсəк,
Һəрдən архаја бахыб
Бабамызы дүшүнсəк...

Ше'рдə мүəллиф һисси олмасајды, бəлкə һеч ону јазмағa дəјмөзди. Бəдии əсəри јарат-мағда мəгсəд одур ки, нəји исə тəгдир едəсэн, нəји исə тəнгид атəшинə тутасан:

Бəхтијарын «Тарих китабы» ше'риндə тəс-вир едилən һадисə охучуда емоционал тəсвир ојадыр. Шаир халгынын тарихини өјрəнмəк истəјən гоча лəғманын сəркүзəштлəри һаггында данышыр. Лакин лирик шаир епик мənзə-

рә үчүн кифајет едән һадисәнин объектив тәс-
вири илә кифајәтләнмир. О, истәјир ки, лоғ-
манын, үрәји доғма јурдуна мәнәббәтлә долу
олан бу нурани гочанын мәнәви аләми охучу-
нун көзү гаршысында кенишлији илә ачыл-
сын. О, тәкчә факты, һадисәни хатырламагла
кифајәтләнмир, бу фактын, һадисәнин шаирин
өзүндә доғурдуғу һисси, тәәсүраты вермәјә
чалышыр.

Мәкәр бу сәтирләрдә мүәллифин үрәк ағ-
рысы, тәәсүфү һисс олунмурму?

Ушагтәк аглајыр о, јана-јана;
Бу дәрә ағыр кәлир гоча лоғмана
Ғышгырыр, сәсинә гајалар динир.
Мешә уғулдајыр, дәрә сәсләнир,
Ғачыр дәли кими о јан-бу јана...
Адамлар һејрәтлә бахыр лоғмана.
Бир даһа көзүнү о күпә дикир;
Јазығ өзбашына гәһгәһә чәкир.
Дырманыр гајаја о, бирдән-бирә
Бурахыр өзүнү гајадан јерә...

Шаир һадисәни елә чанлы вә тә'сирли ве-
рир ки, санки тарих китабыны ахтаран лоғ-
манын јол јолдашы олмуш, санки гоча өзүнү
онун көзү гаршысында гајадан атмышдыр.

Бәхтијар Ваһабзадә сүжетли лирик ше'рин
ән јахшы усталарындан биридир. Онун әсәр-
ләриндә сүжет лирик маһијјәт дашыјыр.
Шаир патетикаја мүрачиәт етмир, образлары
«лирикләшдирмир», һәјат мәнзәрәси, факт вә
һадисә өзү һаггында данышыр.

Шаирин ше'рләриндә һәјат конфликти о гә-

дәр дәрин вә'чохмә'налы олур ки, бу конфликт
ири һәчмли нәср әсәрләринин әсасыны тәшкил
едә биләр. Бу, онун ше'рләринин поетиклији-
нин, бәдиилијинин әләмәтләриндән биридир:

...Јонча бахды палыда,
Көрдү чылпагдыр тамам.
Уғунду гәһгәһәдән,
Деди: — Палыд, де нәдән,
Бу күнә ғалмысан сән?
Палыд деди: — Гурудум мән ғышын
шахтасында.

Кизләнмишдин сән онда.
Дөздүм, дөзәрдинми сән о човғуна,
о гара?

Һазыр кәлиб чыхмысан сән ахы илк баһара.
Анчаг гана билмирәм
Буну билә-билә сән,
Нијә мәнә күлүрсән?

Лирик шаир һәјата дәриндән бахыр. Мүхтә-
лиф шәкилдә тәзаһүр едән јабанчы мејлләр
онун нәзәриндән ғачмыр. «Палыд—јонча» ше'-
риндә белә јабанчы мејлләрдән бири — ловға-
лыг тәнгид едилмишдир.

«Бир салама дәјмәди» ше'риндә лирик гәһ-
рәман илк мәнәббәтиндән наразыдыр. Чүнки
о, салам вермәк истәркән гыз үзүнү јана тут-
мушдур. Белә дә е'тинасызлыг олар? Лирик
гәһрәман хәјал, гүссә дәрјасына гәрг олмуш-
дур. О, гызы мәзәммәтләјәрәк дејир ки:

Ғоп, еј туфан, әс, еј јел!
Хәзәл олум, төкүлүм.
Дүз беш ил үрәјимдә
Бәсләдијим мәнәббәт,
Бир салама дәјмәди.

Ше'рдэн чыхан нэтичэ будур ки, бир сала-
ма дэjmэjэн ешгэ өлүм jарашыр. Угурсуз мө-
hэббэт, унудулмуш әhd, илгар һаггында шаир
тә'сирли васитәләрлә данышыр, охучуну өзүнә
һәмрә'j едир.

Лирик ше'р инсан аләмнин, инсан еһтира-
сынын вә фәалиjјәтинин миниатүр мәнзәрәси-
дир. Ән ади тәсвир ше'рләри, пеjзаж лирикасы
да белә мәнзәрәнин бәдии ин'икасыдыр.

Б. Ваһабзадәнин пеjзаж ше'рләриндә һәрә-
кәт, динамика үстүнлүк тәшkil едир. Бәхтиjар
белә бир мәнзәрә чәкир:

Һава меjхош, тәрпәнмәjир
Ағачларын jарпаглары.
Кечә кечмиш, гаралмышдыр
Евләрин дә чыраглары.
Көjүн гызыл гәндилләри
Көз вурдугча бир-биринә
Дүшүр алмас данәләри
Булагларын чәтиринә.
Аj булудлар архасында
Каһ кизләнир, каһ боjланыр,
Чичәкләрин ләчәjиндә
Чиллә-чиллә ишыг jаныр.

Шаирин тәсвир етдиjи мәнзәрә һәрәкәтлә
долудур: улдузлар сажрышыр, аj булуддан-бу-
луда адлаjыр. Мүәллиф тәбиәти чанландырыр,
ону инсан фәрәһи илә севинмәjә, инсан кәдәри
илә гүссәләнмәjә мәчбур едир. Шаирин лирик
ше'рләриндә тәбиәт лөвһәләри инсан һәjаты-
нын, тәәсүратынын, әһвали-руһиjјәсинин мән-
зәрәсидир.

Jарпаглар әл чалды, динди, нә динди,
Олду өз ишинә өзү дә һеjран,
Чиннар гүррәләнди, чиннар севинди,
Инсанын ишинә jарадыгындан.

* * *

Нәғмә деjир jенә дә
Һәзин-Һәзин ләпәләр.
Гәзәлини охуjур
Фүзулинин ләпәләр.

* * *

Сусур гәмли-гәмли тәбиәт бу ан,
Кедән өз һалына аглаjыр бәлкә?
Үфүгләр боjунча тәзә доғулан
Өләнин jасыны сахлаjыр бәлкә?

Охучу тәбиәтин образыны һиссләрин, тәәс-
сүратларын дилинә чевирир, онда өз гәлби илә
һәмаһәнк'олан нә исә бир шеj, ону дүшүндүрән
суаллара чаваб ахтарыр.

Б. Ваһабзадәнин тәбиәт ше'рләри өз компо-
зисиjасына көрә мүхтәлифдир. Бир гисм ше'р-
дә о, өз һиссини аjры-аjры образлы детал-
ларда верир. Шаир әксәр ше'рләриндә тәсвири
лирик ифадә илә мүшаjиәт едир. Белә ше'рләр-
дә һисс вә һәjәчан даһа зәнкин олур:

Сакит ахыб кечәләр булаг нәләр данышыр?
Елә бил ки, нағыллар, әфсанәләр данышыр.
Сирләрлә долудур кечәләр булаг башы
Онун зүмзүмәсидир кечәләрин сирдашы...
Сәпәләниб һоз кими шырылтыjла ахан су
Нечин позур кечәнин о дәрин сүкутуну?
Бә'зән аjлы, сүд кими, бә'зән гара кечәләр —

Булаг лајламы чалыр, јатанлара кечәләр?
Нә дејир лајласында өтүб гумрулар кими?
О, кечмишин наләси, кәләҗәјин сиррими?
Булаг нә дејир көрән һеј ахдыгча шырашыр?
Күндүз көрдүкләрини кечәјәми данышыр?

Мүәллиф булагла кечәни шәхсләндирир, онлара инсана хас олан фәрди сифәтләр, хасијјәтләр верир. Шаирин дахили аләми өн пландадыр. О, бурада тәбиәтин ботаник тәсвириндән гачмыш, тәсирли вә мәналы бир мәнзәрә јаратмышдыр. Шаир булагын зүмзүмәсиндә мәна ахтарыр. Булаг кечәнин гулағына нә пычылдајыр? Гој охучу өзү фикирләшсин, гој кечмиш хатирәләринин саһифәләрини бир дә хатырласын. Гој хәјала далсын, ширин-ширин хәјала. Кәнчилијини ансын, илк мәһәббәтини ансын, өмрүн һеч вахт унутулмајан күнләрини ансын. Онда ше'рдәки бәдиин суала өзү чаваб верәр. Һејф ки, илк мисрадакы «сакит» сөзү јерина дүшмәјиб, сондакы «шырылтылы ахын» мәнзәрәсинә ујғун кәлмир.

Б. Ваһабзадәнин пејзаж ше'рләри тәбиәти севән, онун көзәлликләрини гијмәтләндирирән, күнәшин доғмасында, ајын батмасында, гарангуш учушунда, булагын нәғмәсиндә һикмәт арајан һәссас бир үрәјин тәранәсидир, инчә бир зөвгүн мәһсулудур.

Бу ше'рләрдә тәбиәтлә инсан мә'нәвијјаты арасында мәналы бир аһәнк, мөһкәм дахили әлағә мөвчуддур.

«Филан әсәрин дили көзәлдир, охујанда елә бил шәрбәт ичирсән. Руһун динчәлир».

Јахуд әкоинә: «Мөвзу јахшыдыр, амма пис дилдә јазылмышдыр. Гурудур, чансыхычыдыр» кими фикирләрә тез-тез раст кәлинир.

Јахшы дил — образлы, ифадәли дилдир, фикри, һиссијјаты ајдын вә мәналы ифадә едән дилдир. Јахшы дил — тәшбәһли дилдир, заһири бәзәк-дүзәкдән, тәмтәрагдан узаг дилдир. Јазычы һәр сөзүн, һәр кәлмәнин үзәриндә гәлбини шам кими әридәндә, сөз сәррафына чевриләндә онун гәләминдән чыхан әсәрин дили ше'ријјәтлә, мәна көзәллији илә долу олур.

Халг јарадычылығынын инчиси олан бајатыларымызда сөзүн чәкиси, санбалы адамы һејрәтдә гојур. Мисралар елә бил һиссијјатдан јоғрулмушдур:

Әзизим күл үшүдү,
Шеһ дүшдү, күл үшүдү.
Күлдүн ағлым апардын,
О нечә күлүш иди!

Нә гәдәр поетик мәнзәрәдир. Һәлә сөзләрдәки зәрифлик, инчәлик:

Шеһ дүшдү, күл үшүдү.

Бу дөрд кәлмә сөзүн јаратдығы мәна аһәнкинә һејран олмамаг мүмкүн дејилдир. Күл јағышдан үшүмәди, сазагдан үшүмәди, шеһдән үшүдү. Күл вә шеһ. Ики зәриф предмет, ики ләтиф сөз. Шеһ вә күллә јанашы

1 Бајатылар. Б., Азәрнәшр, 1956, сәһ. 147.

мә'сум бир көзәлин күлүшүнүн хатырланмасы тәбиидир. Чүнки бу көзәл өзү дә шеһ кими тәмиз, күл кими тәрәвәтлидир.

Дил көзәллији будур. Бу дил үрәјин ән кизлин нөгтәләринә варыр, о, ән үмдә мәтләбләри ифадә етмәјә габилдир. Бу дил ән дәрин һиссләрин, ән шәфгәтли дујғуларын дилидир.

Әлбәттә, дил көзәллији дедикдә, һәм дә биринчи нөвбәдә онун ифадә етдији мә'на көзәллији нәзәрдә тутулур. Инсан һәјатынын драматизмини бүтүн долғунлуғу илә әкс етдирмәјән дил нә гәдәр чазибәдар олса да, нә гәдәр көзәл олса да һеч кәси гане едә билмәз.

Б. Ваһабзадә халг әдәбијјатындан, хүсусән ашыг ше'риндән фәјдаланыр.

Өмрүн баһар чағында
Гәлбә јаған гар нәдир?
Севирсәнсә, севкилим.
Сәндә бу вүгар нәдир?..

Јахуд:

Нә јаман, нә чәтин күнләрә галдым
Севкинин дүшмәни мин-мин олурумуш.
Күнаһсыз куманлар, гансыз шүбһәләр
Севәнин гәлбиндә чин-чин олурумуш!

Шаирин јарадычылығында халг әдәбијјатынын тә'сирини бир дә онда көрмәк олар ки, о, бу вә ја дикәр һадисәјә мүнәсибәтини билдирмәк, јахуд фикри даһа габарыг вермәк үчүн дастанлардан көтүрүлмүш мисралары, бәндләри бә'зән ејни илә ишләдир:

Никар Короғлудан сорду:—һеч сәни
Бир јыхан олубму, биләјдим буну?
Короғлу деди ки, Кизир Мустафа,
Бу күн чаја басды гоч Короғлуну.

Јахуд:

Ај һәзәрәт, бир замана кәлибдир,
Ала гарға шух тәрлану бәјәнмәз.
Оғулар атаны, гызлар ананы,
Кәлипләр дә гајнананы бәјәнмәз.

Лирик гәһрәманын руһи вәзијјәтини, пејзажы, фикри, һиссијјаты садә вә образлы шәкилдә ифадә етмәјә чалышан шаирин поезија дили зәнкиндр. Бу зәнкинлик нәдә тәзаһүр едир? Шаир өз охучусу илә поетик илһамла данышмағы бачарыр. О, әсәрләринин мәфкурә кејфијјәти илә јанашы бәднин-естетик кејфијјәтинин дә гејдинә галыр вә бу һәгигәти һеч вахт унутмур: «Ики шеј ше'рин әсас шәртләриндәндир — мәзмун дәринлији вә ифадә көзәллији».

Бәхтијар Ваһабзадә поезијасында көзәллији јарадан һәр бәдини аминли бир үнсүрүнә раст кәлирик. Мәсәлән, бу амилләр ичәрисиндә гафијәни алсаг, поезијамыздакы бүтүн гафијә нөвләринә Бәхтијар јарадычылығында нүмунә тапмаг мүмкүндүр. Бу ондан ирәли кәдир ки, шаир гафијәни дә кәлиши көзәл ишләтмәмиш, онун сәсләнмәсини, ширинлијини, ритмиклијини дә дејәчәји фикирлә узлашдырмышдыр. Ојнаг, ахычы, мә'налы «Гафијәләр» ше'риндә шаирин мүәјјән елми-нәзәри бахышы да әкс олуномушдур:

Эн мугэјјэд гафијэдир: Өлүм—һәјат.

Шаир ше'р дилимиздә дөнә-дөнә ишләнән, ел ичиндә дејилдији кими, дејүлүб дағанаг олан шит, шаблон тәшбеһләрдән мүмкүн гәдәр узаг гачыр, мәзмундан асылы олараг өзү јени тәшбеһләр, мәчазлар јарадыр. «Һәгиги ше'р одур ки, дилин бүтүн көзәллијини, зән-кинлијини, дилин өзүнәмәхсус ритмини, мело-дијасыны парлаг сурәтдә әкс етдирә билсин»¹. Бу бахымдан Бәхтијар Ваһабзадәнин ше'р дилиндә диггәти чәлб едән кејфијјәтләр чо-хдур. Шаирин дили образлыдыр. О, бу ја ди-кәр һадисә, предмет, јахуд һиссијјәт һаггында оријинал васитәләрлә данышыр.

баш дашы...

158

Өлүм жүклү тэјјарэлэр
Нэрилдэјэ-нэрилдэјэ
Галхды көјэ...
Маһын тэзэ,
Сүр'эт тэзэ,
Ичиндэки сйлаһ—тэзэ.
Ишлэдији күнаһ—көһнэ,
Мэгсад—көһнэ,
Әмэл—көһнэ.

Бурадан бир сөзү белә атмаг мүмкүн де-
жилдир. Шаир идејаны вермәк үчүн һансы сөз
лазымдырса, ону да ишләтмишдир. Ше'ри
узатмаг, она даһа бир нечә бәнд әлавә етмәк
оларды. Лакүн онда ше'р бәдии кејфијјәтлә-
рини итирәрди. Шаир үмумиләшдирмә гүв-
вәсинә малик олан бу кичик парчада бир һә-
јат фактынын маһијјәтини ача билмишдир.

Башга бир мисал:

Хәјалын елә галхыб көзүмдә жүксәлир ки,
Дејирәм һәјатымын әзәли мә'насысан.
Мәнә елә кәлир ки,
Сән дүнјанын гәлбисән, гәлбимин дүнјасысан.

Бу ше'рин сон мисрасы хусусилә гүввәтлә
сәсләнир. Бәнзәтмә рәмзи олса да, гәһрәма-
нын мәһәббәтнинин бөјүклүјүнү, мә'нәви дүн-
јасыны тәбии шәкилдә әкс етдирир. Шаирин
һәчмчә кичик олан бу ше'рләринин дили ај-
дын олуб тәкрат вә долашыг ифадәләрдән
азаддыр.

Ше'р жүксәк бир фикрин, пак вә инчә бир
дујғунун көзәл ифадәсидир. Шаир бәдии ди-
лин имканларындан мәһарәтлә истифадә ет-
дикдә онун гәләминдән чыхан һәр ше'р, мис-
ра, һәр бир сөз вә ифадә мә'налы вә хази-
бәдар олур.

Бәхтијарын ше'рләри тәшбәһләрлә зән-
киндир. О, тәшбәһләри заһири эффект хати-
ринә ишләтмир. Әксинә, бунлардан фикрин
образлы, идејанын чанлы ифадәси үчүн ис-
тифадә едир.

Алнымыздан ахан тәрләр
(Кәләчәјин сорағында)
Һәр дамласы чичәк кими
Ачсын Вәтән торпағында.

Тәрин чичәјә бәнзәдилмәси јахшы тәшбәһдир.

Кечә јаваш-јаваш ачыр дүнјаја
Үфүгдә јумулан кирпичләрини.

Бу тәшбәһин јенилији адамын зөвгүнү ох-
шајыр. Мүстәгим мә'нада «кечә» илә «јуму-
лан кирпичләр» сөзү бир-биринә јахындыр.
Кирпикләр јумулайда—гаранлыг, ачыланда—
ишыг. Бу икинчи мисрада һәм дә көзәл бир
мәнзәрә чанландырылмышдыр. Елә бил һара-
даса дуруб улдузлары бир-бир сөнән сәмаја,
топа-топа булудлары гызаран үфүгләрә та-
маша едирсән.

М. Горкинин тә'биринчә, сөз сәнәткарлығы
бачарығы, рүшејм һалында олса да, һамыда
вардыр. Бәс еләсә, онда нијә һамы бәдии сөз
устасы олмур. Демәк бачарыгла јанашы зәһ-
мәт дә лазымдыр. Исте'дады инкишаф етдир-
мәк, чилаламаг, сөз сәнәтинин сирләринә сә'ј-
лә јијәләnmәк дә лазымдыр. Бачарыг, исте'-
дад һәлә сәнәткарлыг дејилдир.

Б. Ваһабзадәнин ше'р дили көстәрир қи,
о сөзүн гүдрәтинә, сөзүн имканларына хусуси
әһәмијјәт верир. Гоча Шәргин сөз баһадыры
Фүзули вахтилә һикмәтлә долу бир фикир сөј-
ләмишдир: «Артыран сөз гәдрини, сидг илә
гәдрин артырар».

Бәхтијарын ше'р дили ритмикдир, муси-
гилидир. Бунун бир сәбәби дә шаирин

халг дилинин гажнагларындан гидаланмасы,
классиклэримиздэн өjrәнмәси, онларын ән'әнә-
ләрини давам етдирмәсидир. О деjир:

Бизим сәнәт дүнјасынын
Гырыг телли сазыјам,
Бирчә бундан разыјам ки,
Өзүмдән наразыјам.

* * *

Өмүр кечир бир су кими
Көнлүмдәсән арзу кими
Һәсрәтиндән гузу кими
Дилә кәлиб мәләр, мәләр
Гәлбимдәки хатирәләр.

Шаирин мүхтәлиф әсәрләриндән мисал
кәтирдijимиз бу парчалардакы аһәнк, мело-
диклик елә йлк сәтирләрдән охучуну әлә алыр.
Мүәллиф ше'рә ән чох диләјатан, ән ритмик,
ән ујар сөзләри кәтирир. Сөзләрин интона-
сијасы, дүзүлүшү ше'рин бәди дәјәрини да-
һа да артырыр.

Нә јаман, нә чәтин күнләрә галдым,
Севкинин дүшмәни мин-мин олурмуш.
Күмансыз күманлар, гансыз шүбһәләр
Севәнин гәлбиндә чин-чин олурмуш.
Мән һаггы итирдим күман ичиндә,
Аздым өз-јолуму думан ичиндә,
Севәндә севирик бир ан ичиндә.
Унутмаг нә гәдәр чәтин олурмуш!

Б. Ваһабзадә лирик ше'рләриндә халг иба-
рәләриндән, аталар сөзү вә тәмсилләрдән, на-
ғыл вә рәвәјәтләрдән истифадә едир. Шаир
буну заһири бәзәк хатиринә етмир. Халг ди-

линдән истифадә сөзләрин јапышыглы олма-
сына, фикрин образлы сәпкидә ифадәсинә вә
үмүмән ше'рин ахычы, сәлис алынмасына
көмәк едир. Бир нечә мисал:

Белә көзәл кечәдә
Дағ да, даш да, гаја да
Кечәдән һәјат умар...

«Умар» сөзү ше'рә санки бир тәзәлик, тәрәвәт
кәтирмишдир.

Ијирми јол јарпаглар ачды, саралды.

Ијирми ил, ијирми дәфә, ијирми кәрә...
Шаир сөзләри саф-чүрүк едәрәк ән мүнәсиби-
ни тапыб ишләтмишдир — ијирми јол. Халг
мәһз белә дејир.

Дилым топуг чалды,
јанылдым бајаг.

Бу идиоманын әвәзиндә «чашдым», «ка-
рыхдым», «тәнтидим» сөзләрини дә ишләтмәк
оларды. Лакин бунлардан һеч бири, ше'рдә
дејилдији кими, узун илләр оғул јолу көзлә-
јән бир анаја «сән кимсәсизсән» дејән вә бун-
дан вичдан әзабы чәкән лирик гәлрәманын
әһвали-руһијјәсини там ифадә едә билмәзди.

Бәхтијар Ваһабзадә ше'р дилини бир нечә
истигамәтдә зәнкинләшдирир. Бурада хал-
гын даншыггы дили биринчи, јазылы әдәбиј-
јатдан кәлмә сөзләр икинчи вә өчнәби кәл-
мәләр үчүнчү јердә дурур. Тәгдирә лајигдир
ки, шаир харици сөзләрдән еһтијатла исти-
фадә етмиш, оңларын дилимиздә вәтәндаш-

лыг һугугу газанмышларыны ше'рә кәтир-мишдир.

Халг язычысы М. Ибраһимов бәдни сөзүн әһәмијјәти һаггында јазыр: «Әдәби әсәрдә сөзләр арасындакы мүнәсибәт ади данышыгда олдуғу кими дејилдир. Бурада сөз һесабын дөрд әмәлијјатындан чәбри ифадәләрә кечән рәгәмләр кими јени кејфијјәт вә хассәләр газаныр. Бәдни дилин логарифмасы вардыр»¹.

Бәхтијар Ваһабзадә бу логарифманы инадла өјрәнән сәнәткарлардандыр. Буну онун лирикасындакы мұхтәлиф бәдни охшатмалар, тәшбехләр, мұбалиғәләр, тәзадлар, бәдни нида вә суаллар парлаг шәкилдә сүбүт едир.

Мүәллиф фәлсәфи ше'рләриндә һәјат вә чәмијјәт һаггында, мадди варлыг вә өмрүн мә'насы барәдә гәләмә алдығы фикри афоризмләр шәклиндә ишләдир. Бунлар ше'рин үмуми руһуна, мәзмунуна үзви сурәтдә говушур. Бурада лирик шаири мүдриг шаир әвәз едир, бурада һәзин лиризми дәрин, дүшүндүрүчү фәлсәфи мұһакимәләр әвәз едир:

Чәј чәја говушмаз сулар дашмаса,
Улд, зун улдузла үнсијјәти вар.
Көјдә булудлар да гошалашмаса,
Нә илдырым чахар, нә јағыш, јағар.

Бу, тәклијин фачиәсидир.

Өзүң бу дүңдә һеч кәс гонаг санмамыш,
Анчаг өмрүн өзү дә бәрәбәр пәјланмамыш.

¹ М. Ибраһимов. Хәлгилик вә реализм чәһәсиндән, Б., Азәрбәјҗан, 1961, сәһ. 120.

Шаир «бу дүңја бир пәнчәрәдир, һәр кәлән бахар кедәр» кими инсаны фәәлијјәтсизлијә, бәдбинијә чағыран мүддәанын әлејһинә чыхараг, һәјатын, јашамағын ширинлијини тәсдиг едир. Икинчи мисрада тәбиәтин әдәләтсизлијинә күчлү бир е'тираз вар: нијә гарға 300 ил, шаһин он ил өмүр сүрүр? Лакин шаир буна гүссәләнмир. Онун фикринчә һәјат мә'налы јашајанларын, һәјатын гәдрини биләнләриндир.

Диләкләр үмидлә биркә доғулса,
Јерип тәркиндә дә учалар инсан.

Шаир өз охучусуну һәјатда инамла јашамаға, һеч вахт руһдан дүшмәмәјә, чәтинликдән горхмамаға, арзуја, мәгсәдә доғру чәсарәтлә аддымламаға чағырыр.

Бәхтијар Ваһабзадә, мұхтәлиф һалларда, мұхтәлиф мәгсәдләр үчүн риторик фигур дејилән. мұрачнәт, суал вә нидадан да истифадә едир. Бунлар ше'рин емоционал кәркинлијини артырыр, һәјәчан, кәдәр, һејранлыг интонасијаларыны билдирир, иронија јарадыр. Марағлы бурасыдыр ки, бәдни суал әк-сәр һалларда чавабла мұшајиәт олунур. «Һабил секаһы» ше'ри бүтүнлүклә суал-чаваб үзәриндә гурулмушдур.

Кәманә камана тохунан заман
Туфанмы һајгырды, селми чағлады?
Бәдбәхт бир гәрнбин аһ-аманындан
Бәлкә көј кишнәди, булуд ағлады?

Дурнамы ајрылды өз қатарындан?
Обамы дағылды, елми таланды?
Заманмы ајрылды өз ахарындан?
Әслими һычғырды, Қәрәмми јанды?

Шаир бу суаллара чаваб верирмиш кими
бундан сонра кәлән бәнддә јазыр:

Қаманын голунда јатан халларын
Һәр бири сәм јурду, һичран јувасы.
Бир голун үстүнә чәм олуб мин-мин
Нәсими үсјаны, Вағиф нәвасы.

«Ше'рим—иманым мәним» әсәри дә суал-
чавабла долғундур:

—Шаирликми тапмысан?
Иманыны тапмамыш?
Сатылыбмы Вәтәнин?
Онданмы килејлисән?
Бу дәһшәтә, јанмағы
Иман сәјмадынымы сән?

Бәхтијар Ваһабзадә әсәрләриндәки даһа
кәркин вә драматик моментләри бәдиинида-
ларла әкс етдирир:

Бу күнүн ешгинә јан,
Һәм дә јах сән!
Тарихә күвәнмә; бу күнә бах сән!
Дүнәнин ешгинә чох да јанма кәл.
Сән өз кечмишиндә далдаланма, кәл!

Суал, нида вә мүрачиәтин белә чохлуғу ше'-
рин үмуми аһәнкини, тә'сирлилијини јүксәл-
дир.

Гочалыг гијмәтли бир зәр гумашдыр
Баһадыр, мүфтә дә сата билмәзсән.

Поезија үрәкләрин елчисидир. Инсан гәл-
бинин өзүндә әзәли бир поезија вардыр. Ла-
кин биз чох заман өзүмүзүн јашадыгларымы-
зы өзүмүз көрә билмирик. Бир дилбәр гызын
бахышларындакы чазибәни, үзүндәки мә'сум-
луг вә ушаглыг чизкиләрини, додагларында-
кы хәфиф титрәјишләри, көзләриндәки чеш-
мә гајнарлығыны һеч бир күзкү онун өзүнә
чатдыра билмир. Чүнки күзкүдә о өзүдүр.
Чүнки онун өзү поезијадыр. Бу поезијаны
дујмаг үчүн инсанын өзүндән мүәјјән гәдәр
араланмаг лазым кәлир. Бу да мүмкүн дејил.
Јалныз поезијанын сәһрли ачары бу дилбә-
рин дурушундакы чазибәни онун өзүнә ачыр,
тәбиәтин она вердији не'мәтә көрә тәбиәти
бағрына басыр, һәјатын гәдрини билмәјә ча-
ғырыр. Поезија кезәллик, мә'нәвијјат вә мә'-
налар вәкилидир. О, һәм һәјатын, һәм дә ин-
санларын һағгыны өзләринә таныдыр вә чат-
дырыр.

Башымдан өтүшүб мин гап, мин гада,
Јарандым дүнјанын бир гит'әсиндә.
Мәним өз јерим вар,

кичик олса да,
Дүнјанын о нәһәнк хәритәсиндә.

Б. Ваһабзадәнин әсәрләриндән данышан-
лар, бә'зән бу ше'рләрдә дил ағырлығындан
шикајәтләнир вә ағырлығын сәбәбини дә фәл-
сәфи мұһакимәләрин, дәринлијилә бағлајыр-
лар. Һәр һансы бир шаирдә олдуғу кими

Б. Ваһабзадәдә дә дил ағырлығы ола биләр. Лакин фәлсәфи мұһакимәләр бу ағырлығы сәбәб дежилдир. Белә олсајды халгымызын дәрин фәлсәфи мәтләбләрини ифадә едән бајатылар, аталар сөзләриндә дә ағырлыг оларды:

Дүнја бир пәнчәрәдир,
Һәр кәлән бахыб кечәр.

Дүнја вә кайнатдакы диалектик вәһдәти, һәјатын вә өлүмүн ганунаујғунлуғуну ифадә едән бу мисраларда гәтијјән дил ағырлығы јохдур.

Дүнјанын өзү дә күзкүјә бәнзәр,
Ағларсан ағлајар, күләрсән күләр!

Бу мисралар милјон илләрин практик шүрундан јаранмајыб; өз мүасиримиз олан шаирин афоризмидир. Бу сөзләри демәкдә мәгсәдимиз одур ки, фәлсәфи мұһакимәләр дилин ағырлығы үчүн јекәнә сәбәб дежилдир. Ше'рин дили о заман ајдын олур ки, бу дилин ифадә етдији фикирләр шаирин өз гәлбиндән һәрарәтлә чыхсын, јарымчыг, јашанмамыш чыхмасын, јазылана гәдәр, кағыза көчүрүләнә гәдәр өз-өзлүјүндә ајдын олсун. Һәр бир исте'дадлы шаирин тәфәккүрүндә, илһамында бир кичик тоз дәнәсиндән чыхан нәтичә, бир сонсуз кайнатын һикмәтини дејә биләр. Бу көстәрир ки, шаир һеч вахт инсаны һәјатдан, тәбиәтдән ајры тәсәввүр етмир, инсан варлығыны да кәрчәклијин бир парчасы, бир һиссәси тәк көтүрүр. Инсанла тәбиәт арасында

үмуми чәһәтләр тапа билир, һәјатын фәлсәфәсиндә инсанларын тәлејиндән рәнкләр тапа билир. Бу мә'нада шаирин «Гышда илан» адлы ше'ринә нәзәр јетирәк:

Даш чатлајыр бүркүдән,
Гышда белә бир исти
Көрмәминшәм һалә мән.
Көр ишин һарасыдыр
Гышын оғлан чағында
Илан чыхыб јувадан
Күнә верир өзүнү.
Асфалтын гырағында
Тез әјләјиб машыны
Әздиләр

алдадылмыш
Бу иланын башыны.
Истини јәј билди о,
Алданыб әзилди о.

Кичик бир тәфәррүат шаирә бөјүк бир һәгигәти ачмаг үчүн имкан јаратмышдыр: заманын, ганунларыны дәрк едә билмәјән, гаранлыгда ишығы, ишыгда гаранлығы көрә билмәјән, һадисәләрин дахилинә енә билмәјән, һәр парылтынын маһијјәтинә вагиф олмајан, өмрүн вә тәбиәтин әзәли ганунларыны тәсадүфләрә бағлајан, һадисәләрин өз мәнтигиндән нәтичә чыхармадан һәрәкәт едәнләр алданыр вә өлүмә мәһкум едилирләр.

Бөхтијар Ваһабзадәнин ше'рләриндә лиризм чох күчлүдүр. Оун ирйли-хырдалы бүтүн әсәрләриндә поетик бир үрәјин, һәјатын көзәлликләрини дујан вә онларла јашајан һәссас бир гәлбин чырпынтысы дујулур. Шаир инсан үрәјинин арзуларынын тәрәннүмүнә

енэндэ, тэбиэт мэнзэрэлэрини чэкэндэ бу ли-
ризм даһа да гүввэтлэнир.

Кәпәнәк, тәк учуб кедәр,
Әлиминдә
Ишылдажан тоза бәнзәр хатирәләр.
Пајыз кәләр...
Јоллар үстә сәпәләнән хәзәлләрдән
Каһ итән, каһ үзә чыхан
Изә бәнзәр хатирәләр.

Һарадаса, узаг-узаг күнләрин, илләрин бој-
нунда галан, лакин өзүндә өмрүн каһ ши-
рин, каһ ачы чағларыны һифз едән хатирә-
ләр һаггында, шаир тутарлы охшатмаларла
данышыр. Оун лирик рүбабында дилә кәлән
хатирәләр бир үрәкдә нечә-нечә хатирә оја-
дыр.

Бәхтијарын лирик ше'рләри һиссләрин је-
нилији илә фәргләнир.

Һәсрәтин—мәһәк дашым,
Һәсрәтин—јол јолдашым,
Јаныр башым үстүндә
О, улдузтәк, о, күнтәк,
Мәрдәндир, бөјүкдүр
Һәсрәтин дә өзүнтәк...

Бу ше'рдә һисс тәзәлији дә, дәрин лиризм
дә, ифадә орижиналлығы да вардыр.

Б. Ваһабзадә көзәл мәнзәрәләр, көзәл
пейзажлар мүүллифидир. Оун тәбиәт тәсви-
ринә һәср олуңмуш ше'рләри сон дәрәчә по-
етик, лирик вә чәзибәдардыр.

Шаир бәдиин дилин бүтүн имканларындан
истифадә едәрәк, тәбиәтин әсрарәнкиз көзәл-

лијини бир лирик ше'рә сығышдыра билир.
«Көзәллик» ше'риндә бунун чанлы тимсалы-
ны көрүрүк:

Һүснүкү бир јерә јығыб каннат
Елә бил көјләрдән јерә еннбдир.
Јанан булудлардан дәннзә гат-гат
Пајыз јарпағлары сәпәләннбдир.

Једди рәнк, једди сәс таныјырыг
Ҫиз;
Бәс һардан бу гәдәр бојалар, сәсләр?
Једди мин сәс илә охујур дәннз,
Једди мин рәнк илә бәзәннб көј, јер.

Әлван булудларын шиш дағларында
Ҫызарыр јенә дә күнәш нар кими;
Јаныр ағачларын јарпағларында
Ҫызылы шәфәгләр бир фаһар кими.

Дәјишир дәмбәдәм сујун рәнки дә
Ҫабарыр ендикчә далғалар бир-бир;
Ана тәбиәтин бу аһәнки дә
Елә бил мүгәјјәд гафијәләрдир.

Сөзләрин е'чәзкар гүввәси илә јаранмыш
бу чәзибәдар мәнзәрә адамын гәлбини ишыг
вә раһатлыгла долдурур, оун јашамаға һә-
вәсини артырыр, естетик зөвгүнү инкишаф
етдирир. Бу ше'р истәдадлы рәссамын гәлә-
миндән чыхмыш эзәмәтли бир таблону анды-
рыр. Б. Ваһабзадәнин лирикасыны сәчијјә-
ләндирән бир хүсусијјәт дә оун аналитик
кејфијјәтә, малик олмасыдыр. Бу чәһәт фәл-
сәфи ше'рләрдә өзүнү даһа ајдын бүрузә ве-
рйр. Әлбәттә, бунлар сөзүн һәгиги мә'насын-
да: сырф фәлсәфи маһијјәтли, абстракт

«Сүр'әт» ше'риндә инсанын учалмаг әзми, жүксәлмәк еһтирасы конкрет бир һадисәһини фонунда поетик-фәлсәфи мұһакимәләрлә тәрәннүм едилир: Шаир, бәшәр өвладынын арзуларынын сонсузлуғундан бөјүк гүрүр вә ифтихар һисси илә сөһбәт ачыр:

Жохи
Бу сүр'эт дэ бизэ јснэ аздыр, азі
Бу сүр'эт
Фикримизин сүр'етинэ чатмаз.
Мән эсрин оғлујам,
 эсрин!
Дарыхмагагчын
Мәнэ
Фикримин сүр'етини верин!

Керчэк аләмин бәдин тәзаһүрү олан тәәсүрат, факт вә әшјалар онун гәләминдә һәгиги сәнәт нүмунәсинә чеврилир. Охучунун гәлбинә, шүүруна тә'сир едән гүввәтли бир вәситә олур.

Б. Ваһабзаде әсәрләринин сәнәткарлыг ху-
сусијјәтләриндән данышаркән онун бәдии

«Јашаја билмирәм бу сајаг даһа,
Бәсдир,
Јорулмушам,
Гуртараг даһа!»
Дејә автобуса миндин...
Дајандым,

Вахт да мөнийн кими дајанды, сандым.
Долашды кайнат, гарышды аләм,
Кимдир гулағымда белә һөнкүрән?
Күчәдә итирдим сәни, дөзмүрәм;
Һәјатда итирсәм, нејләрәм көрән?!

Биз Б. Ваһабзадә ше'рләринин чохунун охучуларда ассосиатив дүҗулар жаратдығыны, јәни охучунун мүхтәлиф тәсәввүрләри арасында әлагә жаратдығыны демишик вә гејд етмишидик ки, шаир һәјатда һәр шеј арасында бир диалектик вәһдәт көрүр вә ону ачмага чалышыр. Б. Ваһабзадә дүшүнчәләр, фикирләр, мүһакимәләр шаиридир. О, јалныз һәјата баш вурдугдан сонра, өјрәндикдән, өлчүб-бичдикдән сонра хәјалынын зирвәсинә галхыб

дүшүнүр вә дүшүнчэләрини ше'рә чевирир.
Мәсәлән: — «Оғрулар» ше'рини охујаркән әв-
вәлчә бизә елә кәлир ки, шаир ахыра гәдәр бир
милис ишчисинин чәсарәтиндән, һүнәриндән,
фәдакарлығындан данышыб ону тәрәннүм
едәчәк.

Јусиф, милис достум, од кимисән сән
Оғрунун, әјринин гәнимисән сән.
Анчаг!..
Чүрбәчүрдүр, ахы, оғрулар,
Анбар оғрусуну тутмаға нә вар?

Бура чатанда охучу дүшүнчәләринин га-
тары позулур, шаир бизи адичә оғурлугла,
анбар оғурлуғу илә әлагәдар олан тәсәввүр-
ләрдән мәнз мә'налы тәсәввүрләрә атыр.

Көзләр өнүндәдир дүкан, ја анбар,
Артығы, әскији билишир асан,
Әлһәзәр,
 әлһәзәр,
 достум әлһәзәр
Вичдан оғрусундан, гәлб оғрусундан!

Бу јердә, санки биз милис ишчисилә әла-
гәдар олан бүтүн тәсәввүрләрдән әл чәкиб,
кәркинликлә хәјалымызы гәлб вә вичдан әлә-
минә јөнәлдирик. Вичдан оғрулары нә үчүн
һәр чүр оғрулардан тәһлүкәлидир, чүнки он-
ларын үрәкләри гапалы олур. Онлар инсанын
мә'нәви изтирабларындан ләззәт алырлар:

Билмирәм, сән мәнә баша сал буну,
Бу һансы замандыр, бу һансы чағдыр,
Әсәб оғрусуну, гәлб оғрусуну,
Севинч оғрусуну ким тутачағдыр?

Шаир бир әсрин бөјнуна долашан нараһат-
лығын, гајғы вә фикирләрин артдығы бир
заманда өзү дә нараһат олмаја билмир, би-
зи дә нараһат етмәјә билмир. Парлаг вә чи-
лаланмыш бир шаир идракы бизә елә вачиб
бир мәсәләни ачыр ки, елә бир гара јараны
тәшриһ едир ки, бу нараһатлығда һәм әсрин
бөјүклүјү вә әзәмәти, һәм дә бу әзәмәтин мү-
габилиндә чоһ кичик көрүнән, лакин үрәк бу-
ландыран һәшәрәтлар көрүнүр. Әср бөјүк
фикирләр әсридир. Лакин хырда, чылыз тә-
биәтли инсанлар ајаға долашыр, өз мөзар
үрәкләрилә дүшүнчәләр ахыныны ләңкидир-
ләр. Шаири нараһат едән нәдир? Ахы, нә үчүн
инсанлар үрәк ағрысындан, әсәбиликдән мәнв
олсунлар. Ола билмәзми үрәк инфаркты бө-
јүк фикирләрдә олсун! Гој инсанлар рәсмиј-
јәтин сојуг үзүнә бахыб өз идеалларына ке-
дән јолларда манеәсиз јерисинләр. Гој һәр
бир кәнчин, һәр бир инсанын өз идеалы ол-
сун, ахы идеалсыз кәнчлик вә инсанлығ әс-
рин хәчәләтидир. Гој аловланан бир гәлбин
од-очағына чиновник рәсмијјәтинин сојуг
шахтасы дүшмәсин. Шаир мал оғруларыны,
мадди не'мәт оғруларыны о гәдәр дә тәһлү-
кәли һесаб етмир. Ән горхунч вә дәншәтли
оғрулар вахты, инсан сәбрини оғурлајанлар-
дыр. Јох! Вичдан дәләлаллары, вичдан оғру-
лары даһа горхунчдур:

Белә дәләлалара дејән јохму бир:
Һәррач малымыдыр, һамусун, арын?
...Бәс көкү нә заман кәсиләчәкдир,
Бу киали, мәдәни оғурлуғларын?

Ше'рин конкрет идејасы беләдир.

Бәхтијар Ваһабзадәнин сәнәткарлыг мә-
зијјәтәриндән бири дә будур ки, һәр бир сә-
нәткардан умдуғу бир һүнәри өзү дә көстә-
рир. Мүәллиф һәгиги сәнәткары чәсарәтли вә
тә'сирли фикирләр демәјә чағырыр, өзү дә
өз мәсләкинин һәгиги ифадәчисинә чеврилир.
Бу нөгтеји-нәзәрдән шаирин ше'рләриндә һә-
мишә мәнтиги бир рабитә һисс олунур.

...Вәтәни севмәкдир; вәтәни севмәк,
Шаирин ән бөјүк вәзифәси дә!

«Вәтәни севмәк» чохларына асан көрүнсә
дә, бу, ади инстинктләрини јаратдығы һиссләр
дејил, үрәклә вичданын биркә јаратдыглары
дујғудур. Вәтәни һәгиги үрәклә севәнләр һа-
зыр дүстурларла јох, әмәли илә мәсләкинә
сәдиг галыр. О јердә ки, вәзифә «хумары»
тәбии һиссләри пәрдәләјир, вичданын ишыг-
лы аләминә мәнһус көлкәләр салыр, бу заман
артыг севки гәлбин өз дәринлијиндән дејил,
вәзифә мәстлијиндән доған сәрсәмликдир.

Анчаг бәла онда, дәрд ондадыр ки,
Вәзифә хумары көзүнү өртән,
Вәтәни пул кими чибинә дүртән
Бир рушвәт дүшкүнү, рүтбәли, надан
Дуруб күл үфүрүб көзләримизә,
Вәтәни севмәјий «гајдаларындан»
Утанмаз-утанмаз дәрс дејир бизә!

Шаир белә мәсләксийләрә вердији чаваб-
ла охучуларынын да е'тиразыны билдирир.
Шаир гәләмә алдығы һиссләрин јалныз дә-

рин фәлсәфи мұһакимәләрлә чатдырылмасы-
на чалышмыр, онун ишләрдији бәнзәтмәләр
һәм форманын, һәм дә фикирләрини көзәлли-
јини тамамлајыр. Әсл милли шаирин вәтән-
пәрвәрлик дујғулары тәкчә расионал ифадә-
ләрдә јох, тәкчә чанлы вә одлу фикирләрдә
јох, ади бир индасында, ади бир лирик суа-
лында, бәнзәтмәләриндә дә билинмәлидир.
Биз Б. Ваһабзадә ше'рләриндә буну ајдын
шәкилдә көрүрүк.

Шаирин бәдии бојалары түнд дејил, бу
бојаларын тәркибиндә лирик гәһрәманын тә-
биәтиндән, һадисәнин зәруријјәтиндән доған
бир әлванлыг вә ајдынлыг вардыр. Б. Ваһаб-
задә мұшаһидә етдији, гәләмә алдығы һәјат
һадисәләринин поетик мәғзини верир:

Өмрү баша вурдун
алтыш јашында
Алтышын үстүндә
дуруб јашын да.
Артыг сәнин үчүн дајанан заман
Мәнимчүн доланыр...
Күн олур ахшам.
Вахт кечир, сән мәнән узаглашырсан,
Мән сәнә күнбәкүн јахынлашырам.

Бу поетик үмүмиләшдирмә фәлсәфи мә'на
кәсб едир. Афористик бир јығчамлыгла де-
јилмиш сон ики мисрада өвладын анаја мә-
һәббәтинин бөјүклүјү образлы шәкилдә ифа-
дә олунмушдур.

«Өлчү», «Өзүмдән габаг», «Өзүмүздән өј-
рәнәк», «Көрпүләр вар» ше'рләри еһтираслы
дүшүнчәләр, өмрүн мә'насы һаггында фәлсә-
фи мұһакимәләрдир.

Бу ше'рләрин лирик гәһрәманы һәјата дүз бахмасы, дәрин идракы, никбин тәбиәти илә охучунун рәғбәтини газаныр. О, сағлам дүшүнчә тәрзи, мә'нәви паклыгы, руһи эзәмәти илә фәргләнир. Һәјат һаггында данышан шаир онун һаггында мүчәррәд, реал варлыгдан узаг һөкмләр чыхармыр.

Шаир поезиямыза јени мөвзулар, јени характерләр кәтирмәш, ше'р дилимизин зәңкинләшмәсинә чалышмышдыр. Онун лирикасы өз поетик формасы е'тибары илә новатор лирикадыр. Өзүндән әввәлки классик поезиядан мајаланан Ваһабзадә ше'ринин өзүндән сонра кәлән шаирләримизин јарадычылыгына тә'сир кәстәрдијини инамла сөјләмәк олар.

Б. Ваһабзадә бәдий јарадычылыға чидди мунасибәт бәсләјир, ше'р јазмағы, өз сөзүнү охучулара чатдырмағы вәтәндашлыг борчу, шәрәф иши һесаб едир. «Ше'рим—иманым мәним», «Мәним ше'рим», «Һәјаты јаша» әсәрләри онун јарадычылыг ишинә нә гәдәр мәсулијјәт бәсләдијини сүбут едир. «Мәним ше'рим»дә дејлир:

Кешикчи ол бу јурдун торпагында, дашында
Вүгары ол, әзми ол әјилмәјән башларын,
Чибиндә партбилет ол әсил вәтәндашларын.
Сонсуз дүшүнчәләрим,
Бу дүнјаја суалым,
Һәр истәјим, хәјалым,
Ешгим, һәсратим мәним,
Илк мөһәббәтим мәним,
Һәдсиз шадлығым мәним,
Бу дүнјада әбәди нараһатлығым мәним,

Шаир өз өмрүнүн мә'насыны доғма халғына хидмәт етмәкдә, вәтәнә лајиг өвлад олмагда көрүр:

Мән сәнинчүн,
Анамса мәнимчүн јанды, ше'рим.
«Баламын раһатлыгы јохдур»—дејә о мәни
сәнә гысганды, ше'рим.
Анчаг о билмәди ки, мән анамдан доғулдум,
Сәнә мәним гәлбимдә баламтәк бәсләдијим
дүјғулардан доғулдун.
Мәни анамдан алыб Вәтәнимә, халғыма
Оғул едән сән олдун!

Бәхтијар Ваһабзадәнин лирикасында вәтән ешги, јурдумуза, торпағымыза дәрин мәһәббәт, јарадан әлләрә һөрмәт, халғымыза миннәтдарлыг вә еһтирам һиссләри өзүнүн парлаг ифадәсини тапмышдыр. Шаир бејнәлхалг әләмдә баш верән һадисәләрә—ХХ әсрин һадисәләринә сәс верир, азадлыға говушмуш халгларла, истиглалијјәт уғрунда дөјүшә атылан милләтләрлә һәмрәј олдуғуну билдирир. Бу, һуманист совет шаиринин инсанпәрвәр тәбиәтиндән ирәли кәлир.

Б. Ваһабзадә мүасир охучунун сәвијјәсини нәзәрә алып, ше'рләринин һәм фикри, һәм дә бәдий чәһәтдән долғун, биткин олмасына чалышыр. Елә буна көрә дә охучулар онун һәр јени әсәрини бөјүк марагла, гаршылајырлар.

МҮНДЭРНИЧАТ

Өн сөз (А. Ахундов)	5
Кириш	7
Илк аддымлар	11
Бахтијар Ваһабзаде лирикасынын эсас мотивлери.	22
Мәктәб вә кәңчлик мөвзусу	36
Мәһрәббәт лирикасы	43
Б. Ваһабзаде лирикасында вәтәнпәрвәрлик.	54
Бөјнәлхалғ империализмин ифшасы	74
Инсан вә заман һаггында дүшүнчәләр.	98
Сәнәткарлығ мәсәләләр	109

Алиева Ифрат Салим кызы

ЛИРИКА БАХТИЯРА ВАГАБЗАДЕ

(на азербайджанском языке)

Баку — 1983

Нәшријат редактору

Нәркиз Гурбанова.

Рәссамы *Б. Хананјев.*

Бәдии редактору

А. Мәммәдов.

Техники редактору

Р. Әһмәдов.

Корректорлары

М. Мурадова.

К. Пәнахова.

ИБ № 809

Јығылмаға верилмиш 11. 01. 1983-чү ил. Чапа имзаланыш.
19. 04. 1983-чү ил. ФГ 14049. Кағыз форматы 70х90^{1/2}. Кағыз № 3.
Әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу. Физики чап вәрәғи 5,625.
Шәрти ч. в. 6,58. Учот нәшр. вәрәғи 6,9. Сифариш № 35. 24
Тиражы 3.000. Гијмәти 55 гәп.

Азәрбајҗан ССР Дөвләт Нәшријат, Полиграфія вә Китаб
Тичарәти Ишләри Комитәси „Јазычы“ нәшријаты 370088.

Бақы, Киров проспекти 13.

„Гызыл Шәрг“ мәтбәәси 370000.

Бақы, Һәзи Асланов күчәси, 80.

55 гәп

1983
283